

16+

Литературин Табасаран

ЖУРНАЛ КЪЮБ ВАЗЛИК САБАН УДУБЧИВУРУ

Поэзия

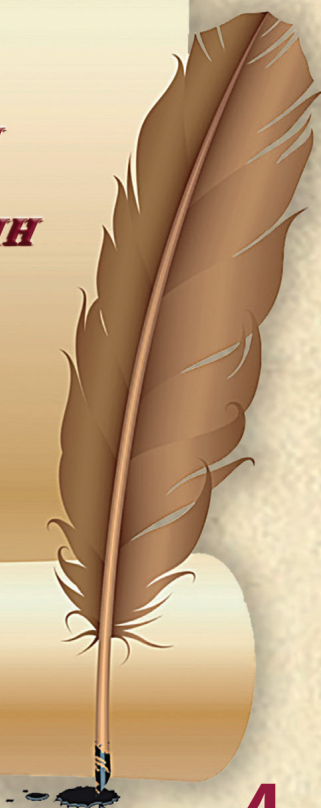
Проза

Драматургия

**Литературин
критика**

Тарих

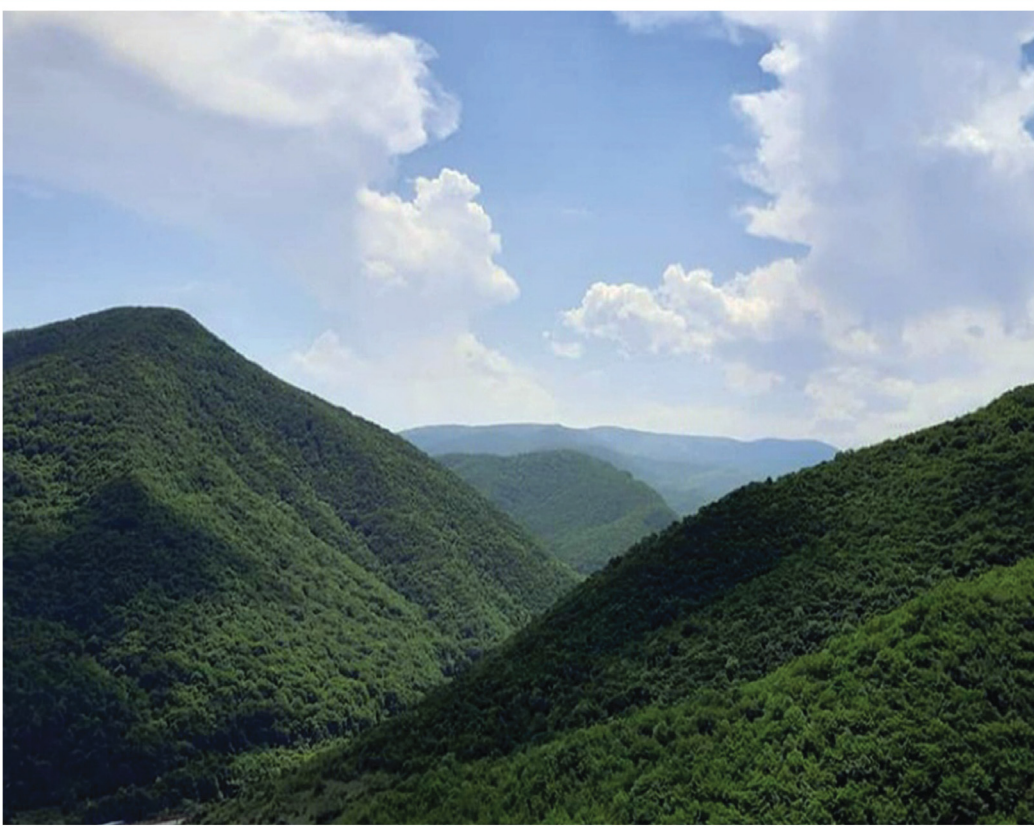
Чал

4
2021

июль-август

Литературин Табасаран

РЕСПУБЛИКАЙИН ЛИТЕРАТУРАЙИННА ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ
ВА ЖЯМЯАБТЛУГЪДИННА ПОЛИТИКАЙИН ЖУРНАЛ

ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ
И ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

Учредитель:

Министерство информации
и печати Республики Дагестан

Издание журнала
восстановлено с 2019 г.

4

2021

июль – август

Государственное
бюджетное учреждение
Республики Дагестан
«Редакция республиканских
литературных журналов
“Соколенок” и “Литературный Дагестан”»

КІУЛАР :

ПОЭЗИЯ

Пирмягьямад Къасумов

«Табасарандиина ригъ». *Поэма* 4

Багъир Ражабов

«Магъа гъациб вахт улубкъну». *Поэма* .. 28

Шихмягьямад Гьямидов

«Гъвандккарин «Гъяжи-къуттйирин»
шаирар..... 42

ПРОЗА

Гюлмягьямад Расулов

Махъвар..... 48

Гъяжимягьямад Гъяжиев

«Архйирин пише давам апІури».
Ихтилат 52

ДРАМАТУРГИЯ

Мажид Шамхалов

«Сижар». *Музыкайин комедия* 62

КІУЛИН РЕДАКТОР

М.М. Аьгьмедов

«ЛИТЕРАТУРАЙИН

ТАБАСАРАН»

журналин редактор

С. Кьасумова

РЕДАКЦИЈАЙИН

КОЛЛЕГИЯ

Аь. Аьбдурягьманов

Аь. Аьшурбеков

Э. Аьшурбегова

Ш. Дашдемиров

Ш. Жамалиева

С. Кьуребегова

Аь. Кьурбанов

М. Кьурбанов

К. Маллаев

Ю.Муртузалиев

Г. Уьмарова

Ш.Шагьмарданов

ЛИТЕРАТУРАЙИН

КРИТИКА

ТАРИХ

ЧІАЛ

Мягьямед Гьясанов

«Табасаран халкьдин ашукь»..... 88

Шихмягьямад Гьямидов

«Табасаран абграй шавгьар»..... 91

Сефижат Кьасумова

«ЧІал адар – халкь адар» 95

ТЕЛЕФОНДИН НУМРИЙИР:

Кіулин редактор: 67-16-31.

Редактор: 8 (963-375-19-45),

e-mail: sefjatkasimova@mail.ru

Бухгалтерия: 67-18-75

Типография: ООО «Издательство «Лотос»

Адрес типографии: 367018, РД, г. Махачкала, пр. Петра I, 61

ЛИТЕРАТУРАЙИН ТАБАСАРАН №4 2021 г.

На табасаранском языке

Выход в свет 20.08.2021 г. Тираж 344 экз.

Заказ № 968. Цена свободная.

Редакция и издатель: Государственное бюджетное учреждение Республики

Дагестан «Редакция республиканских литературных журналов

“Соколенок” и “Литературный Дагестан”».

Адрес редакции и издателя: 367000, РД, г. Махачкала, ул. Даниялова, д. 55.

Электронный адрес редакции:

litdag@mail.ru

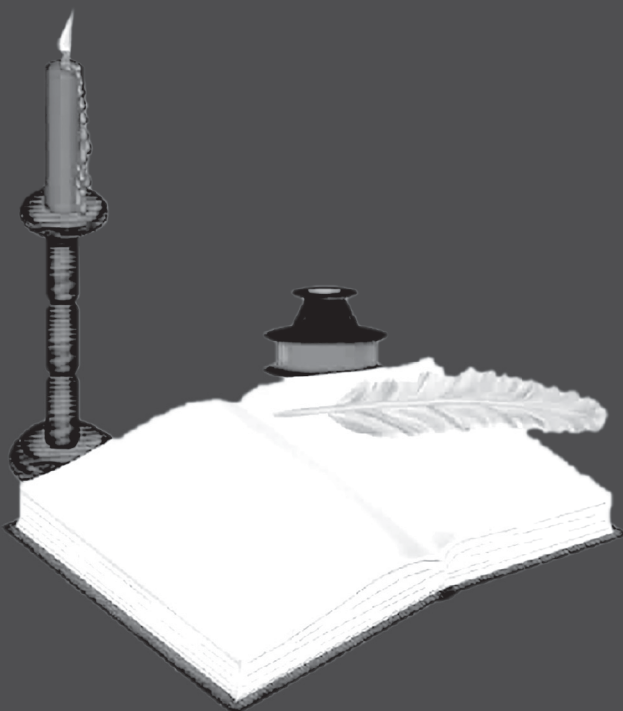
Подписной индекс: на год – 63335.

Поэзия

Уж'вал апуз гъялак йихъай, инсанар,
Уьмур гьарган илтГибкГурайи чарх ву.
Гъи ухъу а, закур гъиди живанар,
Мянасузди уьмур хъапГу кас гьархру.

Пирмягъямат Къасумов

Пирмягъмад КЪАСУМОВ

ТАБАСАРАНДИИНА РИГЪ

*Эгер увуз баб ккундуш,
Ккун апИин Ватанра ву.
«Баб» кІуру гаф гъизил вуш,
«Ватан» – дидин мажник ву.*

САБПИ ПАЙ

Сабпи кІул

ЧИТИН ЙИСАР

Гъубшу вахт ккадапІухъа
Табасаран тарихдин.
Пашман вахт кІваин хухъа
Уъмринди кьор касдин.

Гъадмуганра, гъам гъиси,
Табиаътди успагъи
ДапІнайи Табасаран.
Хъа фици вуйкІан инсан?!

ХанкІракк йишв гюнейиксиб
Ригъдин манишнакк шулдар.
Девлетлуси халкъ касиб
Шербет дюн'яйиъ адар.

Яркъу хутІил, чюл, яркур,
Вари сар Гъяснандар ву.
Уъл бадали гъи-закур
Лихуз касиб буржлу ву.

ИчІи фун ва пашманвал –
Магъа Мураддин дустар.
– Набшди инсафвал Гъяснан, –
Аьламат шуй гизафдар.

Мураддин аба Къурбан
Вуйи гъам Гъяснан габан.
Ламун жил'ин дахъбаан,
Къаназ дурум тувундай.

Учв гъачИхъан, абайи
Мураддиз фу гъибтнахъа?
– Хю къюб сеъдин турбайиъ –
ЧичИл – дуфнайиб сифхъан.

Гъяйиф Мураддин къад йис
Къад йис – чагълариъ айи!
Гъяйиф Табасаран йиз –
Къалу шту ккапИнайи!

Дугъан абурлу жандик
Саб нукъсанвалра ктайи.
Уткан жиггил живандик
Такабурвалра ктайи.

Уъмри тIалаб апIура
Гъяснахъ лихуз йигъ-йишвди.
Дугъу зегъмет зигура,
Гъагъиб-пчIуб дарпиди.

Йигъан къюбан саб гъабраъ
Айрандик уъл кипрайи.
Сарун Мураддин жибаъ
Саб шигъикъан ипдайи.

Къабул духъна кIур, Мурад,
Жиниди, Гъяснан шураз.
ГъапIрувахъа, пуз гаф шад
Ихтияр адруган чаз?!

Ихтияр адар. Телли
Гъяснан девлетну ккаъна.
Айи-адру риш Телли
Девлетну интIи дапIна.

Ихтияр адар! Мурад
Учв гъарсабдихъ мягърум ву.
Кулак Гъясну дициб ад
Гъадрабгъруб йихъ умудлу.

Айвандихъан Теллийиз
ЧIат айи Мурад гъяркъган,
Гъапний чан дуст Селмийиз,
Хилин ишара гъапIган:

– КIару улчIвмар, гергми маш,
Ачухъ унтI, жандкин юруш!
Лиг, аг дицир наан аш,
Гъеле увуз дихъуруш...

ИнтIивал'ан писписар
Селмийин улик карсру.
Дугъан гаф дапIну асар,
Теллийинра кIвак кабсру.

– Нач даривуз, чи Телли,
Гъилицнац Мурад кIваз хуз?!
Уву вува риш – беъли.
Чалишмиш йихъ тай агуз!

Гъизил пирпйир ккунш илив,
Дажи дажиди гъубзди.
Йиз гафназ сацIиб иб йив:
Гъавриъ ахъдива дюзди.

Мураддиз ляхникан му
Саб хабарра адайи.
Гъапнийшра чаз: – Гъаци ву,
Уъмриъкъан хъугъидайи.

Учвсир касиб риш дагна,
Фикриинди Мурадди.
Гъадди жан, юкIв дабалгна,
Аьшкъ капIри чак хуррамди!

Гюзел кIуйи му шураз–
Мураддин кIваъ ахънайи.
Нач хъувал'ан, хъугъ, машназ
Уърушнан лишнар гъюйи.

Къюбпи кІул

ККУН ХЪУВАЛИН ДЕРИНВАЛ

МикІлу кІажси Мураддин
КІули гъахура фикрар:
«Гюзел зуз къисмат хъидин?!» –
Чакна апІура текрар.

Аба-бабан учІвру дерд
Гюзелизра улубкъну.
Йитимвал дябкъну, къюрид
Уъмриъ ахъру лап къутІкъли.

Амма касибвалихъан,
ДячІяргънай палтарихъан
Шуран жандин утканвал,
Ккебкуз шулдайи шадвал.

Гюзелин кІару улар,
ЦІару луфранстар вуйи.
Кушар, духъну лап телер,
Гъяйбатди дугъужвуйи.

Учв йитим риш сар вушра,
ВартІан шадурсир вуйи.
ЦІилари ккурт ккапІнашра,
Дурччну, марцциди шуйи.

Риш гъяркъган къабидаариз,
Кучри, кІуйи сар-сариз:
– Ав, валлагъ, гъаму шуркан,
Уччвур шул назназийкан!

Мицир шадур, зирекур
Хулаъ хъуб пагъ девлет ву!
Эгер гъи даршра, закур
Риш сари чаз гъахуру.

Мицир гъитуб ву гъяйиф
Ихъ къюйиригъ ялгъузди.

Ахъю дубхъну, гъубгъган йиф
Хъа жандак шул сагъсузди.

Сакъюд йигълан Мирзайи
Гюзел чахъна гъахуру.
Гъаму шуран имйи
Думу уъзрихъна хуру.

Уъл ипІура имйири,
Гюзел хул’ан адаъну.
КъацІ уъл тувра имйири,
Харан уълкан гъадабгъну.

Хизандиз ицци хураг
Гъар вахтна гъязурди ву.
ИчІи дубхънай захан дарг
Гюзелиз улупруб ву.

Шубариз, хулаъ айи,
Имдин риш лап ккундийи.
Чигъ гъапІубси Мирзайи,
Дурарра къяляхъ шуйи.

Йитим жакъвси, баб имдру
Гюзел езира духъна.
Аъжузди – паплар хъимдру
Жакъвси, саб мурччваъ дусна...

Гъамци хъапІру чан уъмур
Шуру Мирзайин хулаъ.
ЦІуургуд йис! Бахтнан нур
Амма абхънадар машнаъ.

КкудрубкІрубкъан а ляхин
Йишвди-йигъди Гюзелиз.
Наан бихъуру аъхин
Гъамкъан жафа айириз?

Булагъдиккна штуз гъушу
Вахт гъисабнаъ гъибтуйи.
Къан гъаПиш, имийи му
Мучу хулаъ итуйи...

Имийинна шубарин,
Къюб ккуртра урччуз хъади,
УдучІвну Гюзел хул'ан
Шид хубра метлеб вуди.

Хъивну гъюнихъ йифрин гвар
Гюзел магъа гъюру штуз.
Пашман уларин даргар
Хъюгъру чатариз лигуз.

Гюзели гъяркат капІру,
Мажал адру ликарик.
Дагъдихъинди кІул хъаПІру–
Мурад ккархъу уларикк!

ДячІябгънай ликрин шалам
Мурадди рас апІура.
Арччулнуб лик дубхъну лам,
Лик дивган, шид ебчура.

Шаламдик кивган пина
КацІнайи хилар хъади,
Гъюр Мурад булагъдиккна,
Риш рякъюб метлеб вуди.

Жакъвлиси кІвантІ рибшвур,
Гаф капІуз ккунди бализ.
КацІнай хилар жикІури,
Ккилигура Гюзелиз.

Ав, Гюзел шубуд йисан,
Къанди дюн'яйиз гъафну.
Шубуд гъапи вазлилан
Цуургуд йис тамам шулу.

Мураддиз, ккун хъувал'ан,
Гафар кауз шула нач.
Амма либхура кІваан:
– Къан маПан, багахъна гъач!

Гъюдрансиб пчІувал'инди
Гъялак духъна Гюзелра.
Гафар кауз аьшкъ ади,
Ришвур чан уларра.

– Фици вува, гъула риш?
Фициб вувяв яшайиш?–
кІуру садпи гафари,
лигуз гъитра машариз.

Нач'вали абцІнайи маш
Гюзели цІиб за гъаПІу:
– Ав, Мурад, яваш-яваш,
Уъмри гъитра чахъ ухъу.

Касибвал мучІувал ву,
Ялгъузвалра ужуб дар.
Ухъуз тувнай бахт гъам ву–
Рази дархъуз чара дар.

Жандкин абур Мураддин
Гюзелизра дубхъна хуш.
Дюз тамам саб сяаьтдин
гафар гъаПІний, шлудар нуш.

Дюн'яйиз халкъ гъахънийштІан
Саб хас'ятнан-фикриндар!
Бахтсузарра гъахънийштІан,
Абйир-бабар хъимдрудар.

Чиб-чпиз къабулра хъуп'ин
Бегъем рази духънайи.
Йигънаъ ашра лап читин,
Сарун вижна кимдайи.

Дуснайидарин сеснахъ,
Ебгури саб жакъв гъафний.
Дуснайидарин тярифнахъ
ЦІив-цІив, цІив мяъли
ккербгъний.

Сикин дар жакъв ебгури,
ЧІвжвитт, жвитт, цІив-в апІури.

Мюгъкамди дуснайдарин
КІваъ айибра абгури.

Гюзелиз гъар минутдиъ
Чан аба кІваин шуйи.
Дердлу минут-сяаьтди
Улариз нивгъ бул шуйи.

Мураддин йирси ккуртар
Бегъем къалу духънайи.
– Илдит! – пидийза дурар,
Фикир гъапІу Гюзели.

Ча яв зиин али ккурт,
Йиздарихъди убчурза!
Дишла дубччну, думу ккурт,
Ригъухъ ебццуз гъитурза.

Уткан ипни хилари
Мураддин ккурт убччура!
Шид улубзган, литІнари,
Пялч-пялч сесер апІура.

Майдандиъ дусну Мурад
Лигура гъяракатназ.
Гюзелиин духъна шад:
– Лиг гъа дугъан гъюрматназ!

Дюн’яйиъ мицир ужур
Дуст алдрахъур багъалу!
Гъабхънийиш ич саб уьмур
Шулийча, валлагъ, бахтлу!

Уларихъди улчІвмарра
Шурахъинди жалб духъна.
Балин юкІв Гюзелихъна
УтГубччвуз гъялак дубхъна.

Ккурт дубччну, ккудубкІган,
Майдандиъ ебццуз кебхру.
Гюзел ккуртарихъ дусган,
Мурадра багахъ шулу.

Мурад чан багахъ дусган,
Начлуди му риш шулу.
Ригъдин нур машнак кабхъган,
Балик шуран нур шулу.

Саб дупну гафар’инди
«Ву ккундузуз!» пуб читин ву, –
Фикир гъапІу Мурадди,
Чаллан саб ухът алдабхъну.

Гъарахай, фикрар, учву
Гюзелихъна, кІваъ фу аш.
Зуз хабар дебккай учву,
«Ав!» кІуру эл хътабгъураш.

Вушра Мурадди яваш
Сес деэбту Гюзелиз:
– Гюзел, уву инжик дарш,
Жаваб тув йиз суализ.

Ккун хъувал! Пагъ, аьлаамат
Фукъан багъа гаф дарин?!
Дюн’яйин нази-ниъмат
Гъадму гафнаъ адарин?!

Ву гъяркъган, амсиганра,
Ригъ гъудубчІвганси шулзуз.
Хай шулинхъа му нурар
Йиз уларккан ккудургуз?!

Мурадди кІул дапІну ис,
КІурайи чан гафари
Гюзел гъитра апІуз гъисс
Ккунивалин цІарари.

Шуран цІару улари
Белки «ав», «ав», «ав» кІура.
Машнан рябккъбан лишнари
Бализ разивал хура.

– Къисматнахъан гъудучІвуз
Гъич сарихъанра хъибдар.

Хъюгъиш ву йиз кІваъ учІвуз,
Дихъидвуз фикрар явстар.

Инжик махъан гъан, Мурад,
Хулаз гъярза, дубхъна къан.
Шубар гъюра – ипди ад,

Ужуб даруб... Хъял мапІан.

Гюзелин гъягъювали,
Ккуру юкъвру, хас'ятди,
Ширин мелзну, нач'вали
Фурс капІрайи Мураддик.

Шубубни кІул

НАРАЗИВАЛ

Зиин ахю чу дагъ,
Ярхлаан лиг, хъугъ, ву багъ!
МичІли шидра рубзури,
КІанакк кка уткан булагъ.

Хъадан йигъан ярквран кІаж
Рябкъюра дучубхнади.
Гъясну дапІна чІеъдин паж
Лигруриз мал-девлетназ.

Хяран исихъ гъарз ягълиб
Хъайи кІанакк нир ккади.
Гъарзлан ккатІабхъу маргълин
Гизаф вахт шуй сес дарди.

Хяр убшвуз гъи гъафнийи
Кулак Гъяснахъ касибар.
Лисухъна уч гъахънийи
Лихурай абйир-бабар.

Гъи къар касдин дергсари
Чярх-чярх уршвур уклар.
Хяраъ айи сесери
Пашман апІура юкІвар.

Дишагълйирин къямкъяри
Дуршвнай уклар ккиркъура.
Хярахъ хъайи рякъяриъ
Мярхяриъ укІ тІибкъура.

Жандиин али палат,
ДячІябгъну дубхъна хъуб пат.

Дергсар зарб апІбу уклан
Шидси рубзуй амкІ унтІлан.

Фука чаъ адру фуни
Уълин къацІ ккун апІуйи.
Убгурай кІулин маъли
Фикриан адауйи.

Фукъан ву гъилихишра,
Ляхнин гъякъи адайи.
Гъясназ икрам гъапІишра,
Маш ачухъ апІурдайи.

Наразивали ацІну,
Пашманди а батракар.
Къалу ляхнари кацІну,
Аълхъюри а зулумкар.

Къисмат кубчІвна жилгъайик,
Бахтнан рякъяр хъадатІган.
Бахтсузвалин тІамгъайи
ГъапІхъа, гъи ужуз гъапІган...

Хлиъ дибиснайи дергес
Диш апІуру Мурадди,
кІури: – Лихуб вухъуз бес,
Дуфнахъа гъавайиди.

Юлдшар! Бес ву, бес ву, бес
Гъарган юркквгъиъ кІул шулин?
Ккуний варихалкъдин сес
Саб гъюлик кпикъуз шули!

Юлдшар! Хъебехъай узухъ,
Дерднахъди жан дубхъна тухъ.
Ханари, кентхудйири
Гъич апударихъ язухъ.

Девлетлу алчагъ Гъясан
Архаинди а хулаъ.
Лихрударин адар сан,
Гъам чюллерийъ, гъам гъулаъ.

Девлетлуйиз, замана,
Дадлу вичсиб, багъсибва!
Терг ибшрива, замана,
Касибриз дустагъсибва.

Ихъ абйир-бабаризра
Гъяркъну гъамцдар гъюжранар.
Гъясну, туври жазйирра,
Пуч гъапну уткан жанар.

Вари саб ву – саб йиккун,
Саб жил'ина халкъ гъапдар.
Мици хъу гъузну даккун,
Рякъ дарабгиш, хай шулдар.

Мурад, гъамци гъапибси,
Дусуз кѳури, шулу ис.
Имбудар гъюр багахъси,
Му гафаркан дапну гъисс.

Дугъу апѳру гъарсаб гаф,
Дурариз багъа вуйи.
Халкъ бадали чан жан сарф
Гъапѳшра, дердра ктайи.

Къялаъ айир саб дупну,
Ликри гъудужвуз хъюгъру.
Чпин кѳваъ айиб кидибтну,
Саб метлебнахъна гъюру:

– Ваъ, мици гъузну ккундар,
Гъясназ мелз йивну ккундар.
Гъит гъюру йисаркъана
Ишри азад, бахтлудар!

Дишагълийирилан нивгъ
Мархълин литѳнарси гъюйи.
Имбударизра му йигъ
Машквар, я сумчир дайи.

Саб дупну пашман машнак
Разивалин инчѳкубѳву.
Ав, шад инчѳ капѳна машнак
хабри, накъ гъулаъ убѳѳву:

– Урус халкъ гъудужвну, кѳур
Женгназ чпин азадвалин.
Ленин кѳурур гъахъну, кѳур,
Регъбер кас инкъилабдин.

Девлетлуйирин девлет
Касибариз тувна, кѳур.
Варидариз саб женнет
уъмриз ачрар гъахну, кѳур...

Цѳуху чѳардин Рамазну,
Амкѳ марцц апѳури, гъапний:
– Юлдшар! Мициб авазну
Гъясанстарик мяхъ капѳди.

Нирин шид улубѳѳган, рякъ
саб дупну ккудубхурдар.
Амма шид улубѳѳву рякъ,
мюгъкамвалиѳра гъубздар.

Гъаци вуш, урсарин микѳ
ухъухъиндира ктубѳѳвур!
Дициб уж'вал – мани микѳ
халкъдин кѳваъ хушди убѳѳвур!

Халкъдин гъварч дубхънайи сес
Мюгъкам шибритѳ, къала ву!
Дигиш хъувал гъарсаб шейъ
Табиаѳтдин къанун ву.

– Мильон сесер уч гъапѳу
касдик тѳилисим кашул!
Кулакариз гучѳ ккапѳу
Жандак аѳдатнан даршул?!

– Ваъ, дар, Рамазан ими,
Ленин ухъусир ву, кIур.
Ихъсиб жандак, юруш, хил...
Фикир буллугъуб ву, кIур.

Гъаму хяразди Гъясну
Юргъай'инди жвар гъапIу.
Магъийин гъирмаж бисну,
ТIубччури, чан хил хъапIу:

– Пагъ, фу ляхин ву, лукIар,
Ляхниккан кIул ккадабгъну?
Гъялнаан гъяра укIар,
Ригъди гуж туври йигъну.

Къан дарапIди, гъудужвай
Хяр убшвуз, укI уч апIуз.
Ляхниз ичв хилар хъиржвай,
Эгер ккундуш уъл ипIуз.

Алчагъвал ву Мураддин,
Учву зйифди лихбан.
Жаза гъадабгъур дидин,
Ичв ариъ футна ипбан.

ЦIаси убгурай ригъди,
Ялав лап яваш гъапIний.
Ярквран кIажаригъ мархълин
ПилтIарин саб сес гъабхъний.

Гаш дубхънайи жилари,
Хъана хъюгъру хяр убшвуз.
Чара имдру хилари
Дергсар гъитру цIиб ришвуз.

Гъей, гъей, инсан, гъей, йитим!
Вахт дуфнавуз лап читин!
Азадвализ гъудужв, гъан
Терг апIуз яв кIван душман.

Дуснайдарин кIваъ айиб,
Артухъ хяр убшвуб дайи.
Чара айиш, Гъясназ иб,
Йивнура гъич ккундайи.

Дурарин вари фикир,
Мураддихъна дубшнаи.
УлубчIвуршра къалу нир,
Мурад гъацI къялаъ айи.

Ав, Мураддин гъарсаб гаф
Халкъдиз лазимдар вуйи.
Дурар бадали жан сарф
АпIуз гъязурди вуйи.

Гъудужвну, чан хил хъапIри,
Чюлиз, завуз лигуйи.
Дуснайдари, ушв тIапIри –
«Чухсагъул, Мурад!» – кIуйи.

Мици гъудрубзур уьмур,
Касибариз вуйиб кур.
Гъяснан тумра терг апIур,
Гъам гъи дарш, анжагъ закур.

Дугъужвнай Гъяснан улар
Гаш жанавринстар вуйи.
Дугъу чан вари хъюлар,
Саб йишваз гъварч дапIнайи.

– ГъапIру гъамус? – Лих кIура,
жан гъамциб гъялнаъ ади.
Гашлу йиз фун тIубкIура,
ИпIрубдин гуж адарди.

Гъяснан инсафсузвал'ан,
Лихузра шулу мажбур
Манишин – бизарвал'ан,
Жан шуладар гъич сабур.

Жилирин юкIв чаъ ади,
ГучI'вализра дилигди,
Фурслу духънайи Гъясназ,
Хил хъапIри, кIур Мурадди:

– Яв ахъювал, лиг, Гъясан,
Гашлу йихура инсан.
Читин ву мици лихуб
Дюз дарив, аххир, улхуб.

Гьелбетда, уву гьарган,
Мициб кефнаъ гьудрузур.
Саб вахт дарш, саб вахт гьибган
Учв'ан ифи удубзур.

Мархьлин пилтIари кюкйир
Гьитрайи жил'ин хьуз ис.
Уьмрикан апIбу фикир,
Мураддиз дубхьна дерд пис.

Гужли шулайи мархьлик,
Гергмистар мерккар кайи.
Хайлиндар Гьяснан кIулик
Хьял кадиси куркIрайи.

Хяраъ лихурайдариз,
Дусувал амур гьапIну.
Ебхьруганси вардариз,
Нянатлу Гьясну гьапну:

– Хьебехъай узухъ, лукIар,
Учвук фурс кубчIвнаш, кIурза.
Ккадагъай чкиди укIар,
Даршиш, чву утIурккурза.

Касибариз Гьяснан гаф
ЧIуруди гьеебхьнийи.
– Терг йихъ учхъан, чIуру арф! –
кIури, гьялак гьахьнийи.

Кьюри кьялаъ тIаьнайи,
Мурад духьна лап гьялак.
Гьясну, хлиъ ханжал айи,
Алдабкьуз хьюгью жандак.

Гьяснахьинди Рамазан,
Дергес хьади, диш гьаши:
– Ич кIул'ин гьаму аьзан
Йип ари, бег, гьаз гьабши?

Ав, ичв тумра терг ибшри,
Ифи учвубхру алчгьар!
Мурадстар артухъ ишри,
Жаваб тувуз чвуз, гьачгьар!

Касибрин зигру жафа
Мурад бадали гьабхьний.
Амма дурарин жафа
Гьяснан кьувватну ккабгьрий.

АцIувал'ан читинди
Эл хьтабгьурайи Гьясну.
Гьабгьу маш, фурсвал кади,
Мураддин улихъ дусу:

– Наразивал? Хъа гьапIди
Явстар буш жанарихъан?
Гьаз ачухъди ул тIапIди
Узухьинди вусирхъан?

Хьебехъ, гьилицнац, амур
АпIура яв гьякимди.
Терг йихъ узхъан, хьапI уьмур,
Анжагъ йиз жил'ин дарди.

Дердлу дакьикьйир магъа,
Улихъ гьучIвна Мураддин.
Чаз вушра Ватан багъа,
Кьаст гьапIну баркаллагъ пуз,
Вахтназди чаз уьл абгуз.

Багахьна дуфна Гьясан,
Аьлхьюри, рихшанд кади.
– Фурсар мапIан, эй инсан, –
кIура чакна Мурадди.

– Ватандикан ваъ, хьюлар
заманайикан вуйиз.
Сагъ ишри йиз жан, хилар –
АпIарза чара уьлиз.

Дици вура гьудрузур,
Касибар'ин гьам алди.
Увланра амкI улдубзур,
Дердлувалин, кьан дарди.

Чу апIурава мягьрум
Жилихъан, аку йигъхъан.

Марцц ибшрияв арха-тум,
Гъюру закурин йигъхъан.

Эй дагълу дуст, люкъран юкІв,
Ибта яв кІваъ гъаргандиз!
Игитуб гъабшиш бачукІ,
Уъмурлуг гъаци гъубзди.

Махъан, Мурад, пашманди

Уликк гъаму душмандин.
Жарари жил'ин дипру
бачукІ кІул'ин дарибшри!

Жилирза кІуру касдин
Сарун гъамцдар фикрари
Мурад мюгъкам апІура.
КІваъ абхъну йигъ закурин,
Фикрари илтІикІура.

Юкъуби кІул

АЪМЛИН КЪЗАЙИКК

Магъа йицІмиржидпи йис
Гюзелин тамам шула.
Гъуландар, мирас-варис
Мирзайин хулаз гъюра.

КІваъ айи дерди вардин
Шурак лишан кипуб ву.
Ляхин бадали гъаддин
Мина гъюрайидар ву.

Мициб ляхни Мирзайиз
Гъелбетда, хайир тувра.
Гъафидарин жибариз
Дилигну, цІиб вуш, гъаъра.

Магъа сад хамис йигъан
Гъафний сар яшлу адми.
Зиина шлий хъцІур йистІан,
Лизи шулади мужри.

Гъафунарихъди багъа,
Хялижв тямин апІура.
– Шуран гъакънаан магъа
Дуфнайирза гъи,– кІура.

Уъл дипІну, ккудубкІиган
Му хялижвуву кІуру:
– Юлдаш Мирза! Лиг аган,
Себеб кІурза зу гъюбан.

Гъелбетки, увуз аьгъюб,
Йиз гъари лап буш гъахъну.
Риш бадали гъабхъниз гъюб,
Дидиз дилигну ккун ву.

Гюзел узуз къисмат хъуб
Сар Аллагъдин амур ву.
Дицир нази-нимат хъуб
Хуррам ай багъ-женнет ву.

Ихъ арайиъ гъюрмат шул,
Гюзел ву зуз албагиш.
Яв хулаъра девлет шул,
Йиз тухумдик пай кивиш.

ВуйиштІан, гъаму адми
Девлетлу Гъясан вуйи.
АпІури гафар гъадми,
Мирза ккарцуз хъюгънайир.

Гъяснан гъари сарпир дар,
Дугъахъ хайлин вахт гъапІур.
Гюзелра къюрпир хъидар,
(Хъур гъахну, хъур утІурккнуну)

Хулан гъялназ лигури,
Гъясну къамкълихъ лик хъивна.
Гъюдли гафар агури,
Малла гъюбаз ккилигна.

Му гафар апІурайган,
Къаби, лику кас учІву.
Салам тувну, дусбахъан,
Машнак цѣиб аьлхъюб кубчІву:

– Хуш шулу ици ниърахъ
Архаинди дусархъа.
Къаби гъвал кабграй пичрахъ
гафар-чѣалар ккергъархъа.

Аьсса дибисну фурсназ,
Хил алдатну сумпларлан,
Гъапний Гъясну маллайиз,
Хъадабгъну пул гъючІнихъан:

– Йихъ, малла, уву шерик,
Ич хайир вуз ккундувуш.
Кудукъ вура Мирзайик,
Хъуз фициб жаваб тувруш.

Пиш-пишар дапІну ибахъ
Гъапи гъаму гафари,
Малла, дуснайир пичрахъ,
Зирек гъапІу гафари.

Малла Ханди инчІ ккапІу
Пулихъинди лигури.
Дафтар адру хил хъапІу,
Дуснай Мирзайиз кІури:

– Аллагъдин китабдиан
Гъилигунза диндикан.
Къисмат дубхъна ичв шуран
Тѣаьмлу уьлик Гъяснан.

КІарзавуз лап жикъиди:
– Ляхин адарвуз ваъ пуз.
Гъар тереф ебцѣинди,
Гъялал апІин риш учуз.

Юлдаш Мирза, хъебехъ зухъ,
Гъясназ риш духъна къисмат.
Хъабхъидарив лик гъарзухъ–
Хъибдичв арайиъ гъюрмат!

Гъясназ айибкъан девлет,
Мирзайиз аьгъдаринхъа?!
Му севде апІуз, гъелбет,
Учв шерик шулдаринхъа?!

Мирзайи хялар хул'ан
Маш разиди адаьну.
Йивну чиб-чпин хил'ан,
Лишнихъ гъюру вахт гъапну.

Мирзайи, кІул илтѣибкІну,
Маш апІур минди-тинди.
Саб хайлин фикир дапІну,
Чакна кІуру фурслуди:

– Эй абдал Мирза, увуз,
Женнетсиб вахт дуфनावуз!
Гъи гъаму йитим шурахъ
Хайлин пулар тувравуз!

Чѣаьн ву саб гаф «Гъясан»
Мирзайин язна ву пуб!
ВуйиштІан, гъабгу нивкІ сан
Гъабхъну узуз хайирлуб!

Хъубни кІул

ДАККНИ ЛИШАН

ГукІни дапІна гъи Гюзел,
Чан ибахъ хъабхъу хабри:

«Накъ хъирснугъясназ Гюзел,
ХъцІуд йискъан чан дубхънайи».

Гюзелиз Гъясан ккундар,
КІваз хуш дарур, тай дарур.
Девлетназ лигну ккундар,
Фукъан гизаф вуш думу.

Мураддикди гаф капІуб –
Магъа Гюзелиз девлет!
СатІиди уьмур хьапІуб –
Адар чпиз дициб шербет!

Мураддиз нивкІукдира
Чан ккуни Гюзел гъархдар.
ДумутІан чаз духьнура
Гъаму жилиин ккундар.

Гюзел му чІуру хабри
Дишла гъайран апІуру.
Жил'ина алдакури,
«Пагъ, даккнир – Гъясан?!», – дупну,
чан аба КІваин хуру.

– Эй йиз бахтсуз аба, баб,
Ахю дерд дубхьна шураз.
Имди тувра чІуру каб,
Дуфнайиб гьутІу гъялназ.

Эй инсанар, имйир йиз,
МапІаначва зу хараб.
Айи юкІв тІубкІурайиз,
Дерднахъди, дубхьну кабаб.

Жан Мурад, гъач багахьна,
Яв ккуни Гюзелихьна!
Зуз ихъ гьул – жям'аьгдикан
ЧІуру хабар деебхьна.

Йипава, йиз жигьил вахт,
Фукъан бахтсуз дарива?!
КутІубшвनावуз уьмрин бахт,
Мюркъяриьра абхьнава.

«Пагъ даккнир, даккнир!», – кІури,
Риш жиллан гьудужвуру.

Явашди улар тІаъри,
ТІибхурай жакъв рябкъюру:

– Фукъан бахтлуб дарива,
ПчІуди тІибхурай жакъв!
Шаду уьмур хьапІрава,
Хуб утканди, гъи ва накъ!

Увукстар паплар кади,
Узура халкъ гъапІнийиш.
Мураддихъди сатІиди
Рягъят апІуз гъабхьнийиш!

Суза апІура, Мурад
Яв ккунири – Гюзели.
Сарун узуз даршул дад,
Му инсафсуз дюн'яйиь.

Гюзелин хулаъ учІвган,
Рябкъюру риш имидиз.
Уларин нивгъар гъяркъган,
Гъиву учв бизар хъайиз.

Агъу дипІну, гъял апІуз
Даршулай адмийиси,
Мирзайи улар ришвуз
Хъюгъю, лап хъял кадиси.

Йивбу укІу дубхьна жан
Ккундарзуз пну, кІури Гъясан.
Гафар апІуз даршлубси
духна факъир гъялнаан.

Дахънайирик Мирзайи,
гъапний, ликар кучри чан:
– Йитим, киварза жилик,
Чивиди миди яв жан.

Зу кІуруб ву дарапІиш,
Вуз вуйиб ханжлин кІакІ ву.
Гъийхъанмина Гъясан яв
кІул'ин али жилир ву.

Гъарах шузуз, хъа амма,
Къан дарапди хулаз гъач.
Ерхъуразуз хабрарра
Имдар кIури, кач, вуз нач.

Ликариин дугъужвуз
Гюзелиз читин вуйи.
Чара имдрур «гъярза» пуз
имийихъ мажбур вуйи.

Гъеле чвлин вазлин йигъан
Маниди гъубзнай жил, гъван.
Жакъвар, мукъмар апIури,
Завуъ айи тIирхури.

Гъаму гъулан жакъварин
Шадлугънан сесер айи.
Цив-цив сесер дурарин
Гюзелиз кпалгурайи.

КIарариз магъа дяркъна
Гюзел шузуз гъягъюри.
Юкъуб тереф илтIикIна,
Чпиз шид хуб ккун апIури.

Гюзел, кIарарин гъавриъ
Ахъу, чаз чIал агъдаршра.
Деету латариккна,
Дурар гъергруб агъгъашра.

Гюзел анжагъ шузузIан
ЧIатна адаурдайи.
Гъаддиз гъадму вахтнатIан,
Мурад рякъюз шулдайи.

Булагъдиккна хъуркънайир,
Минди-гинди лигура.
Штукк чан гвар ккивнайир,
АбцIбазра ккилигура.

Сар Мураддикан вуйи
Гюзелин апIру фикрар.
«Йиз Мурад, Мурад!» – кIуйи,
Чакна апIури текрар.

Мурадди хутIлиъ шилар
Йицарихъди зигури
гъяркъган, Гюзелин ликар
Яваш гъахъи, гъягъюри.

Хлиъ дибиснайи тIул
Мярхярхъинди гатIабхъу.
Гъапний Мурадди: – БатIул
ишри ляхнар. Риш гъафну!

Зяя апIидарза гъи
Гюрюшмиш хъувалин вахт.
Йицаризра ву гъагъи,
Гъит апIри чпиз рягъят!

Шад даршулинхъа йицар
Фаркъат гъашиган сирникк!
Багахъ гъахъний жагIугар,
Хъюлар кауз йицарик.

Шуру гъапний пашман чIигъ
Багахъ гъахъи Мураддиз.
Дердер апIбу уларигъ,
Рякъюйи архар гъяди.

Ккунивалин дих дапIну
«Гюзел!» – гъапний Мурадди.
Гюзели улар тIаъну,
Ктибтуз хъюгъю чан дерди:

– Абайиз зулум гъапIу
Душман Гъясназ хъирсназа.
ХъцIур-йирхъцIур йис хъапIу
Къабирин тай дапIназа.

Улар ашра, ригъдин нур
МучIуди рякъюрайиз.
Жигъил уьмур, дубхъну кур,
Гъялнаан гъябгъюрайиз.

Гъизмиш дубхъна жан ширин,
Мурад, уву дяряркъган.
КIваз урхъ идипниз дерин,
Даккнири лишан кипган.

Миклу клажси, турччури,
Закурин йигъ фициб шул?
Хулаз гъушган, урччури,
Йипа, йиз гъял фициб шул?

Хъивну гъюнихъ гвар Гюзел,
Гъязур гъахъний рякъюн хъуз.
Мурад хъюгъний: – Эй, Гюзел,
Узухъ саџиб дийигъ, пуз.

– Жан Гюзел, дийигъ саџиб,
Хъебехъ йиз гафнахъ, йив иб:
Ухъу гъяркъниз нивкџукди,
Къюрид гъарзлан эрхнади.

Дюн'яйин шубарикан
Фужкџа вутџан ккундарзуз.
Гъухиш ву Гъясназ бирдан
Хъибдарзухъан ахъ апџуз.

Гюзелихъди Мурадди
Вахт ккудубкџний сџаџгдин.
Штузра лигури дерин,
Гюзели гъапний якъин:

– Жан Мурад! Гъаџи макџан,
Яв жандиз дерд мутуван.
Гъич увуз даккнирихъди,
Сабанра гъякъ гаф маџан.

Метлебар ишри тамам,
Ихъ касиб живанарин.
Вахт ву дигиш хъуз аџлам,
Апџуб кам акв уларин.

Маргъ гъадабгъну, Мурадди,
Чан чюнгор вуйиз кџури.
Мяъли гъапџний пашманди,
Шурахъинди лигури:

– Чюнгорсиб хабахъ хъайиз,
Мукъамра вуз – Гюзелиз!
Узуз фукџа адруган,
Гафар вуз «лишан» вуйиз.

Кџатџарџџди лигури,
Дийигъна бай Гюзелиз.
Пашманвал кџваъ убхъури,
Ишуб гъафний Гюзелиз.

Дибисну Гюзелин хил,
Ккарџури, бали кџура:
– Жан йиз юкџв, жан арччул хил,
Мишан, йиз юкџв тџубкџура.

Гъясанстарин – алчгъарин,
Багарихъди тум ккутџди.
Диџисдарин – гъачгъарин
Уъмур бегъем кам хъибди.

Баку шагърин халкъдира
Азадвал гъадабгъну, кџур.
Гъягъюз ккуний гъадиана,
Фициб вуш халкъдин уъмур.

Ихъ жилин касиб халкъ,
Душмнихъди гъудужвна, кџур.
Хабар гъебхънийиз накъ:
Ухъура азад шул, кџур.

Гюзелра миџиб хабар
гъебхъган, гъяйран гъахъний.
Жандин вари гъендемар
Саб дупну жанлу гъахъний.

– Мурад, Мурад! Диџи вуш
Ухъу бахтлудар шулки!
Ханар-беглар терг шулуш,
Касибрин девран шулки!

Гъан, къан шула. Гъягъюрза,
Ими ккилигурашул.
Мурад, умудлу вуза,
Хъу къюрид бахтлудар шул!

Му риш гъамус шадлуди,
Рякъюъ учџву гъялакди.
Гвар иливну гъюниин,
Кабхъну жандик гукџнишин.

Йирхъубни кІул

ГЮЗЕЛИН НИВКІ

Хябяхъдин чІив гъабхъну пчІуб –
Гъабхну лавшин гъацІан гъацІ.
Гюзелин фун ву ичІиб,
ДипІнайиб ву бицІи къацІ.

ДидитІан артухъ азъ'ят
Тувра гъи кІваз Гюзелин –
духна Гъясан гъамсяаьт
улихъна, пис фикрари.

Гъясну мицисдар шубар
Хъуд-йирхъуд йисак хуйи.
Дугъан хулаъ шад аьлхъбар
шуддар кІури, улхуйи.

Хъур утІурккнун, йирхъурпи
Гъяснан гъари хулаъ а.
Учвра утІурккур кІури,
Гъамус дердерик кахъна...

Гъяйиф дарди му шуру
лембейихъди абцІнайи
чан гута ккипу. Думу
гута аьхинра вуйи.

Шуран улар алахъна
Бизарди, жанра – лалди.
НивкІуз душна, нивкІ дабгна,
Гъяснахъди сумчир ади.

Ахъю гарчлин гурлу сес
Дишагълийри ипнайи.
Баярикра ка гъевес –
ацІу юргъйир хъаърайи.

Фуриъди Гъяснан тереф
Улихъди учв – чан ахта.
Хъади гъюр аьхин-леэф,
Хилиъ – Гюзелиз чухта.

Гъавум-гъардшариз Мирза,
КкетІялхъюри, шулу за.
Дибисну гъюн гъючІниккан,
Алдагъур къаби Гъясан.

Гъясну, урхури «калам»,
Тувра Мирзайиз салам.
Мирзайи жаваб тамам
ДапІну, хулаз гъягъюру.

Мирзайин мирас-варис,
Гъясан гъяркъган, шула ис.
Йиц, къюб якъ дурккнун, сумчриз,
Ужуди гъязур духъна.

Гюзел айи хал вуйибси
Тай шубарихъди абцІна.
Чпира гъаму Гюзелси
Дердерикк ккахъруб аьгъя.

Чвлихъна дебццнайи укІсиб
Гъялназ дурфнайи Гюзел.
Хпирси ваъ, Гъяснан лукІси
дьяркъна нивкІуъ чаз Гюзел.

КІару улар, лизи маш
Жара рангназ илтІикІну.
Жигъил вушра, уьмрин яш,
Къабивализ хъитІибкІну.

Шурахъ дуснай шубарик
Саб дупну ишуб кубчІвуй.
Саспидарин бабарик,
Тюнт кадиси, хъял кубчІвуй.

Гюзелиз гъам саб чанси,
Шубаринра дерд кайи.
Дураринра, гъам чансиб,
Аьхир шлуб аьгъяйи.

Гъаддиз му кІарццурадар
Чан дустарихьинди лигбу.
Уларкъан за апІурадар,
Шубари, фикрар апІбу.

Гюзели, чак дерд кашра,
хъа машнак аьлхъюб кади,
Гъапний, мюгъкам сес ашра,
Амма гизаф гъагъиди:

– Жан масан, аьзиз чйир,
Шуран юкІв шула парчйир.
Узузсир ккунир ачвуз,
Ккун гъашидар тай вучвуз...
Гъаз вухъа мициб уьмур,
Йиз кефйир апІруб чав кур?

Гюзел аии хулазди
Имийин хпир гъюру.
Шубар гъаьну икризди,
Бахтсуз риш ккарцуз хъюгъру:

– Ужуди йихъ яшамиш,
Учу гъюрхю йитим риш!
Жилири фу гъапІишра,
Махъан гьергуз чалишмиш!

Диндиъ гъаци яв кушар
Гъитуз адар ихтияр.
Чухта, жилирхъан вуйиб,
Алабхъ, яв улихъ хъайиб...

Хъана шураз шулу дерд,
Гъафиган чан душман – «мерд».
Гъарай гъапІган эллериз,
Гъеебхъну нирин селиз.

– Жан сел, вукъан хъебехъ зухъ,
АпІина шуран язухъ!
Ккуниб вува азадвал,
Рябкъри вухъди зуз шадвал!

КІваъ айиб даризки гъван,
Вуза жарарсир инсан.

Къувватлубва гъарйигъан,
Кюмекнан хил ча, масан!

Кюкюсиб саб уччу жакъв,
Дуфнайиб ву гъеле накъ.
УнчІварикк апІури цІив-в,
Ахъю тІубсиб, лап бицІиб!

Дидиз фукІа дубхънашул,
Гюзелиз кІуруб ашул?!
Дарш ахъю йишвди-йигъди
Дурубсрий жакъв гъарибди.

– Ав, ав, белки кІурашул,
Узуз гъаму дуст жакъвли:
– Увусдар хъана ашул,
Фикрар апІрудар ахъли.

Дерд мизиган, уччу риш,
КІваъ айиб тамам хъибдив.
Аьз'ят аьх апІуз гъабхъиш,
Увкан бахтлу риш хъиди.

Хъана му риш сикин дар,
Гъамус му жакъвлиз лигбу:
– Саб адарш, хъугъ, мумкин
дар...
Йиз дерднахъ дуфнайиб ву.

Дайинхъа узузра бахт,
Увуксдар паплар кайиш?!
Дубхънай азадвал хъуз вахт,
СацІибкъан кюмек айиш!

...Сумчриз дуфнайдар хулаз,
Гъюру, дипІну, шадлуди.
Гюзел риш гъахуз гъулаз,
Хъа думу шул дердлуди.

Сумчир ккебгъна нивкІуъди,
Гюзелиз йигъси гъибгъру.
Хал вуйибси гъилицхъан,
Чара имдрури кІуру:

– Гъарйир гъапишра фукъан,
Айи уж'вал гъам вуйиз.
Гъушу нивгъари узлан,
Дагар абцѳуз вахт вуйиз.

Дубхъназуз дюн'я хараб,
Имдариз ужуб-жараб.
Гъапиза, адариз саркъан,
Гъамус йихъ, ими, арбаб!

– Чкиди гъудужв, гъярхъа, риш,
Ккудубкѳну ариш-вериш, –
Кѳури гъюрайи «фалчи»,
Гъяснан вартѳан бицѳи чи.

Гюзелиз апѳру гафар,
Ккарцурайдар, бушдар ву.
Мукъаъси чѳуру арфар,
Гъулаз гъяз ккилигуру.

– Гълбетда, йиз шуразси
Хъайивал апѳарзавуз.
Завун аършдик кай вазси,
Уву багъа духъназуз.

Жилириз зу гъахайиз,
Ккудукѳний лишнар-ашар.
Сабпи ражну ккундайиз:
Ипѳурдайза уъл, я – шар.

Абин хул'ан гъяруган,
Ишуб аъдат ву – лишан.
Жилириз ву гъахиган,
Жандиз хъибди гъишан.

Ккебгъну сумчир, гъухнийи,
Юкѳв шад, уткан гъабхънийиз.
Думуган ипѳуз даккниб,
Гъабхънийизуз хъасин меъли...

Гъялакди раккин тѳапѳну,
Хлиъ ханжал – гъюру Мирза.
Уълчѳюкънай улар тѳаъну,
Дерд кайи риш шулу за.

– Илдибт йиз палат – алиб,
Ккудубкѳ, алабхъай айиб!
Сумчриз дуфнайдар инжик
гъахъиш, дар зузтѳан аъйиб.

Йиз хлиъ тѳубчвурайиб
Багъа арсран ханжал ву!
Дишлади зу кѳурайиб
Дарапиш, яв аъжал ву...

Шурахъ дуснай Гъяснан чи,
Мирзайхъинди за шулу:
– Пагъ ужурваки, авчи! –
Къасустѳан дугъаз кѳуру.

Гюзели цѳийи палат
Даккунди алабхъура.
Къаблари ккебгъру аъдат –
Рякъюн мукъам йивура.

Гъяйвниина илитуз,
Мирзайи риш адаъну.
– Мудам йихъ жилириз пуз,
Къялаъ ахю гъурд гъивну.

Жигъилар рякъюъ учѳвна,
Гъя-гъя, тѳи-тѳи сеснаккди.
Швушв хуз Гъясанра дуфна –
Гъяра думу улихъди.

Баяри чпин гъяйвнариз,
Амкѳ адапѳуз гъибтрайи.
Хилар хъаъри гъяркъдариз,
Кючйиригъ жаргъурайи.

– Баркаллагъ! дупну, вари
Шубарра рякъюъ учѳву.
Къюб жергнаъди, хъу-хъури
Гъамциб мяъли пуз хъюгъю:

– Гъахура, гъахура, гъавумар,
Селимдин риш гъахура,
гъавумар!

Гъахура, гъахура, гъавумар,
Гъясназ ичв риш гъахура,
гъавумар!

Шубаригъ гъай камрари,
Зиг-зирингар апІуйи.
Гъягъйир-тІитІйир, аьлхъбари,
Гюзелиз дерд тувуйи.

Гъяснан юргъа гъяйвниин
Гъаму Гюзел илитна.
Фури дибисну гъяйвниин
Улихъ Гъяснан чи гъитна.

Дюз майдан ву. Ахю чюл,
Адарди гъич саб гъар-кюл.
Гъюжат апІур баяри:
«Юргъйир хъаьдихъа!» – кІури.

Саб дупну Гъясну апІур
Чюлиз атІабгрубсиб чІигъ.
Вари уч хъуб ккун апІур,
– КкудубкІура, – кІури йигъ.

Баяри бикІуз гъитну,
Тувна му кІаж чавшихъна.
Гъяснахъна тув, лиг, дупну,
Фу кІуруш, хъа лигухъа...

Дибиржну кагъаз, чавуш
гъюру Гъяснан багахъна.
КІул ис дапІну, духъну буш,
Кагъаз тувру дугъахъна:

– КІураза, Гъясан ими,
Сар Бегягъмед гъюз ими.
Ккебгъурхъа ихъ мярака,
Кагъзиз лига! Мяна ка.

-Уф-ф, гъапІруб ву му, чавуш,
Лигархъа гъамус фу вуш, –
КІури, аьйнийир алахъну,
Убхуру кІаж, гъатІабццу:

«Ккун апІурча чавшикан,
Ужуб мярака ккебгъуб
Ккун апІурча эйсйикан,
Швушвахъди ялхъван апІуб!

Гъабхънив йирхъцІурихъна йис,
Уьмриз гъабхъундарив гъисс.
Гъацибсан уьмур хъапІну,
Жилирин лишан кІваъ бис!»

Гъудужвну чавшин гъвалхъан,
Сумчрин эйсйи кІуру:
– АпІарза, юлдшар, ялхъван,
Ичв швушван сагъламвал'ан!

Узухъ хъебехъ, гъан, чавуш
Сумчрин ляхниъ махъан буш!
Йиз швушв адаъ узухъди,
Гъаргандин жилирихъди!

Баяр саб терефназди,
Хъа шубар – тмунубдизди
Уч шулу. Гъясан ялхъвниз
УдучІвна. Лиг гъа гарччлиз!
Илипна саб ахю сес,
Гъарсарик кади гъевес.

Гюзелин улихъ чавуш,
Дийигъна: «Ялхъвниз!» кІури.
Шуру кІул хъапІу: «Чавуш,
зуз ялхъван аьгъдар», – кІури.

Чавшин улихъди гъучІври,
Гъяснан чуччу гъапнийи:
– Му ражну йиз чвуччвухъди
Жарар ялхъвниз удучІври,
Швушвазра вахт имики!

Жара шурахъди ялхъван,
АпІура яшлу Гъясну.
Хъа думу ккудубкІбахъан,
кІур, вардин ччвур дибисну:

– Юлдшар! Гьамус ихъ гьулаз,
Гьагьюз гьудужвидихъа.
Йиз юргъайи тувра наз,
Дюз рякъ – ухъу! Хъаъдихъа!

Рягъят апбу сиварик,
Гьяснан юргъа дубхънай хам.
Гьяркат кабхънай юргъайик,
Чан буржи апуз тамам.

Яркур-кюл, гьарз, я жилгъа
Аьгъдар гьайвниз – жабгъура!
«Яваш йибхъ, хайрат юргъа!» –
Кјури Гьяснан ацу сес,
Чюл вуйибси рабгъура!

Гьамци тюнтди, гьялакди,
Гьабгъюрайи юргъайин
лик уьлюбгъну. Кјулихъди
Гьясан итру юргъайи.

Гъванд'ин гьиву Гьяснан кјул
Парчйир шулу – гьутгубкІну.
Дидлан гъайри арччул ул,
Зат имдарди утгубччвну.

Гъулаз хайиз Гьяснак зат
ил кимдай. Хъа – йикІуру.
Сумчрин гьадму гьяракат
саламдиз илтгубкІуру.

Кјул'ин илипнай ягълухъ
Гюзели алдабгъуру:
– Му фу гъабши? Йиз язухъ
АпІрудар айин? – кІуру.

Гьам гафари риш магъа
НивкІ'ан уягъ апІуру.
– ВуйиштІан, му нивкІ ву гъа,
Гьясан имики! – кІуру.

Ургубпи кјул

ЖЕНГНАН ЯЛАВ

ГвачІин сабпи ахсариз
Мурад ккилигурайи.
Акв улубкъган чІатариз,
– Гъан, гъагъидза! – кІурайи.

Уткан ву Табасаран –
Булагъаркан вуйи нир!
Дагълар, касибар – арсран,
Ханар, беглар – наханйир!

Революцияин нур,
Ухъухъ хъюбгънай атІабгуз.
Гьадму баркавандин нур,
Ккунидар айи ктгубшвуз.

Гьамцдар фикрар Мурадди,
Магъа гьул'ан гъахура.

Деникиндиз къаршуди
Женгнаъ учІвуз гъагъюра.

Шаламар ал ликар'ин,
Бикаригъян гьидиржну.
БачукІ улубкІна кјул'ин,
Гъапгуб кьюрд йицгуб ражну.

Ккуртна шалвар цІилари
Къю-къюб гъатди алацІна.
Гъаму ирин палтари,
Урчбу, ранг дигиш дапІна.

ГвачІиндин садпи нурар,
Мураддин машнак кучІвна.
Ва Мураддихъди дурар
Хючназди рякъюб учІвна.

Гьар жюрейин фикрари,
Дугъаз мажал туврадай.
Фици рякъ чан ликари
КкадапӀнуш, хабар адай.

Дугъан уларккан Гюзел,
КкудучӀвтурадайи гьич.
Чав гьапибра: «Йиз Гюзел,
Сабур апӀин, кив зук мич!

Хючназ хьуркъубси, Мурад
Дусу эргувал йивуз.
Хьюгью фиткан хабар, ад
аш, мушваъ агьгю апӀуз.

Чан исихъ хьур жигъили,
Жиниди гафар кӀурай:
– Гьаъна, кӀур, Таригъулди,
Вакил Хючназ накъ дуфнай.

Десте партизанвалин
Яркъу апӀуз ккунду, кӀур.
Гьарсари азадвалин
женгнак чан пай киври, кӀур.

Саб гагъдилан гьадрарин
Багахъна Аьли гьафний.
Таригъулдин вакилин
Хабри дурар шад гьапӀний:

– Гьач, гьач, дус, Аьли халу,
Увуз ккилигурача.
Фронтдиз женгназ гьагьру
Жигъилар уч дапӀнача.

– Вагъ, Аьли халу вуки,–
сес деебту Мурадди.
– Хуш-беш дапӀну ккундуки,
Жвуван таниш вуй касдиз.

Гьамци дупну за шулай
Мурад гьаркъьнийи Аьлдиз.
– Ву герек вууз, – кӀурай
Аьлди гьаму Мураддиз.

Салам гьадабгъу Аьлди
Хил гьибису Мураддин:
– Хабар а Таригъулдиз
увкан, игит, Ватандин!

– Фу игитвал гьапӀнухъа,
Аьли халу, Мурадди?
Баяри суал тувхъан
Ктибтуз хьюгью Аьлди:

– Касибар зулмикк ккау,
Кавха Гьясназ къаршуди,
УдучӀвур Мурад гьахъну,
Сагъ гаф апӀури халкъдиз.

Аьлдин улхбарин къайда
Саб дупну дигиш гьабхьи.
– Давди вахт гьапӀбан файда
адар, хьебехъай, – гьапи:

– Мураддихъан ихъ жиниб
ФукӀара ади ккундар.
Пуз ккундузуз кӀваъ айиб,
Ихъ вазифа жавабдар.

Улин аквси уьбхюхъа,
Зу кӀурайи жинивал.
Ватандиз кюмек тувхъа,
Рябкъюз дидиз азадвал.

Деникиндин къушмар накъ
Шулайи ухъуз багахъ.
Уьлюбхрий ухъ'ина пӀакъ,
Мугъаятсуз вуйш нагагъ.

Гьясанстар кавхйир айи
Гьам шараитдиъ ухъуз,
Дубхъна вахт читинвалин
Душмандин гьалиб хъуз.

Гьабшиш халкъдин гафсабвал,
Илдансиб къувват хьибди.
Улупиш хьу игитвал,
Ихъ жилра азад хьибди.

Мурад гъаму гафари
Зирек ва гъялак гъапѹ.
Кучри Аьлдин йирфарик,
Чан кІван сир ачухъ гъапѹ:

– Дици вуш, Аьли халу,
Ихъ женгназ гъязур вуза.
Къувват зуз айи-адру
Ватандиз бахш апѹрза.

Гъаз хъибди душмнин ликрикк
Жвуван гирами баб-жил?
Гъаз гъузди Гъяснан зулмикк
Йиз багъалу риш – ккунир?!

Дюзди рябкъюраш увуз,
ГъитІан гъайих зу вухъди.
Буржлу вуза юкІв дябхъюз,
Ихъ душмнар урчвуз тухъди.

– Дуфназа къарарихъна:
Аслан гъаархъа гъунназ.
Бег – этегна, нитІрихъна,
Хъа чуркІил гъубзна Къурбназ.

Му ражну ичв вазифа,
Агъалйирхъан гъуларин,
Хъибди зигувал жафа,
Партизнариз ипѹрубдин.

Хушниинди фронтдиз
Гъюрудар агуз хъюгъай.
Душваъ яракъ-барутдиз
Игътияж ачуз, йипай.

Таригъулдихъна Мурад,
Гъи узухъди гъахурза.
Зур женгнаъ улупри ад –
Мугъ'ин умудлу вуза.

Аьлдин багъхан гъудучІвний
Баяр, табшуругъ хъади.
Чпира рякъюъ учІвний
Жалгъан дагъдиз фуригъди.

ГъацІишвар'ан удубчІвний,
Жалгъандизди хъуркъруган.
– Фуж ву? – зил сес удубчІвний,
Часовойин ушвниан.

– Дуст Абас, вуза Аьли,
Хъа му – хъуз женгчи вуйиз.
Наан а Таригъули?
Дугъакна кѹруб айиз.

– Гъа-а, уву вуйва, Аьли?
Гъач, гъач мина – штабдиз.
Фу гъапІнуш ву, йип ари?
Сан нивкІкъан гъафундариз.

– Юлдаш командир! Сабпиб,
Мураддихъди таниш йихъ.
Зирек бай ву! Хъа, къюбпиб,
Къаб тюфенгра хъа Аьлдохъ!

Яв табшуругъар накъдин
ГъапІунза вари тамам.
Ихъ табасаран халкъди
Вуз кѹра мани салам!

– Чухсагъул, юлдаш Аьли,
Увузра, ихъ халкъдизра! –
Шад гъахъний Таригъули,
Гъилигган яракъдизра.

Дестйири Деникиндин,
«Цин рягънихъ» йишв
дабгнайи.
Халкъди, дарди сикинди,
Цийи къувват гъапІрайи.

Душмандин яракъ айи,
Складдиъ учІвбан буйругъ
Мураддиз накъ дапІнайи–
Лап жавабдар табшуругъ!

«Цин рягънихъ» хъай
дяддин склад,
Бегъемди гъапІхъан агъю,

Къарарназ гъафний Мурад:
– Ари гъамус шул гъягъюз!

Хатасузвал бадали,
Ибадра Таригъулди
Улам апуз гъаънийи,
Циб улихъди Мурадин.

Деникинчйирин палат
Къюридди алабхънийи.
Ул илбицхъан, фуж аш чIат,
Мурад рякъюн гъахънийи.

– Я гъалибвал, я – аьжал!–
Мурад цал'ин улучIву.
Чулккан ккадабгъну ханжал,
Дугъан кIваъ хиял убчIву:

– Часовойдин гарднихъ хъубс,
Лиг, мигъитан сес-дикI хъуз.
Ибад ишри «часовой»,
Зарб апIин складдиъ архъуз.

Гъаци гъапIний Мурадди:
Часовой жил'ин диту.
Учв архънийи складдиъ,
Ибад складдихъ гъитну.

Душваъ айи зир-зибил:
патрон, тюфенг, тапанчи.
Мурадди къюб хулан жил,
Нафтлихъди гъапIу къяши.

Къалин цIа хъайиз душвхъан
Мурад, Ибад гъудучIву.
Къибла терефнан цаллан
Дюз гъапIнийи улдучIвуб.

Хъуб минут хъайиз дурап
ТIумтIун багъдиъ жин
гъахъний.
Гъюдююрарган палтар,
Пагъ пIакъарин сес гъабхъний.

«Деникиндин эскрари
Чпи-чпин склад гъутIубкIну!» –
Шагъриз тарабгъу хабри,
Мурад, Ибад шад гъапIну.

Таригъулди хил туву:
– ГъуркIу игитва, Мурад!
Гележегдиъра уву,
Улуп душмниз женгнан «дад».

ИпIруб, алабхъруб, яракъ
Партизнарин цIиб гъабхъний.
Гъяфтайилан – магъа накъ,
Дурариз кюмек гъафний.

Таригъулдин буйругъ а,
Закур ккебгъуз гъюжум саб.
Хъана дуфна гъуллугъназ –
Варж кас вуй, гъапIган гъисаб.

Партизнарин дестйир гъи
ГъачIнин ахсрар ккивайиз,
Дерккнайи гъюжмиз гъагъи,
Душмандиз хабар хъайиз.

Гарнизон Деникиндин,
Къялаъ тIапIнай партизнар,
ккилигурай сикинди
Таригъулдин буйругъназ.

«Алархъуб!» сес утIубччу
Ушвниан командирин.
Саб пну гюллийр утIурччу,
Патронар'ан ихъдарин.

Юкъби терефарихъан
Мархъси гюллийр дахъуйи.
Душмарра, улдариан
ахъдар, чиб-чпихъ хъахъуйи.

– Аьхиримжи патронра
Харж апIидихъа, юлдшар!
Амма гъи, фу дапIнура,
Гъалиб хъуб ву ихъ ухшар!

– Душман къуватнаъ имдар!–
Таригъулди гъапнийи.
Гъам гафари аьшкъ капІдар,
Хъана зирек гъахънийи.

Мураддихъ хъайи лаган
Юзбеговдинуб вуйи.
«Ма, бахишди, бис аган,
Гъунарлу люкъ!» – гъапнийи.

Чархнаккинди улдучІвур,
Мурадди лишникк ккауй.
Гъар гюлле мухриъ убчІвур,
Уъмурлут «нивкІуз» гъауй.

Сар, къор, шубур, хъур, ургур,
Мурадди жил'ин дитра.
Душман гъюру асас гур,
ХъадабтІну, улихъ гъитра.

Гъяркъган селси гъюрай халкъ,
Душмнар имбубсан гъюргъю.
Дирчну тупар, гъич саб пІакъ
дарапІди, гъергуз хъюгъю.

Гарнизондин хулар'ан
ТІубчвурай уъру пайдагъ!
Лишан вуй гъалибвалин,
Халкъ вуйиган сагъ даягъ!

КЪЮБПИ ПАЙ

Сабпи кІул

ЮКІВ – РЯГЪЯТВАЛИЪ

Дуфна азадвал гъамус,
Табасаран халкъдизра.
Гъарди уьбхри кІваъ намус,
Гюзели, Мурадира.

Гъулан исихъ нир хъайи,
Нирин дару сес хъайи.
Цийи уъмрикан кІури
Гюзел, Мурад деънайи.

Саб дахъуб-гъудужвуб ву
Гюзелинна Мураддин.
Жилирна хпир гъахъну,
Советарин къанундин.

Гъамус сарун дерд кимдар,
Дагъдин люкъраз, жейрандиз.
Гъясансдар душмнар имдар,
Терг гъапІдар «жегъеннемдиз».

Нирин гъаракат сесну,
Кюкйирин уткан ниъру,

Жакъварик кай гъевесну
Дуснайдар шад апІуйи.

Гюзелин жандин гъялар,
Риш'валин уткан кІалбар,
Зирекди ришвувалар –
Вари дигиш духънайи.

Гюзел духънайи гъагъдиъ,
УрчІвубпи ваз кубкІнади.
Гъитурдаи гъирагъдиъ,
Хулан ляхнар Мурадди.

Фикрарикк ккай Гюзелин
Метлеб анжагъ бай хъуб ву.
(Бай гъашиш, чан абайин
Селим ччвур иливуб ву!)

Магъа Мурадкъаризра
Хусуси хутІил тувна.
ГъачІин мялум хъайизра,
Гъи Мурад душваз душна.

Нирин гъвал кюкйирихъди
Саб саягъ дабалгнай!
Хайлин лихбу кьурсдихъди,
Руг хуб дуфри дубхънай.

Гъи гъапѹ зегъметдикан,
Закур девлет шул дидкан.
Айи кьувват харж дапѹну,
Марѹци зегъмет гъизигиш,
Халкъар рази шул ухъкан.

Жан Мурад, дубхъна колхоз,
Хъидихъа шерик лихуз.
Ужу дапѹну чѹру пат,
Ляхин апѹхъа хъуб къат.

Гюзелин фикрарихъди
Мураддиндар сатѹи ву.
Чан ширин гафарихъди,
Жилир нивкѹз гъягъюру.

Гюзелиз Мурад уягъ,
Нивкѹ'ан апѹз ккундайи.
Учв ашра читин саягъ,
Гъудужв, пуз къаст адайи.

Хъух хъади гъюрай нири,
Вари сесер ккаърайи.
Гъаз вуш, Гюзел гъам фикри
Чахъна жалб апѹрайи:

– Ксунийкѹан кьюрд даршиди
Гъарган хъад, хъадукар хъуз!

Саб гагъди мархъ убгъури,
Арайилан ригъра хъуз!

Гъамци дупну, ккудубкѹган,
Гюзел цѹиб аьлхъюз хъюгъю:
– Пагъ мурар лап биѹиган
Апѹру ахмакъ фикрар ву!

Къюр касдиз гъи лигувал,
Гешт, сюгъбат, шадвал дубхъна.
Хизан тухъди уьбхювал,
Мурарин саб къаст дубхъна.

Мурадди хъана кьуредик
Хутѹил рибккуз жвар кипу.
Гюзели кѹруш, жилик
сабпи тум – картуф киву.

Сабпи тум! Гъи къюр касдиз,
Шаду уьмур хурайи.
Сабпи тумру къюр касдиз
Гележег балгурайи.

Сабпи тум! Лап саррасди,
Албагуб уьмрин вахтну.
Гъамѹиб эвел къюр касдиз,
Ибшири гъаргандиз бахтлуб!

Алабчура вахтну чарх,
Халкъдин метлебар гъуркѹри.
Диди ккивра гъяд, хул, арх,
Бахтнан симарик куркѹри.

Багъир РАЖАБОВ

МАГЪА ГЪАЦИБ ВАХТ УЛУБКЪНУ

I

Аьяндар мургу учв духъну,
Максим Горькийи мерд, адлу
Чан вахтна инсанар рюгълу
АпІру лап дюз гафар гъапну:
– Инсандин уьмриъ вахт шулу,
Дирбаш игитвал улупру.
Горькийин эсериъ «Данко»
Гъацир игит мургу гъахъну.
Дугъу чав-учв фида дапІну,
Гъайри инсанариз гъягъру
Рякъ-хул ишигълаван гъапІну.
Дицир инсан тек-бир шулу,
Инсан анжагъ кархъну ккунду
Маркъула даршуз, кутІушвну.

Уьмриъ инсандин ктІубшву,
Вахт шулдар, учв рюгълу дапІну,
Игитвал, гъунар улупру.
Островскийи дюзди гъапну:
– Инсан учв даршиш кутІушвну,
Маркъулади шулдар думу.
Вахтназ чан йишв ади шулу,
Аьйгъана, учв, инсан, кархъну
Гъашиш, аквнан хядси варлу,
Дугъан уьмриъ вахтра шулу
Халкъдиз багъри чахъан шлу,
Хатур, гъюрмат, уж'вал дапІну
Игитвал, гъунар улупру.

II

Игитвал, гъунар гизафси,
инсанди загъир апІури
Шулу, пис, нярс дюшношари
Гъахъиш чан зегъле гъабхури,
Я дарш, инсан исла гъаши
Намерд, дараскъал вахтари.
Гъамус гъациб вахт улубкъну,
Аьзар ухъуз мялум дару,
Рюгъ-имандиз хабар адру,
Къадарсуз читин, хатІалу

Думу, бейхабарди дуфну,
Дидкан ухъуз душман гъабхъну,
Пис, инсафсуз ва зегъерлу,
Гъич сабдизра мютІюгъ дару.
Диди дава, дарман адру
Инсаният, загъди дубхну.
БицІир-гъацІир, къабир, яшлу,
Дидиз инсафсуз, гюзбагълу,
Яракъсуз инсанар гъахъну,
Гванар, инсафсузди йихру.

Тягъвнин агъу, зегъер кубкІну,
Фагъирар, гъаши аьзарлу,
Йигълан-йигъаз артухъ шули,
Больницийриъ дурар ккаъру

Йишвар зат гъудрукІри гъахъну.
Халкъди – жалали умудлу,
Гардан кІир дарапІди гъахъну,
Дидиз аькси, думу ккабгъру
Женгнан майдан яркъу гъапІну.

III

Женгнаъ му читин хатІалу,
Гъарганси, гъамусра адлу
Урусатди мерд, жюрэтлу,
Гъюкум ва халкъ сатІи дапІну,
Игитвал, гъунар улупну.
Гъюкмин асас метлеб гъабхъну:
Хъуршлин багахълувал дюбхну,
Кюмек сари-сариз апІру
Яркъу ва метлеблу апІру.
Эл-аьдат ихъ аьдалатлу,
Хъана лигим дапІну, жанлу,
Уьлкейин девлет кьиматлу –
Чан халкъ уьбхюб вуди гъабхъну.
Ватанпервер ляхин гъаму
Дидин чан фарз, аьдат дубхъну,
Улин ниниси халкъ адлу,
Диди чан уьбхюри гъахъну.
Бедбахтвал улубкъган гъаму,
Урусат – вари мерд, адлу,
Читинвалар чазра разу
Ади гъахънушра къурхулу,
Диди, ухъуз шерик духъну,
Герек аьхю кюмек тувну.
Пис къаза ухъ'ин улубкъу,
Диди ухъуз пчІу гъапІну.
Москвейиан дишла хъуркъну,
Тамам саб десте камаллу,
Тажрубалу духтрар адлу.

Дурари, дишлади ккебгъну,
Иццрудар сагъ апІуз хъюгъну,
Ухъуз аьхю кюмек тувну.
Ростовдин МЧС-диан,
Къанна урчІвуб махсуз, цІийи
Машинарин десте дуфну,
МЧС-дин пишекрари,
Тяди ккебгъну, Дагъустандин
Шагърар, гъулар хатІайихъан,
Уьрхру серенжемар духну,
Дагъларин уьлкейиъ адлу,
ХатІасузвал тямин гъапІну.
Уьлке уьбхру гъаравларин
Тикилишчйир дишла хъуркъну,
Ихъ шубуб шагърариз тяди
Къюдварж иццрудар сагъ апІру
Больницийрин хандкІар эрчну,
Къюб вазлин муддатнаъ думу
Ляхнар ккудукІуз гаф тувну,
Тикмиш апІбан ляхнар ккергъну.
Читин вахт улубкъган чІуру,
Тарих гъи ихъ учв шагъид ву,
СатІи шули, халкъ умудлу,
Женгнаъ фидакар, жюрэтлу
Баб Ватан уьбхюри адлу,
Гъарган гъамци шули гъабхъну,
Уьмриъ гъациб вахт улубкъну,
Игитвал, гъунар улупру.

IV

Ухъухъ, Дагъустандиъ, думу,
Тягъюн, гъаз-вуш, гъати гъабхъну,
Инсафсуз, тюнт ва хатІалу,
Нягъякъ, бендегюр ва гъюрслу.
Уьмрин гидишат улупру
Картайиъ аьсарин жанлу,
Пандемия Тягъюн гъабхъну,
ВаритІан нягъякъ ва чІуру,

Инсафсуз, нярс ва хатІалу.
Уьлкейин диб, девлет адлу,
Дидин далу, гъалхан, бару
Инсанар, гъанихвал дапІну,
Хяраъ сегърин чиг алабхъу,
УбчІру дергсин улигъ гъабхъу
Чардух укІси, инсафсузди,
Инсанар талаф апІури,

Гъахъну къадарсуз пис тІягъвни.
Думу бейхабарди гъафну,
Азгар йигъан, Зав дарабхну,
Цайлапан гъивганси къурху.
Дидихъди женг яркъу апІру
Гъязурвал адарди гъабхъну.
Аъзар думу гъациб гъабхъну,
Ухъуз хасият чан аьгъдру,
Я саб дава-дарман адру.
Думу инсафсузуб гъабхъну,
Гизаф къаназ дурум туври.
Гъич сабдизра мютІюгъ даршлу
Аъзряил саб инсаф адру,
Инсанарин жан гъадабгъру.
Путинди аьгъвалат гъаму,
Дагъустандиъ тешкил дубхъну,
Чаз мялум гъабшиси гъапну:
– Дагъустан гъитдархъа текди,
Думу лайикълу дар гъаци
Гъибтуз му женгнаъ ялгъузди.
Дагъустан, пис вахтна гъаму,
Вари урусат, гъарганси,
Шулу му женгнаъ увухъди.
Узуз яв аьдатар вари,
Аьгъязуз, духънахъа сатІи, –
Давам апІуру Путинди, –
Тупламиш, лигим ва дири.
Женгнаъ къанлу аъзарихъди.
Хъасин хъа дишлади дугъу,
Гъюкуматдиз буйругъ тувру:
– Дагъустандиз лазим вуш фу,
Вари дишла, тяди дапІну,
Рякъюн апІуб чарасуз ву.
Гъюкми дишла, къан дарапІди,
Дагъларин уьлкейиз тяди,
Шубуб министерствойиан:
Сагълаамвалин, МЧС-дин,
Гъацира Оборонайин,
Сабпи замар министрарин:
Павел, Виктор, Тимурихъди
Дагъустандиз хъуркъру тяди.
Дурари йишв'ин дишлади,
Аьгъвалатназ лигну чки,
Ккуни-даккниб фу аш, вари
Йишвар'ин тйиин апІуру.
Фу лигарва, дишла, тяди

Самолетар саб-сабдихъди,
Тажрубалу духтрар ади,
Машинар десте-дестеди,
Устад тикилишчйир хъади.
Хъанара дурарлан гъайри:
Ногинскийиан, Волжскийиан,
Ростовдиан, Донскийиан,
Наро-Фоминскийиан ва
Хъана Солнечногорскийиан
МЧС-дин шагърар, гъулар
ХатІасуз апІру пишекрар
Дагъустандиз хъуркъру дишла.
Дурари хъуркъубси, тяди
Ляхнар ккергъру тешкиллуди,
Ери ади ва егинди.
Духтрари, Москвайиан гъафи,
Сифте вуди ихъ духтрари
Аъзарлуйир, тІягъюн кайи,
Сагъ апІури гъахънуш фици
Таниш духъну, шулу рази
Ляхниин гъапІу дурари.
Хъа дишлади чпи фици
Аъзарлуйир сагъ апІури,
Гъахънуш, кІуру дикъатлуди.
Му ляхин ухъухъра гъаци,
Саб артухъ фаркъвал адарди,
Тенге-тенг лап Москвайиъси,
Ляхин гъабхъну тешкил дапІну.
Анжагъ мумкинвалар гъахъну,
Москвайиз гизафси ади.
Саб теклиф гъапІну дурари,
Китайин тажруба ляхнин,
Ишлетмиш апІуб яркъуди.
– Пандемияйин аъзар кубчІвну,
Иццру гъаши кас дурари, –
КІуру Москвайин духтрари,–
Улихъна му аъзарихъди,
Иццру духъну, сагъ гъаширин
Ифдин рубар йивури,
Аъзарлу гъаши кас учу
Гъахъунча жанлу апІури.
Китайин му тажрубара,
Жиниб гъабхъундар ухъузра.
Ихъ духтраркан Заринайра
Чан ляхниъ думу тажруба,
Къабул дапІну гъабхъну дишла.

V

Зарина учв асанти, адлу,
Такабурлу, мяргьаматлу,
Жюрэтлу ва мерд, гьюрматлу,
Биография девлетлу
Айи, учв-чаин умудлу,
Инсанперес вуди гьахьну.
Мягьачгьалайиь му шуру
Мектеб ккудубкІуру, уьру
Аттестатдин эйси духьну.
Хьа мединститутра дугьу,
Аьгьювалар ади гурлу,
Уьру дипломдиз лайикьлу,
Дурхну, дугькан духтир шулу.
Гьюлиин гужли лепеси,
КІваь гьаммишан цІийи-цІийи
Хияларна гьиссар гьаши,
Зарина гьузудар сикинди.
Думу дюшкюндарси дуфну,
Илимдин майдандиь архьру.
Дугьаз, аспирантка духьну,
Чав институтдиь гьадагьу
Аьгьювалар даягь шулу.
Хьасин дишлади думу
Мягьачгьалайин сабнуб,

Сарикан-сарикна гьябгьру,
Уьзрар, аьзарар сагь апІру
Больницайиь лихуз хьюгьру.
Гьадму йигьлан ккебгьну сану,
Дугькан халис духтир гьахьну
Аьдалатлу ва гьюрматлу,
Гиппократдиз аьгьтлу духьну,
Чан халкьдин сагьламвал уьбхру.
– Лизи халат, – кІура дугьу, –
Дидиз чан тарих айиб ву.
Айгьана духтрихьан думу,
Гиппократдиз учв вафалу
Даршиш, диди учв хьидибтну,
Дипуб ккун апІури шулу.
Дюзди кІура хьана диди:
– Духтир гьашиш, чахь юн хьадру,
Пише чан-чаз меэл дару,
Дицир духтри халат адлу,
Учв уьзикьара даршлуси,
Дипуб ккун апІура тяди.
Лизи халатдикан гьаму
Фикрар дерин дугьаз гьахьну,
Гиппократдиз аьгьтлу дару,
Духтрагь чаз алахьган, чІуру.

VI

Зарина хизандиь адлу,
Тербиялу, ахю духьну,
Думу илданси дудуркьну,
Лигим ва дурумлу гьахьну.
Лишнар адлу дугьак киршну,
Хизандин аьдатар адлу
Чахьна гьадагьиган дугьу,
Дугьаз дурар сеbeb духьну,
Хасият чан тешкил гьабхьну,
Бабан никкдикди чак кубчІвну,

Ифдик чан карабгьну гьузу.
Аьгьювалар дерин, яркьу
Ва хасият мяргьаматлу
Дугьаз уьмриь кюмек духьну,
Дурар дугьаз дестгар гьахьну,
Думу аьшкьлу, рюгьлу апІру.
Дугьан уьмриь, магьа сану,
Горькийи гьаписи, адлу,
Дуфну гьациб вахт улубкьну,
Игитвал, гьунар улупру.

VII

Зарина чан уьмриь вари,
Магьа гьамцир инсан гьахьну:
Дамагь, фурс фу вушра, аьгьдру,

Инсанариз чешне духьну,
Нумуна, ибрат улупру.
Хасият чан гьамциб адлу,

Хизандиъ дугъан, рягъимлу,
 Дишла думу тешкил гъабхъну.
 Азгар завуъ ригъси духъну,
 Думу гъарган кархъну гъахъну,
 Маркъула дархъуз, кутПушвну.
 Герек инсан кархъну ккунду,
 Дициб уъмриъ гъарган шулу,
 Вахт, думу мерд, аьшкълу дапІну,
 Игитвал гъунар улупру.
 Зарина учв гъацир гъахъну,
 Халкъдин сагъламвал бадали,
 Чан жан фида апІури
 Гъахъну дугъу, гъайиф дарди.
 Дугъан зегъметра баркаллу
 Гъубзундар дярѣкъди, адлу.
 Гъюкми ихъ шуран баркаллу,
 Лайикълу ляхнар чав гъапІу,
 Назарназ гъадабгъну гъахъну.
 Дугъаз халкъдин сагъвал уьбхру,
 «Отличник» ччвур тувну гъякълу.
 Сихлиъ чан адлу, авадан,
 Аба вуди гъахъну шуран
 Дявдин игит жви Рамазан.
 Сабну кючейизра гъулан
 Ччвур тувна абайин дугъан.
 Чана ваъ, саб дюшош дубхъну.
 Игитвал, дявдиъ улупу,
 Ва дирбаш ляхнар чав гъапІу.
 Вари назарназ гъадабгъну,
 Учв лайикълу духъну, думу,
 Дугъан ччвур кючейиз тувну...
 Тамила дугъан дада ву,

Дишагъли гюрчег, абурлу,
 Рягъимлу ва мяргъяматлу.
 Думу ву учв халикъ дапІну,
 Дюн'йиъ чаз акв улупу,
 Асли бабан риш камаллу.
 Гизаф йисари учв, думу,
 Сабну журналиъ ихъ дагълу
 Редакторди гъахъну, адлу.
 Журналиъ лихури, дугъу,
 Халкъси, чан хизанра бахтлу,
 Ватанпервервалин рюгълу
 Тербия туври, гъудуркъну,
 Чан ришра, илданси, дугъу,
 Лигим ва дурумлу гъапІну,
 Уъмриъ чан шлуси адлу.
 Адаш Гъажимирза дугъан,
 Ляхин аьгъю, аваданлу
 Фу вушра чаан удукъру,
 Дилаварчи инженер ву.
 Дугъу учв ляхин удукъру,
 Заан пишекарси адлу,
 Уъмриъ вардиз раид гъапІну.
 Уълке ихъ къудратлу, адлу,
 Гъайиф, гъарабгъиган думу
 Жасусари нярс, пис, чІуру,
 Дугъу дишла чаз йишв дабгну,
 Уълкейиъ чав учв гъарабгъу,
 Бегъерлу, марцци зегъметну
 Дугъкан инженер савадлу,
 Дилаварчи гъапІну адлу,
 Инсан чан вахтназ гъилигу.

VIII

Гиппократдиз аьгъглу гъаши,
 Зарина кІваан вафалу
 Духъну, дугъу ху апІуру:
 Аьли Абу ибни Сина
 Гиппократди васи гъапІу,
 Теклифар, дурари туву,
 Марциди кІули гъахури,
 Аьзарлу фагъирар вари
 Фу чара дапІнура, тяди
 Иццрушнан жвар яваш апІру,
 Серенжемар къабул дапІну,

Аьзарин диб фу вуш, дугъу
 Ликриин апІури гъахъну.
 Герек дава-дарман тувну,
 Сагъ апІрусси, думу жанлу.
 Думу даршиш, тяшпигъ вуйи,
 Жара фу ашра, саб чара
 ДапІну, иццрур сагъ апІуру.
 Дугъу, чав жан-юкІв апІури,
 Рягъим шлу фу аш, кІури
 Гъахъну, дугъу вазифа чан
 Гъарган марциди, лап кІваан

Тамам аҠури гьаммишан.
 Магьа гьамус тҠягьон дуфну,
 Заринайн улихь дишла
 Женган майдан яркьу шулу.
 Гьамус думу хилар хьиржвну,
 Лик-кҠул, чан жан-хил кидибтҠну,
 ХатҠасуз палат алабхьну,
 Вазар гьара женгнаь архьну.
 Дугьу ищрудар, бейнава,
 Эдрергди, я йигь-йишв дарпи,
 Дурарин гьайгьушнаь шули,
 Фидакар зегьмет зигура.
 Заринайи ад бадали
 Ваь гьа, хьа инсан бадали,
 Думу аьжлихьан уьрхюри,
 Кьюбпи сагьлам уьмур туври.
 Заринайи тҠягьвнихьди му,
 Женгнаь архьну, лап гьюрматлу,
 Инсанар багьри, мерд, адлу,
 Аьжалхьан уьрхюри гьахьну.
 Учв аьгьтлу гьашибси, дугьу
 Вазифйир чан рягьят дару
 Марциди кҠули гьахури,
 Аьзарлу фагьирар вари:
 ЛитҠникк ккаьрур,
                                 литҠникк ккаьри,
 Руб йивруриз, руб йивури,
 Сагьламвализ гьажат вуйи,
 Дармнар ищрудариз туври,
 Аьзарлу жанлу шлуси,
 Дугьаз чан хуш гафар кҠури,
 Гьамци вазифйир чан вари,
 Тамам гьапҠубси, дишлади
 Чахьна гьафну, бизар духьну.
 Гьеле думу дусайизра,

Дугьан кьляхьди жаргьури,
 Учв лап гьялак-фелек духьну,
 Гьафи медсестра Загьрайи
 Заринайик кургьри, кҠуру:
 – Аьзарлу Аьгьмад, каш хьапҠри,
 Сагав духьну, кьяргьна писди.
 Зарина, лап чкиди уву,
 Дуфну, дугьаз лигну ккунду.
 Зарина дишлади, жаргьну,
 ХатҠасузвал тямин аҠру,
 Чан махсус палат алабхьну,
 Ищрурихьна рякьюь учҠвру.
 Загьрайи дугьаз гьапибси,
 Думу фагьир а каш хьапҠри,
 Эл, нефес бегьем даршули,
 Сузайикк кка, пузмиш шули.
 Заремайи дишла, тяди,
 Кислороддин балон дубхну,
 Думу дугьан ушвнихь хьибру.
 Мидканна себев даршули
 Гьяркьган, дугьу тяди, чки,
 Сестрайиз чан буйругь тувру:
 ИВЛ тадарук, жвар дапҠну,
 Тяди хруганси дугьу.
 Думура гьава имдарди,
 Гьайиф, ккудубкҠнади шулу,
 Зарина хьа мажбур шулу,
 Ищрурин жегер ужуди
 Лихуз гьитуз ккунди, дугьу,
 Дугьан йирфар хьуржру тяди.
 Фу лигарва, саб арайлан,
 Аьзарлу, фагьир Аьгьмадди,
 Чан улар тҠаьру, тҠагьруди.
 Зарина шад шулу кҠваан,
 Аьгьмадди чан улар арццган.

IX

Гьийин чан зегьметну туву,
 Натийир'ин рази духьну,
 Чахьна кабинетдиз гьафи
 Зарина, дусуз хьюгьради,
 Ракник кучру хьана сари.
 Фу лигарва, думу хьана
 Вуйи чан медсестра – Загьра.
 – Увуз, гьюрматлу Зарина, –

КҠуру медсестрайи гьаму, –
 Духтир Арзайи лап тяди,
 Кюмекназ гьюб ккун аҠура.
 Сикинсуз гьаши Зарина,
 Сану кьан дарапҠди, дишла
 – Яраб, фу гьабхьнийкҠан?! –
   кҠури,
 Гьягьюру гьялакди, тяди.

Фу лигарва, пис аьзарлу,
Яшлу Абужяфар халу
Нефес чаз гьудрубкѳри, шулу
Эл бисури, писди ккагъну.
Заринайи хьуркъси, тяди
Кислороддин балон бисну,
Чки дугъан ушвнихъ хьибру.
Дидканра саб рягъим дубхъну,
Ачухъ шулдар яшлу халу.
Заринайи саб хил дубхну,
Дугъан мухриин илибну;
Хъа чан хили тумуну,
Жаднакк эржар хъаѳруганси,
Жегериз гъава тувруси,
Йирфар тяди-тяги хьуржри,

Саб вахт дугъан гъяру гъамци.
Я мидканна чара дарши,
Заринайи, чан юкѳв эбккнуну,
Тяди, гъялак-фелек духъну,
Чан сумкайиан адабгъну,
Му аьзариан сагъ духъну
Гъушу сар касди рягъимлу,
Туву ифдин руб йивуру.
Фу лигарва, аста-аста,
Яшлу инсан – Жяфар аба,
Уягъ шуз хьюгъру цѳи-цѳибди.
Зарина амкѳун шид духъну,
Айишра учв бизар духъну,
Чан зегъметнан бегъер дябкъну,
Кѳваантѳан гизаф шад шулу.

X

Дараскъал, пис вахт улубкъну,
Магъа ихъ риш Заринайин
Пандемияйин аьзарихъди
Женгнаъ архъну нярс, хатѳалу,
Вазра ву, хал-хизан багъри
Дурар чан улихъ дярякъди.
Чан жанра гъяйиф дарапѳиди,
Хизанси, чав учвра, дугъу,
Вари сану кѳваълан гъархну,
Женгнаъ кафалиъ шулу.

Фагъирар инсанар дугъу
Пис аьжаликкан ккадагъну,
Сагъугантѳан сагъу дапѳуну,
Дурариз хъана сабсана,
Къюбпи сагъу уьмур тувру.
Магъа гъамциб вахт улубкъну,
Дугъу учв чан халкъдиз адлу,
Заан дирбаш'вал улупну,
Баркаллу ва машгъур гъапѳуну.

XI

Сифте вахтари пис, чѳуру,
Бязи духтрар, гучѳ'вал кабхъну,
Пишейихъан чпин адлу,
Гиппократдиз агъглу духъну,
Кадабгънайиб вушра думу,
Жюрбежюр багънийир дагну,
Ярхла хъуз ккунидар гъахъну.
Магъа духтир Жейран дуфну,
Заринайкан ккун апѳуру:
– Зарина, хъугъ, йиз риш, уву,
Узу яшлу духъна сану.
Инанмиш йихъ, аман лихру
Хъимдарзухъ, такъатсуз духъну,
Хъугъ, тавакъу вуйиз, узу

Азад апѳуб ляхнихъан му.
Зарина учв тяжуб шулу,
Жейрандин гафар'ин гъаму.
Дугъу чан тяжубвал ккебкнуну,
Цѳиб-аьхюб дикъатлу духъну,
Жейрандин хьуршлихъан бисну,
Жейран дишла жигъил, жанлу,
Рюгълу апѳру гафар кѳуру:
– Жейран, уву яшлу духъну
Ашра, хъугъ, чѳалан дарибшри,
Жан кавук, вува къувватлу.
Духтир Месмер увухъ тевган,
Уву жигъил ришси вува.
Думу накъ узухъна дуфну,

Узуз чан юкІв ачухъ гъапІну:
 – Пандемияйин аъзари,
 Зарина, хъугъ, йиз риш ари,
 Узуз къувват тувну цІийи.
 Читин вахтну, хъугъ, йиз багъри,
 Инсан дурумлу, умудлу
 АпІуру кІуб, кучІал дару,
 Думу лап дюз гъякъикъат ву.
 Вахт улубкъган нярс, пис, чІуру,
 Хъуршлин гъисснубагахъ дапІну,
 Инсанар шулу къувватлу,
 Жюрэтлу ва аьдалатлу,
 Инсанперес, мяргъаматлу.
 Му лишан иллагъки хас ву,
 Ухъуз, духтрариз, рягъимлу.
 Гъаддиз, йиз чи Жейран, ухъу,
 Ихъ халкъдиз нягъякъ, мерг дару
 Вахт улубкъган хатІалу,
 Женгнан майдан дипну, ухъу
 Гъягъюб пис, чІуру лишан ву.
 Месмери гъаписи, думу,
 Ухъуз, духтрариз, хас дару
 Лишан ву, аслагъ мерг дару.
 Мидиз улихънара гъабхъну,
 Пягъвнар гъюри-гъяри къанлу:
 КІамкІар, битІар ва чахутка,
 Саралугъ, бугъма ва хъана
 Аъзарар, уъзарар жа-жара.
 Амма дурархъан гучІ шули
 Духтрар гъахъундар, йиз багъри,
 Жейран, сар бенде, увуси,
 Женгнан майдан дипну, гъергри.

Жейрандиз гафари гъаму,
 Чан кІуллан маргъ гъивси дубхъну,
 Беле хуб тясир апІуру.
 – Увуз, жан йиз риш, Зарина,
 Къияр гъюри шулуш кІурза, –
 КІуру дугъу, жанлу духъну,
 Заринайиз гафар гъаму.
 – Къияр гъюру касдиз, кІура, –
 Давам апІуру Жейранди, –
 Дерехъуб гъич сар касдизра,
 Дярябкъюб сар бендейизра
 Рябкъюри, ебхъури шулу.
 Му гафар учуз рягъаматлу,
 Ич дадаи кІури гъахъну.
 Учуз багахъ, ич гъуншдиин,
 Сар дишагъли гъахъну алди.
 Дугъазра Зарина кІури,
 Увузси къиярра гъюри,
 Дугъура, йиз риш, увуси,
 Чачмиш гъашириз, узуси,
 Кюмек туври гъахъну, кІуйи,
 Хъана учуз ич дадаи.
 Тяди гъаму гафар дупну,
 Заринайин мухриъ архъну,
 Дугъаз лап кІваантІан убцру
 Теменара дапІну, цицІси
 Ергну, Жейран дишла гъергру.
 Саб арайлан хъана дуфну,
 Стол'ин чав дипну гъибту
 Чан шарфра тяди гъадабгъну,
 Къяляхъ душну, ляхнихъ хъюгъру.

ХІІ

Тажрубалу ва чешнелу,
 Духтир Арзи, бажаранлу
 Заринайихъна кІваз ккуни,
 Ара-арайик учв гъюри,
 Сюгъбат апІру уртхъар духъну,
 Заринайик кидикънайи.
 Му ражну гъафиган думу,
 Зарина лап тяжуб шулу.
 Жан Арзийин, мяхъв кубчІвганси,
 ТІар ккибну, гукІунди айи,
 Фалиж гъибу инсандинси,

МикІ алабхъу гъарин кІажси,
 Дугъу чав-учв саб гужа-гуж,
 Ишуз ккаъри, кубчІвруси гъюж,
 Заринайин мухриъ архъру.
 – Арзи, йип, увуз фу гъабхъну? –
 Гъерхру дугъхъан Заринайи,
 Думу чахъна багахъ тІаъри.
 – Зарина, узуз хуш, багъри,
 Йиз хал абцІна бицІидари, –
 КІуру Арзийи, ишури, –
 Инсанар йихура, жан чи,

Гъанихди ва инсафсузди,
 Дюн'яйиз гъафи нярс тІягъвни.
 Узкан аьйиб мапІан, багъри,
 Гьергуз кказа, дипну вари.
 Заринайиз хъялра гъюру,
 Арзи, бейнава, язухъра,
 Дубхъну, думу хабахъ хъаъру,
 Хъа, рижун зазарси духъну,
 Тягъна кайи гафар кІуру:
 – Йип, ухъу, духтрари, Арзи,
 Женгнан майдан дипиш, жан чи,
 Ихъ халкъдин ва яв хизандин,
 Йип, гъял-агъвал фициб хъибди?!
 Хъебехъ, уву женгнаъ ади,
 Неинки инсан аьзарлу,
 Ава, увура уърхюри,
 Яв хал-хизанра – вари.
 Саб агъвалат пуз ккадайза,
 Дарпидира фици гъибтза.
 Гъамус уву, духтир, Арзи,
 Йип, хъа яв гъял-агъвал багъри,
 Фициб шулуш, нагагъ уву,
 Гьергиш, дипну майдан гъаму?
 Женгнан майдан дипдар вари,
 КІури шулу, жан чи, Арзи:
 «Дурар гъачагъар ву вари.
 Душмнар ву чан халкъдин
 багъри».
 Гъациб ччвурнан хъайиз эйси,
 ЙикІуб машквар дарин, Арзи?!
 Женгнан майдан дипдар вари,
 Дурар нянатлу апІури
 Шулу, багъри халкъди вари.
 Гафар гъаму гьерхъси Арзи,
 Ишуз хъюгъру, фалиж гъибси,
 Вари жан чан шули гукІни.
 Заринайи къябак кайи,
 Ишури айи бицірси,
 Дугъаз чан жан-юкІв апІури,
 Ккарцуз хъюгъру, диришруси.

Магъа думу, къалу гъабши
 Шидси, цІи-ціиб илцифури,
 Суст духъну, гъашиган марцци,
 Заринайи дугъаз кІуру:
 – Ухъу диплом гъадабгъури,
 КІваин апІин, йиз чи Арзи,
 Гиппократдиз агъгтлу шули,
 Ху гъапІнийхъа, духтир Арзи,
 Жанра жвуван фида дапІну,
 Фу мумкин вуш, вари дабгну,
 Иццрушин гъар фу дапІнура,
 Думу яваш, пчІу апІру
 Серенжемар къабул дапІну,
 Аьзарлу сагъ апІуз, дупну.
 Духтрин думу вазифа ву.
 Фарз ву, дапІну ккуни дугъу.
 Арзийик хъа дишла сану,
 Начан дубхъну, ишуб кубчІвру,
 Хъасин хъа, ишури, кІуру:
 – КІури шулу, инсан, фагъир,
 Аьссира чаз шулу тек-бир.
 Узура, йиз чи Зарина,
 Гъаци гъахъуншул кІураза.
 Шулуш, багъишламиш апІин,
 Ягъалмиш гъахъунзу, якъин.
 Зарина кІваан шад гъаши,
 Арзийиз учв багахъ шули,
 Думу хъуршлихъан дисури,
 Хъанара чаз багахъ тІаъри,
 Дугъаз кІуру Заринайи:
 – Жан чи, уву гъапиганси,
 Инсан ягъалмишра шули
 Шулу, саб бязи вахтари.
 Хъа чан гъалатІ дюз апІури,
 Дугъри рякъюз гъюбра, багъри,
 Думу заан игитвал ву,
 Шилхъан вушра апІуз даршлу.
 Увук думу лишан дубхъну,
 Думу яв заанвал гъабхъну.

ХІІІ

Магъа хъана улихънаси,
 Арзина Жейранси гъафи
 Саб бязи духтрар, нач дарши,

ТІягъвнихъан гъаз-вуш гучІ шули,
 КучІлин, нягъякъ аьрзийир хъади,
 Гъамус хъана гъюри гъаши.

Магъа гъациб аьрза хъади,
Духтир Месмер дуфну чки,
Гъарза, гъялак-фелек шули,
Заринайиз дишла, тяди
Чан аьрзайин метлеб кIуру:
– Зарина, йиз хизан вари
Хулаь дахъна, аьзарлуди.
Дурариз гъайгъу апIуси,
Узуз ихтияр тув, багъри.

– Месмер, уву духтир вува,
Аьзарлуйир хулаь, мегер,
Сагъ апIру мумкинвал шулин?
Ухъу, багъри машин гъапIну,
Хизан яв ухъухъна дубхну,
Духтрар вари бажид духъну,
Дурар сагъ апIурхъа, багъри,
Месмер, гъарах, ляхин апIин.

XIV

ГвачIиндин хъуб дакьикъара,
Гъарганси, магъа гъамусра,
Гизаф улхбар-рахбар духъну,
Духтрар гъарма чан йишвахъна
Душну, ляхин апIуз хъюгъру.
Гъамусра магъа шли-вуш,
Раккник кучра хъана гъаз-вуш.
Дишлади хъа раккин абццну,
– Зарина, йип, гъюз ярамиш
шулин? – дупну, дугъаз ачмиш
шулу, Мегъри цIибди таниш.
Думу ляхниз къабул дапIну
Къюб гъяфтагIан дайи дубхъну.
Заринайиз духтир думу,
Ляхниъ фицир вуш учв дяркъну
Гъеле мялум духънадайи.
Заринайи дишла думу,
– Гъач-гъач, буюр, Мегъри, –
дупну,
Хабар алдагъури, думу,
Жумарт духъну ва гъюрматлу,
Дишлади къабул апIуру.
– Йип, Мегъри, яв дерди вуш фу? –
КIуру дугъаз Заринайи,
Думу чяхъна багахъ тIаъри, –
Му ихъ сабпи гъюрюш хъуб ву.
Хъугъ, узуз, ув'ин улукъну,
Яв гъял-аьгъвал фу вуш лигну,
Аьгъю апIуз ккунди гъабхъну.
Гъайиф, хъуркъундарзу сану.
Гъабшиб гъабхъну, сану гъапIхъа.
– Гъубшу гъюран шурпа шули
аьдат дар, – кIура абйири.
Я кас, къан дархъуз гъамусра

Гъюр жара рукккан бисархъа.
Ккуни-даккниб, кIуру-даркIруб
Аш, йип, ляхниъ уртхъар вухъа.
Шлуб фу вушра апIурхъа,
Нагагъ даршлуб гъабшиш фукIа,
Ухъу къюрид бажид духъну,
Думу ухъу гъял апIурхъа.
Къаст гъапIган инсанди зурба,
Дугъхъан даршлуб адар фукIа.
– Духтир Гъяжимирзаевна,
Увуз аферин кIураза,
Ляхинра, духтрарра гъунши,
Писдар дар, ужудар ву.
Узу увухъна гъафунза,
Саб фукIа пуз ккунди ваъ гъа,
Хъугъ, узу увкан аьксина,
Узкан уву ккун апIуси,
Герек увуз фу гъабшишра,
Узу яв гъуллугънаъ шулза,
Хъугъ, метлеб йиз гъаму вуди,
Увухъна гъафунза, багъри.
Узуз духтрикан гъеебхъну,
Яв инсанвал мяргъяматлу,
Арзийира, Месмерира
Гъапну узуз фу гъабхънушра.
Увкан аьхю кюмек дубхъну,
Дурар ихъ жергейиъ гъузну.
– Мегъри, увуз чухсагъул, чи,
Ихъ фарз фу вуш, ухъу, багъри,
АпIурхъа ихъ уьмриъ вари.
Яв гафари уву гъапи,
Хъугъ, аьлава къувват туври,
А узузра, йип чи, багъри, –
КIуру дугъаз Заринайи,

КІваантІан шадвал апІури, –
 Ихъ духтрар увусдар вари,
 Гъахънийиш, ляхин ихъ, багъри,
 Хъана гизаф хъуб бегьерлу
 Мумкин вуйи, дарза шаклу.
 Инсанар увусдар, дугъри,
 Пишекрар ляхниз вафалу,
 Нагагъ гъахънийиш жюрэтлу,
 Пандемияйин аьзарра
 Дишла апІуз шуйи фана.
 Жан чи, Мегъри, гъич саризра
 Гъамусдиз зат гъапиб дарза,
 Гъи увуз думу кІуз кказа:
 – Йиз аба Рамазну, багъри,
 Йишвну нивкІ'ан чІватІ апІури,
 – Огонь! Огонь! – кІури шуйи.
 Хъа дишла аьхнин дусну,
 Ккалакьури, кІул дибисну
 Чав-чакди улхури, думу,
 Къаназ гъаци гъузри гъахъну.
 – Аба! – кІури гъахънза зу,
 – Огонь! Огонь! – гафнан думу
 Йип, асас мяна фу гъабхъну?
 – Думу, йиз риш, командири
 Душман гъяркъиган, дишлади,
 Буйругъ гъабхъну, учуз туври:
 – Йивай! Йивай! Йивай! – кІури.
 Хъугъ, узур абайиси,
 Гагъ-гагъ йишвну хабар шули
 НивкІ'ан шулза чІватІ апІури:
 – Огонь! Огонь! Огонь! – кІури,
 Ухъура дявдиъ айиси,
 Гъугъубжвур азуз, жан чи,
 Игитвалар дявдин вари
 Ич абайин уьмриъ гъаши.
 Арабир йиз кІваин шули.
 – Зарина, хъугъ, уву, жан чи, –
 КІуру дишлади Мегърийи, –
 Хасиятар сабсдар вуди,
 Ватанпервер, фидакарди,

Халикъ гъапунву Худайи,
 Ичв абаси, жюрэтлуди,
 Жалали, мерд инсан вуди.
 Ухъу, духтрарра гъи, жан чи,
 Дявдиъ ахъа бейхабарди,
 Хабарсузди мялум гъабши
 Инсафсуз ва пис тІягъвнихъди,
 Гъаддиз, командирси духъну,
 Буйругъ туври ава уву.
 Ухъу Гиппократдиз, адлу,
 Гаф тувнахъа, духъну аьгътлу,
 Дявдиъ вафалуди гъузну,
 Халкъ багъри уьбхюрхъа, дупну.
 Гъамус вахт ихъуб улубкъну,
 Игитвал, гъунар улупру.
 Уву яв халкъдин вафалу,
 Игит вува, дявдиъ гъаму.
 Гъаму герен Месмер тяди,
 Гъялак-фелек духъну, зарбди
 Заринайихънади архъру.
 КІваълан дубшну, стол'ин гъубзу
 Чан аьрзара гъамус дугъу,
 Дишла бац йивну, гъадабгъну,
 – Хил алдабгъай узлан, – дупну,
 Учв гъафиси, къяляхъ гьергру.
 – Узуз аьгъюб, Месмер начан
 Духъну, гьергну дишла ухъхан.
 Йиз фикриан, мура дугъан
 КІуз шулу, дар нягъякъ лишан.
 Тахсир аьгъю дубхъну жвуван
 Дюз рякъюз хътарку инсан,
 Думу игитвал ву – дугъан.
 Мегърийи дюз гафар гъаму
 Дупну, чан юлдаш марцц гъапІну,
 Хъа Заринайин хъуршлихъан
 Дибисну, Мегърийи кІваан,
 Дугъаз теменара дапІну,
 Чан вафалувал улупну
 Сану чан ляхниз гъягъюру.

XV

Пишекрар чан ляхник каъну,
 Читин иццрудариз лигну,
 Дурариз чан гъуллугъ дапІну

Гъафир, вари ляхнар дапІну,
 Кабинетдиъ жарар адру,
 Жюрбежюр фикрари ккагъну,

Зарина шул сарди дусну.
Кабинетдиъ сирин вуйи,
Дидиъ сикин, сакитвали,
Агъавалра апурайи.
Анжагъ унчИвихъ арф рабгури,
Гагъ-гагъ унчИвин гюзгдик
кабхъри,
Чатан дюн'я рябкъюз ккунди,
Чаз ккуниб апуз даршули
Шулу, баркаван йисирди.
Заринайи хъа унчИв тIапIну,
Дишла арфлиз рухсат тувну,
Думу чан метлебнахъ хъапIну,
Авадан дюн'яйиз деебтру.
Гъамус кабинетдиъ сану,
Хъанара суест, сикин шулу.
Столихъна дуфну, дусну
Зарема хъана фикирлу
Духъну, хиялари ккагъру.
– Инсанар гъаз жюрбежюр ву? –
Кпуру дугъу, чав-чаз эрккуну,
Эрзиман чан илцицифу,
Хъана дерин, гъати дубхъну.
– Худайи чан амур дапIну, –
Аълава апуру дугъу, –
Гъациб хасвал чпиз тувну
Инсанар дюн'яйиз дуфну.
Хъа гъаз пишекрар, ху дапIну,
Гиппократдиз гъаши аьгътлу,
Думу дишла кIваълан гъархну,
Дурар жюрбежюрдар гъахъну?!

Зарина фикрархъан гъаму,
Дишлади жара апуру
Кабинетдиъ, гъигълан духъну,
Шадди архъу духтир Месмру.
Аьшкълу, гъялак-фелек духъну,
Дугъу Заринайиз кпуру:
– Гъадму зат ихъ саб миж камдру,
Йиз хизан, Зарина, жан чи,
Сагъ духъну, хулаз гъягъруси
Духъна, шадвал казук гъаму.
Му, Зарина, явуб гъабхъну
Гъунар, йиз хизан сагъ гъапу.
Увуз, багъри, цIигал духъну
Аферин кпураза узу!
Месмер, гъаму гафар дупну,
Заремайин мухриъ архъну
Дугъаз саб макра апуру.
Зарина учвра шад духъну,
Дугълан чан хабар алдагъну,
Дугъаз кчIибгрусси кпуру:
– Духтир чан ляхниз вафалу
Гъашиш, Гиппократдиз аьгътлу,
Духтри, йиз чи Месмер, адлу,
Чан аьгътлувал гъюбхиш дугъу,
Хъугъ, зат шаклу махъан уву,
Майитдиннара жан хуру.
Жан чи, Месмер, гъарах сану,
Хизандин гъайгъу зиг уву! –
Дупну Зарина шад духъну,
Хъана чан столихъ дусру.

XVI

Пандемия аьзарну,
Тяди, бейхабарди дуфну
Вари дюн'я загъди гъубхну.
Мялум дарапIди чав ккебгъу
Дявдиъ нягъякъ, пис, хатIалу,
Диди шагърар гъулар варлу
ЦицI алабхъну, кIул илимдру,
ГъяцIли, кур апури гъахъну.
Аьгъвал му фикриз гъадабгъну,
Путинди хъа къюбпи ражну
Гъапу кюмек себед дубхъну
Дявдиъ аьзарихъди гъаму,

Дишла дигиш'валар гъахъну.
Москвейиан Коммунарка,
Больницайин тажрубалу,
Кпулин духтир Проценко
Духтрарин дестейин гъаму,
Кпулиъ ади, дишла хъубкъну.
Духтрари му тажрубалу,
Тягъвнихъди пис, нярс, хатIалу,
Фици чиб гъахънуш яракълу,
Чпи му женгнаъ гъадабгъу
Тажрубайихъди девлетлу,
Ихъ духтрар вари уч дапIну,

Дишлади таниш апІуру.
Хъа вари му женгнаъ сатІи
Духъну, жалали духтрари.
ТІягъвнин аман зяиф дапІну,
Игитвал гъунар улупну,
Йихувал лап цІиб апІуру.
Духтрар зат му хъуркъували,
Архаин апІдар, дурари
Женг хъанара жанлу дапІну,
Дяви давам шула гурлу,
ТІягъюн терг апІруси къанлу.
Пандемияйин тІягъвни,
Ухъуз ва дюн'яйиз вари
Савадлу ва аьдалатлу,
Бейхабар даршлуси сану
Беле хуб ужуб дарс тувну.
Диди ухъу тягъким гъапІну:
– Мукъуфлуди, турси гъяцІли,
Мугъаятлу йихъай, – дупну.
Америкайиз учв гъабхъну,
Гъарганси, гъамусра адлу,
Аллагъси, вари удукъру.
Саризра рякъюри адру,
Думу, фу вушра чаз рякъъру

Паччагълугъси гъийибгъури,
Чав учв алдатмиш апІури,
Гъахъну диди авалиди,
Къуру дамагъар апІури.
Пандемия аьзарну,
Ахъю кучІал вуйиб думу
Дюн'яйиз гъи субут гъапІну,
США-йиъ гъашидар ищру
Ва гъийихдар аьзар'ан му
Лап варитІан гизаф гъахъну.
Белки, пандемияйи
Туву дарснугъясир дапІну,
Америка аькъвлиз дуфну,
Кафари уьлкйир нярс, чІуру
Чипхъан фукІа апІуз даршлу,
Ваякънар вуйиб, гъозбагълугъу,
Дюн'яйиз гъи ашкар гъапІну.
Белки, гъамус аькъвлиз дуфну,
Рякъюъ учІвур аьдалатлу,
Кафари уьлкйир гъозбагълугъу.
Ихъ абйири кІури шулу:
– Дажи чан дажиди гъубзру,
Безетмиш гъизилиъ дапІну,
Тяриф чан гъапІшра ухъу.

XVII

Лизи халат али, адлу
Духтрар халкъдиз даягъ гъахъну.
Дурари чиб фида дапІну,
Халкъдин сагъ'вал тямин гъапІну,
Духтрариз жалали, адлу,
Ухъу гъийлан, дамагъ дапІну,
Икрам апІуб лайикълугъу.
Урусатди женгнаъ гъаму,
Чан вайикълувал улупну.
Уьлкейиъ гъаши аьзарлу,

Инсанарин къадар цІиб ву.
Гъийихдарра тІягъвни къанлу,
ВаритІан цІиб ухъухъ гъахъну.
Дюн'яйиз лап читин гъаму
Вахтна Урусатди адлу,
Чахъна гъюрмат артухъ гъапІну.
Диди уьлкйириз кафари
Кюмекар тувну женгнаъ му,
Дурарин гъял-аьгъвал чІуру,
Женгнаъ гизаф пчІу гъапІну.

XVIII

Урусатдин аьлимари,
Инсафсуз, пис тІягъвниз аькси
Дава-дарман сифте вуди,
Яратмиш дапІну лайикълугъу,
Дюн'яйин майдандиъ яркъу,

Урусатди чахъна варлу
Хатур хъуб гъазанмиш гъапІну.
Гъаму заан хъуркъували,
Диди ухъухъ илим гужли
Хъайиб элбеэлиз вари

Лап ачухъди субут гъаІну.
Ихъ аьлимари умудлу,
Илимдин майдандиъ адлу
Сабсан игитвал улупну:
Дурари вакцинйир кьюбсан

Яратмиш даІну авадан,
ГъаІну аптеќйирин майдан,
Сагъламвал уьбхруси гъарган
Жвуван багъри халкъдин аднан.

XIX

Заринайи дирбаш, адлу,
Магъа пис, нярс вахт улубкъну
Дараскъал пис, читин гъаму,
Чан уьмриз гизаф хатІалу
Нярс тІягъвнихъди женгнаъ
дугъу,
Уьру майдандиъ учв архъну,
Варжар'инди ахний ахъу
Фагъирар, чав язухъ даІну
Аьрифдар мерд Гиппократди
Ва Аьли Абу Синайи,
Жрягъяриз гъаІу васи,
Теклифар дурарин вари

Марщиди кІули гъахури,
Дагъустан ва ихъ халкъ адлу,
Баркаллу ва машгъур гъаІну.
Ад бадали ваъ гъа заан
Я орден ккунди чаз аднан.
Думу женгнаъ архъну кІваан
Халкъдихъан юкІв убгури чан.
Дугъан ватанпервер адлу,
Ляхнин натижйириз лигну,
Гъюкми думу машгъур гъаІну,
Пироговдин орден тувну.
Му лишанлу ляхин гъабхъну,
Вари ихъ халкъ заан гъаІу.

XX

Хъугъуз шулу, улубкъуру
Гъациб авадан вахт гурлу,
Урусатди сабсан адлу,
Игитвал, гъунар улупну
Дюн'я саб полярный дару
Аьсир ккебгъру, аьдалатлу
Гъич саб аьзар, тІягъюн чІуру,
Я душманвал, дяви адру

Инсаният бахтлу аІру.
Поэмара узу гъаму,
БикІураза гъайран духъну,
Игитвал ихъ шуран дябкъну,
Заринайин мерд, метлеблу
Гъунараар ихъ халкъдиз бахтлу,
Тарихнаъ гъузруси адлу.

Шихмягъямат ГЪЯМИДОВ

ГЪВАНДЖКАРИН «ГЪЯЖИ-КЪУТТЙИРИН» ШАИРАР

Йишвур – Зумруд, кюкю – Бика
Лап ужуди таниш вузуз.
Гъамус, хайлин къанди вушра,
Къюрридикан пуз ккундазуз.

Сифте узуз таниш хъиган,
Зумруд вуйи уткан инсан.
Мугъаз айи шаирвалкан,
Хабар дайи гъич саризкъан.

ДукІну, хайлин йисарилан,
Зумруддикан шаир гъапІур
Гюлбика ву – далу дугъан,
Завуз эме чан адагъур.

Къюрридира хуб гужалди,
ДибикІна лап ккунхъувалкан.
Хъа ккунхъувал хизан вуди,
Гафар ктар хизандикан.

Зумруддин юкІв шлик кабхънуш,
Ачухъ вуди бикІну адар.
Эгер думу Багъадин вуш?
Гъаз ачухъди бикІну адар?

Гъамци, ухъуз Ширин ади,

Фяргъяд аьян духъну адар.
Гюзел Асли ургуради,
Керемдикан хабар адар.

Уъмрин девлет ву мюгъюббат,
Мидкан вардиз хабар адар.
Къабул гъапІиш сифте къисмат,
Жарар агуб герек шулдар.

Гъяркъну кІури уткан живан,
Хай даршулда дугъахъ хъергуз.
Агъю дапІну, адарш хизан,
Хъасин хай шул думу рякъюз.

– Жара дапІну айи хизан,
Узкан ишри увуз Гъюди!
КІуру инсан багахъ хъиган,
Йисарилан шулу хяви.

Ав, Гюлбика, дусунза яв
«Шиърарин ярквряъ» ашкълуди.
Къабул дубхъну ккипнай гъалав,
Деунза хъа, юкІв шад вуди.

Гъам Зумрудси, увура гъи
Хас вува лап тярифариз.

Амма уьмур, дарши гъагъи,
Уву шадди ккунди вузуз.

Аьгъязуз ичв заанвалар,
Варидариз рякъюрайи.
Аьгъязуз ичв кІван хиялар,
Бязидариз дяряркърайи.

Уьмур гьол ву лепйир али,
КучІвуб дидик лап хатІа ву.
Кьюр живанар ургурайи
Мюгьюббатра гьам гьюлси ву.

Зат хай даршул пуз усал кас,
Жвувхъан ярхла гъахъи касдиз.
Эгер вуйиш чаз уву хас,
Гъидий думу яв хизандиз.

Хизан, хизан, хъана хизан
Вуда ухъуз айи девлет.
Велед адру хал айиган,
ГъапІруб хьибди хулаъ беркет?

Гюлбикайин хизандикан,
Лап дикъатди аьян вузуз;
Къюрриддикра тахсрар кайган,
Таза кІултІан пуз ккундарзуз.

Къанди аьгъю гъабхъиганси,
Зумруд хьюгъну дердер дикІуз,
Ва хъанара, гьам дердерси,
Сагъу фикрар ачухъ апІуз.

Даршиди чахъ бахтлу хизан,
Йигъар-йисар гъушний курди.
Учвра гъушну дюн'айилан,
Рягъятвалар чаз дяряркъди.

Зумрудди кивунзуз дарсар,
Хив мектебдиъ урхурайган.
Дугъан пише – сан-гъисабар
Йизра гъабхъну, вуз гъурхиган.

Урхурай вуз ккудубкІиган,
Гъушза агуз сифте мялим.
«Уьру диплом» улупиган,
Лап шад гъахъний ккуни мялим.

Амма хъана ачухъ кІурза,
Хабар дайзуз шаирвалкан.
Циб вахтналан аьгъю гъапІза,
Жилир гъахъиб Муслимдикан.

Хъана вахтар гъирифиган,
Зумруддихъан Муслим гъушний.
Йишвур – Зумруд сифтеганси,
Хабарсузди ачІни гъахъний.

Ккагърайиган къабивали
Зумруд гъушний Сюгют гъулаз.
Душваъ айи багахълуйи
Къабул гъапІний эме хулаз.

Ахью аба Гъяжи-Къуттай
Вуйи Сюгют гъадабгъур чаз.
«Гъизил-Зумруд», хъади чан пай,
Гъафний мина аьхир балгуз.

ГъакІну, кІури, хабар хъубкъган,
Гъушча хабрихъ багахълуйир.
Хайлин майлар гъафний
Гъвандккан,
Гъулаъ имбу «Гъяжи-Къуттйир».

Зумруд накъвдик киврайиган,
Хъуркъу Мина чуччун хабрихъ.
Жан илмиди чи дяряркъган,
Ишуз хьюгъю Мина накъвдихъ.

Мугъаз хъана кайи дерди,
Дадин хутлар дарфиганна.
Ахью тухум Къуттай абин
Мушваз хъуркъну адруганна.

Гюлбикайин адаш Агъуч,
Къасабар вуй садакъайин.
ДапІну вари гъафидар уч,
Уъл гъивнийи рягъмаглуйин.

Чухсагъул ихъ Гюлбикайиз,
«Йишвур» ччвурнан китаб бикІбаз.
Сарпи шаир дишагълийиз,
Чахъан шулу гъюрмат апІбаз.

Яв шаирвал ачухъ хъибган,
Увуз шиир бахш гъапІнийза.
Дидхъанмина швунуб-сабан
Уву кІваин алаунза.

Табасаран шагъид ву гъи,
Яв дирбаш'вал ашкар апІуз.
Хъа узура, кас яв багъри,
Аьшкълу вуза увкан улхуз.

Накъишарин халачиси,
Ихъ багъри чІал балгурава.
Мархълин къяляхъ марцци завси,
Ич улариз рякъюрава.

Лайикъ вува лап яв ччвурназ,
Адлу тухмин дугъри вакил.
Гафар гъуркІдар му ихъ чІалназ,
БикІуз му яв уъмрин шикил.

Цийи дапІну кюгъне валжагъ,
Дидин ахча балгурава.
Гафар кІури дерин ва сагъ,
Му ич юкІвар аргурава.

Гъам Зумрудси, Гюлбикара,
Ярхла гъахъну хизандихъан.
Гъамус вушра къанар дарда,
Ул илбицуз багарихъан.

Чав Гюлбикайи кІурайганси:
«Уву дагъ вуш, вуза, яр,
гюзел жейран.

Уву багъ вуш, яр-йимиш
вуза гъарган.

Уву хяр вуш, вуза гъалав
кюкйирин,

Хуш-мюгъюббат айивал –
ихъ бахт дарин!»

ГЪАЛИБВАЛИН ЙИГЪАН

Гъалибвалин йигъан кІваин гъапІунза,
Къяляхъ дарфи кюккюр чвийир дявдиан.
Халидна Гъурбан, Гъямидна Гъажагъа
Гъудургну, гъидритди хизандиз лишан.

Ибрагъимна Аллагъверди дарфиган,
Дердлу духъну, гъакІну дада Гюлханум.
Тарийи ккебгъу цийи хизандикан
Гъахъну кюр бай, ччвурар алди гирами.

Дявдин къяляхъ багъри гъулаз гъафундар
Чвийир – Мурадялина Мягъямадкерим.

Мурадяли йикІбакан гъафну хабар,
Хабарсузди гъузну Мягъямадкерим.

Аьхирки, дявдин кьяляхъ, миржид йислан,
Уьмур гъаІну ялгъузди ва дустгъарихъ,
Ачмиш гъахъну Мягъямадкерим – аслан,
Ляхнихъ духъну жиликк ккайи шахтарихъ.

Гъадир дуфну, гъафундар чве Зугърабег,
Мирзакеримдизра баяр гъяркъюндар.
Мусабег дуфну, гъафундар чве Исабег,
Пейиб дуфну, Аюб гъулаз хъуркъюндар.

Гъамци хъана кьюрид чвийир «цикътIарин»,
Гъажагъа дуфну, Фатяли гъафундар.
АвацIринна Аьлдин баяр – чвийирин,
Уьсман дуфну, Малла-Ражав гъафундар.

Хъанара урчIвур касдин – гъуштIларикан,
Дявдин натижийр гъисаб гъапIиган,
«Похоронкйир» гъулаз гъафну йикІбакан,
Дявдин эскрар чIивидаригъ гъимдруган.

Амдар гъулаъ дявдиз гъушу сар каскъан,
Гюмбет ву имбуб, кади багъа ччвурар.
Уч шула гъуштIлар гъалибвалин йигъан,
КIваин апIуз дявдиз гъушу игитар.

АШУКЪ АБЪДУЛ

Узу студент вуйи жигъил вахтари
Мажбур шуйча хъпехъуз ихъ лезгйирихъ.
Табасаран чIалнан радио адайи –
Хъпехъуйча лезгйирин ашкъварихъ.

Гъамци ашукъ Абдул аьян гъахъизуз,
Дугъан ширин сесра гъабшизуз къабул.
Хялижв шули Хив райондин гъулариз,
Абдул хъюгъю улупуз чан ашукъвал.

Йигъарилан Абдул Гъванџилна хъуркъган
Хабахъ хъайи чюнгюр мугъан тадабхъур.
Чюнгюр сарун Абдулиз гъарху кIваълан,
Улариз чан Гъюри гъяркъган, такабур.

АпIури тяриф гарџларин, уларин,
Абдул хъюгъну бендар балгуз Гъюрийиз.
Гъулаз гъушур, жара гъахъний хпирихъан,
Му ляхинра аъян гъабхъну Гъюрийиз.

Швунуб-сабан албагну чан рабхру саз,
Тярифар гъапIнушра Абдули Гъюрийин.
Ашукъ Абдул гъузну жаваб дарди чаз,
Ккиричнушра хайлин кючйир гъванџларин.

Учухънара гъафну Абдул къандиси,
Улупуз чан ашукъвал йиз гъуштIлариз.
Агъяди Гъюрийикан гафар йирси
Мугъкан кюб гаф йип гъапнийза ихъ ашкъвиз.

Амма ашкъви батIул дапIну йиз суал,
Чюнгюр туву дишлади йиз хабахъна.
Хъа узур, ккивну симракк саб кIаж пул,
Къяляхъ тувза чюнгюр ашкъвин хабахъна.

«Саб ражари Абдул учухъ дергиган,
Пагъ, апIдайин аъжаб тяриф Гъюрийин,
Гъамкъан ккунди Гъюри чахъна дарфиган,
Сарун гъапIру ашукъвал вуй Абдулин?»

Proza

ХЪЮТЛИН ЧИРККВ

Хъютарин лижари мукъар апІру ярквран гъирагъдихъ саб дагъ хъайи. Ягъ-либ вушра, думу жара сивар-дагъларси дифаригънакъан за дубхънадайти. Зиџлан лигруган, му дагъдин алдабтІнайи, вулкандин къяляхъ арайиз гъафисиб ичІ айи зиинишв ужуди рябкъюйи. Хъа му кІан ккадрусиб ичІаџ саб уччу, марцци мичІли шид айи дагар арайиз дуфнайи. Заварин шикил штутъ атІабгруган, дагъдин дагар укІу ранг алибси, утканди рябкъюйи.

Гъаму гюзел дерейиџ цџиб улихънаси саб аџжайиб хъютлин чирккв муртдиан удубчІвнийи. Хъа дагрин багахъ, ярхла дарди, саб гергми гъарз'ин люкъру мукъ дапІнайи.

Йигълан-йигъаз хъютлин чирккв ахъю ва къувватлу шулайи. Гъар йигъан диди, завуз зина-зинади тІибхуз чалишмиш шули, табиаџтдин гъялар аџгъю апІурайи.

Йигъарикан сад йигъан хъютлин чиркквраз завуџ, паплар диришври, чарх йивури тІибхурайи люкџ рябкъюру ва думу люкъран терефназди за шулу. Люкџ мягътал шулу, хабарсузди чан багахъ хъютлин чирккв гъябкъиган. Люкъраз зат ккунидар дайи, гъаммишан ярквраџ гъугъ-сес ипру хъютар. Гъацира люкџ агъир ва фурслу хасиятнануб, сарихъдира дуствалин аџлакъа адарди шлуб, ан-жагъ ялгъузвал ккуниб вуйи. Аммаки люкъраз хъютлин кІубан чиркквнанкан гизаф хабрар деерхънайи. Люкъраз кІубанвал гизаф хуш вуйи.

– Уву гъапІрава му ягъал аџршидиџ? – гъерхру люкъру.

– Узу табиаџтдин багъривал гъис апІураза, – жаваб тувру хъютлин чиркквли.

– Гъаан, дарш уву вуна думу кІубан хъютлин чирккв, аваза айи?

– Ав. Узу вуза.

– Дици вуш, тамамвалиинди увуз гележегдин табиџ мяна-метлеб ашул кІурза, – мурмрар гъапІу люкъру.

– Узуз гъеебхъундарзуз. Фу гъапнийва? – гъерхру хъютлин чиркквру.

– Фу кІара, фу кІара! Йиз гафариз фикир мутуван, – жаваб шулу люкъран.

– Хъа увуз гучІ'вал ктарвуз, уву лижхъан хъдубгур кІури?

– Узуз лиж адарзуз, – гъапи люкъру. – Узу сарди яшамиш шулаза.

– Бегъем сарди?

– Ав, бегъем.

– Хъа увуз тІагъри шулдарнуз?

– Ваџ, шулдарзуз... – хъял кадиси жаваб тувру люкъру.

– Хъа уву рази вува, эгер узу вахт-вахтарик увухъна хъялижвди гъюри гъахъиш? – гъерхру хъютлин чиркквру.

– Увхъан йиз мукъаз тІибхуз шулайиб дар. Думу варитІан ягъал гъарзун кІакІнаџ а.

– Узу чалишмиш хъидиза...

– Ваџ... – гъадабтІуру люкъру ва гъирагъдизди тІибхуру.

– Хъа хатIа-бала гъафиган, увуз шли кюмек апIуру? – хътабкурдар хъютлин чирккв.

– ГъапIру бала-хатIа?

– Бала-хатIа улубкъуб мумкин ву гъарсарин кIул' ин. Думу вахтна кюмек шулу анжагъ яв лижхъан, ясана яв дустарихъан.

– Узу сарди вушра йиз мадар апIарза, – жаваб тувру люкьру ва тIибхну гъябгъюру.

Му гафарин къяляхъ хъютлин чиркквлиз чаз люкьразсиб къувват дубхъну ккун гъабхъи. Гъаддиз думу гъар йигъан завун аършдиз зина-зина тIибхуз хъюбгъю.

Саб ражну хюрч'ан чан мукъаз къяляхъ хъадабкнугъюрайи люкьраз гъарзун кIакIнаъ дубснайи хъютлин чирккв рябкъюру.

– Уву фу дапIнура мина гъитIибхунва сарун – гъапну люкьру.

– Ав, – жаваб тувру хъютлин чиркквли.

– Рябкъюразуз, увкан къувватлу, дирбаш хъют шулайиб, хъа анжагъ думу чIяаън шулдар. Фикир адру къувват хайирлуб шулдар. Къувватси, ухъуз фикир-ра лазим ву, фикир адарш...

Му йигъхъантина хъютлин чирккв кми-кмиди люкьрахъна гъюри шуйи. Мурари, гъарзун кIакIнаъ дусну, дагъдин кIанаъ рябкъюрайи дагрин штуз тамаша апIури, сюгъбатариъ йигъар адауйи.

Люкь къаби дубхънашра, диди зав'ан фикир туври, гизаф ужуб-харжиб, хайирлу ляхнар, ляхнарин абур-асул дубгънайиб агъю шуйи. Чаз агъю ляхнарикан, яшайишдикан хъютлин чиркквраз ктибтури шуйи.

Саб ражну люкьру нубатнан ихтилат апIурайиган, хъютран чирккв хъпехъури дубсну, уткан даграхъинди либгуради шулу. Гъаму арайиъ дидиз рябкъюруки, фици дагрин саб гъирагъ гъамус-хъа тIубкIураш, ва думу дутIубкIнайи гъирагъдилан, артухъ-артухъ шули, гъюбгъю гъабраанси, шид улдубзураш. Хъютлин чиркквлин дишлади фикир шулуки, эгер му дагар гъутIубччиш, шид дебккуз даршлуб, вари дерешту ккапIруб, хъа чIиви гъяйванатарин кIул' инна ахъю бала-къаза гъюруб.

– Ливеле, – кIуру диди люкьраз.

– Наанди? – гъерхру люкьру, – чан ихтилат дебккри.

– Йиз фикриан, яв гъарз дабгъуб мумкин ву.

– Бажагъат! Гъарзар даргъру мутмйир дар, – рази даршули, жаваб тувру люкьру, амма саб дупну люкь ебгуру. – Йиз дагар! Дид'ан шид удубчIвур!

– Эгер дагъдин гъвал гъадабхъиш, гъюрарин, ушвхърарин ва жара гъяйванатарин мукъар ккару, – гъапи хъютран чиркквли. – Ухъу саб чара дапIну ккунду.

– Хъа фу чара?

– Узуз гъапIруш агъязуз! ТIибх узухъди! – гъапи хъютлин чиркквли ва, гюллеси, хъютран лиж яшамиш шулайи ярквран гъирагъдихъинди тIибхуру.

Гъаму вахтна хъютарин лиж гъарарин кIакIариъ, гъарганси, саб фу-вуш пай апIуз даршули, ибар биши апIруси къяя-къяя-къяя дих ипну, дуснади шулу. Къаби хъютраз чпин терефназди тIирхурайи люкьна хъютлин чирккв гъаркъиган, гъапи:

– Фу-вуш дубхънайиси ву, сацIиб вари ккебехъай!

Хъютари вариди сабси дихар дерккру ва аьжайибниинди дурарин тереф-назди кІулар илтІикІуру.

– Къаза! Къаза! – саб манзил имиди, гъарай ипру хъютлин чиркквли.

– Къая! Къая! Къая! – хъанара гъарай ипру хъютари.

– Хъаяркъай ушвар гъапунза! – чІигъ апІуру Къаби хъютру.

– Ихъ дагъ дабгъура, – давам апІуру хъютлин чиркквли. – Вари шид удубзура!

– Хъа гъапІуйкІан ухъу? – гъерхру Къаби хъютру.

– Узуз аьгъязуз, гъапІруш!

Йип! Вари хъебехъай! – табшурмиш апІуру Къаби хъютру.

Хъютар! СатІиди, саб лижди, ухъуз ахъуз къувват! Ихъ уткан ватан ухъу дюбхну ккунду! Гъадагъай бацаригъди гъарди гъванар, тІирхай дагъдин кІакІназ ва ирчай гъванар гъутІубчІвурайи гъвалазди, гъадмуган шид дееб-гъиди.

– Дагъ ич хлинцариз ягълиб ву, – гъапи саб хъютру.

– Учхъан дина тІирхуз шулдар, – гъапи имбудари.

– Шулу! ТІирхай узухъди!

Хъютлин чиркквли гъадабгъуру жилилан гъван ва завуз за шулу. Дидин къяляхъди люкъ, хъа вари имбу хъютар, жандик зирек капІруси къяя-къяя-къяя дих ипну, гъванар хъади дагъдин кІакІназ тІирхуру ва бацаригъ гъайи гъванар исина ирчру. Варидин кюмекниинди шид дебккру, хъа дагъдин зяиф гъвал лап ижми шулу.

Думуган люкъру гъапи:

Хъютлин чирккв! Уву фила-вуш дюзди гъапунва. Сар касдихъан му удукъру ляхин дайи, хъа сатІиди гъабхъну. Увкан къувватлуси, лап фикирлу жакъв дубхъна. Увуз, дугъриданра, гележегдиъ табии мяна-метлеб ккилиб-гураш, кІурза!

Му люкъран гафарин къяляхъ хъютарин лиж завуз удубчІвуру ва къаназ биціи хъютлин ад апІури, илтІикІуру.

ЦІИКІВАРИН ГЪЮЖАТ

Бабан убхурайи халачи гъайи дуркъарик жюрбежюр уткан рангарин хъайин цІикІвар китІнайи. Фици-вуш, баб гъятдиз шюхъариз ккабхъуз хул’ан удучІвси, цІикІварин арайиъ гъюжат абхъру. Лап къял’анси фунуб-вуш саб цІикІвран: «ВаритІан успагъиб ичв арайиъ узу вуза», – кІури, дихар ерхъуру.

– Узу вуза учвкан варитІан успагъиб! – кІуру уъру цІикІвру, цІиб гиранвал кадиси. – Узу акуб, инсанарин кІваъ ислягъвал ипруб, дурариз варитІан ккуни рангнануб вуза.

– Дюз дарва! – пис хъял кади гъадабтІуру гъатху рангнан цІикІвру. – УвутІан узу гизаф акуб вуза! Лигай, узу фициб, ригъдиз ухшар алиб вуш!

– Думу узу вуза варитІан акуб! – дих шулу лизи цІикІвран. Гъякъикъи лизи йифун гюзелришсиб. УзутІан лизиб дюн’айиъ фукІара адар!

– Гъя-гъя! Лизиб – кипну адруб рангнак! – кІури, мидик къялхъру беневш рангнан цІикІв. Ари узу, дугъриданра, уткануб вуза учву варидитІан. Беневш рангнан кюкйир шубарин кІваз варитІан ккунидар шулу!

– Хъа узу фтин писди рябкьюрачвуз? Эгер учвуз хабар адарш, йиз ранг варитІан хуш вуйиб ву инсанариз! – гиран дапІнайиси гъарай ипру укІу луфран ранг али цІикІвру. – Йиз рангнан фунубра шейъ утканди рябкьюру!

– Дици вуш, узу инсанари чпин уъмрин ранг вуди гъисаб апІура! – дих шулу чру рангнанубдин. – Хъадукар дуфну, табиаът нивкІ’ан уягъ шлуган, вари дюн’я чру шулдарин!?

Анжагъ саб цІикІв гьюжатарий иштирак шуладайи. Думу мехек рангнан цІикІв вуйи. Диди учв сабанра уткан рангнануб вуйиси гъисаб апІурадайи. Гъаз-вуш му цІикІвру, мучІуб вуйиган, саризра учв маракълуб дар кІури, гъисаб дапІнайи.

Му цІикІварин гьюжатар ярхидар шуи, эгер, аьхирки, баб хулаз гъафундайиш ва халачийихъ дусундайиш. Баб ляхнихъ хъайи вахтна, цІикІварихъан гъарай-суза ипуз шулдайи, манигъвал шулу кІури, мициб такабурвалиинди бабу апІурайи ляхниз.

Гъамци кьюб гъяфта улдучІвнийи. Бабу чан халачи дубхну ккудубкІнийи ва хизанарин кюемкниинди дуркьаригъян гъядабтІнийи. Хтул бицІи риш чпин бабан униъ деъну, хулан жиликк ккипнайи халачийиз гъяйранвалиинди килигурайи. Пагъ, му халачийин утканвал! Гъирагъ вуйиси аьламатнан кишри, зиин укІу завар, къялаъра акв туврайи гъизил-гъатху ригъдин нурар, исинди чру хярар, думу хяран къялаъ кьюб уткан кюкю – уъру гъизилгюл ва беневш гар-гар-хъуч. Кюкйирин багахъ михек рангнан, кІару шюкьярстар улар айи шаду бицІи курцІил. Хъа думу курцІил, чан кьюбиб ибарра дазаргну, гъяйранвал’инди тІирхурайи лизи ппазиппендйириз ккилибгурайи.

Халачи гъадмукъан уткануб гъабхънуки, цІикІварихъан чпин зурба шадвал дебккуз шуладайи...

– Хуб уччвуди рякьюру йиз багахъ укІу завар! – тадабхъуру гъатхубдихъан.

– Хъа фукъан успагъиди рякьюруш учу чру майдандиин! – сатІиди жаваб шулу уърубдин ва беневшдин.

– Учур чиб-чпихъди хъпалгура! – хабар тувру укІубди ва чрубди.

– Хъа узу фукъан пчІуди рябкьюруш, лигай! – шадди кІуру лизибди.

Аьхирки, сюгъбатнаъ иштирак шулу мехек цІикІв. Диди гъапи:

– Ав, йиз дустар! Учву вари анжагъ гъарсаб чан йишвахъ утканди рябкьюру! Учвкан гъаруб къадарсуз уткануб вушра, сатІиди фукъан учву успагъиди рякьюраш, лигай! Хъа вари думу успагъивал арайиз гъабхну бабан устад хилари. Думу хилари учву гъидикьюри, уткан накъишар ва шиклар арайиз гъахну. Узу, гъамкъан мучІу, маракълу дару рангра кмиди халачийик къадарсуз утканди рябкьюра. КурцІилиз лигру хизанарин машарик инчІ’валин рангар кучІвру.

Вари рангнан цІикІвар михек рангнан цІикІрахъди рази гъахънийи. Вари-диз гъамци пуз ккун дубхънайи: «Фикрина зегъметну утканвал анжагъ артухъ апІуру!»

АРХИРИН ПИШЕ ДАВАМ АПУРИ

Узуна Седири саб класдиѝ урхурача, саб партайихъра деънача. Сад-швнуд йисан мектебдиѝ саѝиди шлуган, дарсарин къяляхъра чѝат тамшйир апѝруган, учуз ич гъарурин хасиятарин лишнар тамамди аьгъю духъначуз. Гъюжатар апѝурушра, элегурушра, вахт-вахтари кархърушра, сарин багахъ тмунур хъадарш, фу-вуш дубгнаидарси шулча. Гъаддиз вуш кѝурза, учуз Седирин аьхю абайи «уртахъ кѝарар» кѝури шулу.

Вахт-вахтари учук къялхърушра, нубатнахъди ич хъюхъяриз ищцуру апѝури тѝимбил йивурушра, учу дугъкан хъял апѝударча. Рамазан халу ужуб хасиятнан, гъяни юкѝв аии кас ву. Учу шулугъар апѝруган, думу учукди улхуру. Сифте хъял кади улхуру, хъасин ужудар насигъятар тувру.

Рамазан халу биѝци жандин, чѝилли йиккарин, лизи сумплар хъайи яшлу кас ву. Кѝулин улихъинди терефналан чѝар алдабхъну, гъяѝал дубхънашра, сумпларра лизи духънашра, дугъан кѝару, чѝиви ва шаду улари маш акуди дебккуйи, хъа пѝу гъяракатарин Рамазан халу жигъилди рякъюз гъитуйи.

Гъюрматлу урхурайир, яв ихтияр вуш, ухъу дугъаз гъамусдихъантина Рамазан аба пидихъа, гъаз гъапиш, вари терефариан гъилигишра, ихъ гъюрматлу агъсакъал думу ччвурназ лайикълу кас ву. Думу махъвар кѝитбан ва гакѝвлин муччврар ктаѝбанра аьхю устад ву. Рамазан абайи ктау гакѝвлин муччврар варадинтѝан успагъидар, ишлетмиш апѝуз гъиидар ва мюгъкамдар шулу.

Узу дарсарин къяляхъ, мялимари хулаз туву ляхнар тамам апѝуз, Седириз учухъна дих апѝуйза. Дарсар тамам апѝбалан къяляхъ, тамшир апѝури шуйча. Тамшйириин машгъул гъахъиган, учу, учузра хабар дарди, сес ипуйча, сари тмунуриз хъизигну, алдакуз гъитри, сикинсузвалин гъарай арайиз хуйча. Гваръ мас дабкъурайи ич бабу «я гъарзакрар, я жинжалар, сикинди гъузай», – кѝури, учукди улхури шуйи, хъа гвар`ан айран удубзну, дидлан кѝаму алдабгъиган, кѝаму али уѝлин сасаб парча ич гъарсарин хлиѝ ивну, тамшир апѝуз чѝатариз гъауйи.

Чѝатарий саб вахтназ гъузбалан къяляхъ, Седиркъарин хулаз гъягъюйча. Учу гъягъруган, Рамазан аба гъарган гакѝвликан муччврар ктаури деънади шуйи. Аьхю яшар духънайи кас вушра, думу муччврар ктаѝбакан сикин шулдайи, муччврар ктаѝаѝруган, юкѝв аьссивалиѝ абхъриз кѝуйи.

Саб ражну, узу Седиркъарихъ гъушган, Рамазан аба, пичран улихъ ирин яркъу чарч кѝипну, дид`ин гурд дивну, муччврар ктаури деънайи. Икриѝ екѝвухъди саб тягъяр кадаѝну, муччврариз кѝидикѝну, гъязур дапѝнайи гакѝвлар дугъан гъвалахъ дахънайи. Узуна Седир, явашди дуфну, Рамазан абайин багахъ деъча. Дугъу багахъ дахънайи гакѝвларин чѝевъналан саб алдабгъу. Хлиз китабдин аѝу жилднакан гъязур дапѝнайи кѝалиб муччвур ктапѝру гакѝвлин машиниин иливу, дидхъан къалам хътату. Хъасин, кѝалибна къалам гъвалахъинди дирчну, арччул хлиз куриж гъибису. Гагул хлиѝ дибиснайи гакѝул гурд`ин диву ва муччврин кѝул апѝрушв куржихъди хъубчу, хъасин, муччвур ктапѝурайи гакѝул, кѝул апѝрушв исизди гурд`ин дубсну, рижв шлу йишвхъан саб ярхи

швул кидипу. Муччврн рижвнан тмуну терефнаканра гъациб ярхи швул кидипу ва муччврн кІул апІру йишвахъ хъюгъю. КІалбихъди гъизигу къалмин шилнаъди куржин мурз гъабхури, швулар ихтиятди ктирчури, муччврн кІул ктапІу. Муччврн рижвна кІул сатІи шлу йишв`ан гакІул артухъси адабгъу ва кІул хъацІабкнуду шлубси албагу. Ихтиятди бицІи швулар ктирчури, муччврн кІулин чІатан терефра лазим вуйи къайдайиъ дебкку.

Муччвур гъамциб гъялназ гъабхи Рамазан абайи думу гъвалахъинди дипу ва, чІвеъналан жара гакІул дибисну, ктапІури, думура гъациб гъялназ гъабхи. Гъамци, саб-швнуб сьаьтдин муддатнаъ мушвахъ хъайи вари гакІвлариз муччврн сабпи лишнар туву.

Узуз Рамазан абайин гъарсаб гъяракат маракълуди рябкъюрзуз. Ляхин апІруган, дугъан саб гъяракатра метлебсузуб шулдаи, гъарсаб гъяракатну муччвур ктапІурайи гакІвлиз цІийи лишан, цІийи ери тувуйи. Рамазан аба гъаци аьшкъниинди лихуйики, хиял апІин, дугъу вари уьмриъ эзбер дапІнайи мяъли текрар апІура. Дугъан кІваъ мяъли, дугъриданра, а. Думу узуз дугъан улариъ рябкъюрузуз. Вахт-вахтари думу йиз ибарихъра хъабхъуйи.

Му йигъан Рамазан абайи чан гъвалахъ дахънайи гакІвлариз муччврн сабпи лишнар туву, хъа учу гъаму вари вахтна ккебехъну, сикинди деъну гъузнийча, фицики Рамазан абайин гъяракатари ич фикир чпихъна жалб дапІнайи.

– Учву гъаз ккебехъначва? НивкІуз душначваки! – ягъли сесниинди Рамазан аба хабарсузди учухъинди илтІикІиган, гъилиркъну, узун Седир чиб-чпихъинди русвагъдиси гъилигнийча.

– Гъамрар швнуб вуш, гъисаб апІинай агу! – амур апІру сесниинди гъапи дугъу учуз.

– Саб, къюб, шубуб, ..., къаб, – гъисаб дапІну, – мурар къаб ву, аба, – жаваб туву Седире, абайин ккетІялхъюрайи машназ лигури.

– Ухъу ужуб ляхин гъапІнуки, маншаллагъ. Гъамус, дустар, чай убхъидихъа, эрг`вал йивидихъа, хъасин ляхин давам апІидихъа, – зирек сесниинди гъапи дугъу ва чан кейванийиз, ГъатІима бабаз, дих гъапІу. ГъатІима бабу гъарсарин улихъ убцру чай айи стакан диву. Ирин чарчлин къялаъ уч дапІнайи швуларин гунтІ ин гъяфтарна гъюбгъю кІекІел шекер гъидикъну ахънайи лембеку диву ва, убхъай дупну, чав пичрак кучуз хъюгъю. Чвлин вахт вуйи. ЧІат чвлин чиг ктубгъурайи, хулаъ чвлин мичІлишин гъисс апІуйи. Гъуршниккан гъахи гъерщцу швулар пичдиъ ахъну, дурарик цІа кипган, пич аьшкъниинди рабхуз хъюбгъю. ЦІиб вахтналан хулан гъава дигиш гъабхъи. Шекрин саб тики ушвниъ ивну, Рамазан абайи, хумпІар апІури, иштагъниинди чай убхъуз хъюгъю. Дугъу, сабдихъди саб убхъури, шубуб стакниъ айи чай жандиз туву.

– Ихъ гъулан жилижвувари гакІвликан муччврар гъаз ктауру, аба? – гъерху ккебехъну деувалиан инжик духънайи Седире, Рамазан абайин машназ суал кади лигури.

– Муччврар ктаувал ихъ гъуландарин варж йисариинди тамам апІурайи кесп ву, йиз бай. Вари инсанари дегъзаманйирианмина фу-вуш саб кесп апІури, гъаддиинди улин къацІ гъазанмиш апІури гъахъну. Йисариинди саб ляхин тамам апІруган, гъелбетда, ляхнин тажруба артухъ шули, гъясил апІру мутмуйин ери за шули, ляхнин натижара заан дережайиз удубчІвруб ву. Дурумлуди гизаф йисари гъизигу зегъметнан натижайиъ инсанари жюрбежюр кеспар аьгъю апІури гъахъну.

Кюгъне заманйирианмина инсанари гъарйигъандин уъмриъ лазим вуйи шей`ар гъясил апІури, дурар масу туври, ваяки жара мутмуйихъ гъюдохюри, ризкъ гъазанмиш апІури, яшамиш шули гъахъну. Инсанари жюрбежюр кеспар метлеблуди гъудургъну. Думу кеспар ахю наслари чпин веледариз улупури, насларихъан насларихъна рукъури, ихъ девраризра хъуркъну. Инсандин фагъмин ва нефснан къувватар ахъюдар ву. Гъаци, табасаран дишагълийи халачи убхуз, Жвулли гъулан агъалйири ругдикан жюрбежюр рюкъчар апІуз, Хюрккари гакІвликан хизандиъ ва гъулан мяишатдиъ ишлетмиш апІуз жюрбежюр гъабар, муччврар, хъадну гадар апІруган микІлахъ тахил гъипру (марцц апІру) гакІвлин йирфар (ахю лопаткйир) ва жара алатар гъазур апІуз гъудубгъну. Гъадрарикан гъийин деврин агъалйирихъна гакІвликан муччврар ктаувалин устадвал гъафну. Миди вуйи алатар ктаувал, дурар ишлетмиш`валиан удучІвувализ лигну, ихъ агъалйириз гъархна, гакІвлин муччврар, гъелелиг, ишлетмиш`валиъ ами. Абйирихъан гъафи му аманат уьбхюз ухъу буржлу вухъа, йиз баяр. Узу учвуз гакІвликан муччврар ктауз улупурза, – сюгъбат гъапІу Рамазан абайи Седирин суалназ жаваб вуди.

– Икриз удучІвну, таза гъава хътабгъурхъа, хъасин ихъ ляхин давам апІурхъа, – теклиф гъапІу Рамазан абайи.

Икриз удучІвча. Чвлин зав`ан абхърайи чигру икрин жил къяши дапІнайи. Хулаъси дарди, чІат гъава хъана мичІалди вуйи. Хуларин къяляхъ, гъуршнакк, пирпун къаблилан аьлдяхнайи ахю гурдаъ екІв абснайи. Гурдан багахъ курси дивнайи. Му гурдан тмуну терефнаъ швуларин ахю чІвеъ уч дапІнайи. ЦІиб тинаси, цаликкди, жюрбежюр ярхишнар ади, ахю дурхнихъди гъядяхнайи гакІвлин гирдмарин сажин дивнайи. Дурар саб-швнуб бицІи сажинариз жара дапІнайи. Му къайда гъябкъган, йиз фагъмиъ суал аьмалназ гъафи ва узу Рамазан абайихъна илтІикІза: «Му гирдмар мици жа-жаради гъаз дивна, Рамазан аба?».

– Муччврар жюрбежюр метлебариз ишлетмиш апІрудар шулу, йиз бай. БицІи муччврихъди ухъу хураг ипІурхъа. ДумутІан цІиб ахюбдихъди шурпа, аш, бузбаш гъазур апІруган, гъазниъ айиб бикъуру, хъа хизан суфрайихъна уч гъабхъган, ахю муччврихъди гъазниан хураг чвуккрйириз адабІуру ва гъарсарин улихъ дивру. Ухъу, муччвартІан савайи, кефкрарра гъясил апІурхъа. Кефкир ахю муччвур ктапІуз гъазур дапІнайи гакІвликан ктапІруб ву. Дидин кІул гергмиб ва урхъар кайиб шулу. Думура увуз аьгъдруб, дрябкъюб дар, фицики, ахю бабу хинкІар гъапІган, шурпайиккан хинкІар кефкрихъди ккадацІуру.

Хайир-шейирдиз хураг лап ахю гъазнариъ гъазур апІуру. Дицисдар дюшюшариъ ишлетмиш апІру муччврар, кефкрар ва жара гъажатар хъана ахъюдар шулу. Гъаддиз му гирдмар жюрбежюр ярхишин ади гъядяхюз гъитунза. Хъа сажинар жа-жаради дивиган, ккуниб гъядябгъюз рягъятди шулу, – дупну, Рамазан абайи варитІан жикъиди гъядяхнайи гирдмарин сажиндилан саб гирдим алдабгъу. Думу гурд`ин дубсу ва гирдмин зиин мурзди екІв дубснуну, Седирихъна илтІику: «Гъаму екІвун хаблиин яв багахъ дипнайи бакълукъ улубс, йиз бай».

Седири бакълукъ гъибису ва, за дапІну, екІвун хаблиинна расди шлуси гъиву. Пирпун гъаркан вуйи жикъи гирдим «палхъ» дапІну, къюб йишваз пай гъабхъи. Саб пай арччул терефназди, тмуну пай гагул терефназди гурдахъ дахъу. Гирдмин гъацІарра сифте саб, хъасин тмунуб, гурд`ин диври,

кьоб пайназ гьатIаркIу. Саб бицIи гирдмикан юкьуб шаршакъа ктучIву. Рамазан абайи, саб шаршакъа хлиз дибисну, ва, ич фикир чахъна жалб апIури, думу ктапIуз хьюгъю.

– Гьамус, йиз баяр, гьаму шаршакъйирикан са-саб гьадагъну, екIвухъди учвур, узуси, кадаай. Учвур сарун жилар вучва. Муччврар ктауз дубгъуз вахт ву, – гьапи Рамазан абайи, умудлувалиинди учуз лигури.

– Ктаурча, аба, ктаурча, – разиди жаваб туву Седири абайин теклифназ ва хлиз саб шаршакъа гьибису. Гурдаз багахъ духъну, екIв гьибису ва шаршакъа ктапIуз хьюгъю. Тажруба адруган, саб хлихъди екIв йивуз гьагьиди вуйи. Думу лазим вуйи йишвак кубкIурдайи. Му гьакьикъат гьабкью Рамазан абайи гурдхъан жара шаршакъа за гьапIу, Седирихъан екIв гьибису ва гакIул ктапIруган екIв фици бисуруш, гакIвлихъинди фици йивуруш, сабсана ражну улупу. Абайи, илжван гьадатну, екIв цIибсана учIру гьапIу ва Седирин хлиъ иву. Абайи гьапибси хлиъ дибисну, екIв гакIвлиз йивруган, Седирира гакIвликан чIатху швулар ктирчуз хьюгъю. Му ражну Седири апIурайи ляхин абайиз къабул гьабхъи.

Рамазан абайи екIв узухъна туву. «Увур йиз худлин дуст вува. Ичв адаши муччврар ктаурдар, увукъан дурар ктауз аьгъю апIин», – дупну, дугъу узуз гурд улупу. Дицикъан ужуди даршра, узуз туву табшуругъ тамам гьапIза.

– Ари гьамус хъана хулаз гьагъюрхъа, – гьапи Рамазан абайи ва, чав ктау кьюбиб гакIвларра гьадагъну, хулан раккнихъинди диш гьахъи. Учур, ич гакIвларра хъади, дугъан къяляхъди гъушча. Хулаъ пичдихъ гьатIабцнаин ирин чарчлийн дивнайи бицIи гурдна куриж диву йишв`ин илмийи. Гурдан багахъ швуларин чIевъ хъамдайи. Швулар ГьатIима бабу гьадагъну хъиди. Рамазан аба душвахъ дипнайи гутайийн деу ва дишла ляхнихъ хьюгъю. Хян`ан гьамусаьт гьабхи гакIвлин машинин китабдин дилжнакан дапIнайи кIалиб иливу ва дидхъан къалам хъадату. Учузра улупури, дугъу къалмин лишнихъди гакIул ктапIу ва нишвтIан ктаъдарихъинди дипу.

– Гьамус учвур ичв гакIвлар гьамциб дережайихъна хъаай, – дупну, дугъу учухъинди кIалиб ва къалам дирчу.

Седирира, узур гакIвлин машинин кIалбихъан къалам хъадатну, ихтиятди куржин мурз къалмин лишнихъди гьабхури, учхъан шлуси, гакIвлар кадаъча. Я узхъан, я Седирихъан Рамазан абайи ктаърубси марцциди ктауз гьабхъундайи. Учу русвагъди айиб гьабкьиган, дугъу ич юкIвариз сабур тувру гафар гьапи: «ФукIара дар. Сабпи ражну ктаърудар гьацдар шул. Учву гьеле устйир дарчва, ичв хилар гьеле му ляхнийн алтIахъну адар. Вахтарилан учвур ужудар муччврар ктаидичва». Рамазан абайин гафариъ ва машнаъ айгьамнан лишнар рякьюри адайи. Гафар марцци кIваан гьюраийдар вуйи.

– Гьамус, баяр, ухъу, муччврарин кIулар урчну, дурариъ ичIар ахъру вахт дуфна, – дупну, Рамазан аба учухъинди шаддиси гьилигу. Дугъу хлиз рукъуч гьибису ва дидин гьял ахтармиш гьапIу – учIруди ву, рижвра рягъятди хлиъ абхъруси албагна. Рижв цIийиб, накъ хъивнайиб ву. Рамазан абайи муччвур хлиз гьибису, муччврин кIан гурд`ин диву. Ихтиятди рукъчихъди муччврин кIул утIубчуз хьюгъю. Муччврин кIулин рижвнахъинди вуйи терфназ саб-швнуб ражну рукъуч йивури, душв`ан швул идипру гьаракатар

гъапу. Му ражну Рамазан абайи душв`ан ахю швул идипу. Муччврин кпу-
лиъ ичI ахю. Саб-швнубансана ихтиятди рукъуч йивури, дугъу хъана шву-
лар идирчу. Му ражну муччврин ичI хъана ачухъ ва дерин гъабхъи. Кпул
убчу муччвур Рамазан абайи гъвалахъ диву ва хлиз нубатнан гакпул гъибису.

Гъамци, сабдихъди саб хлиз гъадагъури, ич фикир чан гъяракатарихъна
жалб аппури, устадвалиинди рукъуч либхури, дугъу мушвахъ гъязур аппу-
райи вари муччврариъ ичIар ахю. Циб дийигъну, учухъинди суал кади гъи-
лигу. «Учвур ичIар ахъай. Рукъуч сабIан адар, нубатнахъди либхай. Сарун
хъяхъ дубхъна, гъи гъамдинди дебккурхъа», – гъапи дугъу баяриз, учв али
йишвлан гъудужвури.

Аба гъудужвган, дугъан йишв`ин Седир деу. Гагул хли чав ктапурайи
муччвур, хъа арччул хли рукъуч гъибису, муччврин кпул убчуз хъюгъю. Се-
дири йивру рукъуч муччврик дишди кубкIдайи. Рукъуч йивруган, муччвур
гагъ минди, гагъ тинди ккибицуи.

– Муччврин рижв ижмиди бис, дидин убчрайи кпул гурд`ин дубкъ, рукъ-
чин рижв хлиъ дюзди бис, лазим вуйи йишвак кубкIрусиди йив, – гъапи Рама-
зан абайи, Седирин гъяракатар дюз аппури.

Рябкъру гъялариан, муччврин кпул убчувал рягъти ляхин дайи, хъа Ра-
мазан абайи убчруган, рягътидиси рябкъюи.

– Гъаму ражну узу гъадагъу гакIвлар ижмидар гъахъну. Улихъна йигъа-
ри ГъажитIайин бали бендлийн гъахидар ву. Муччвур ктапуз ихъ ярквраан
гъабхи гакпул ужуб шулу. Гъюдлиб, ктапуз рягътиб. Укпу руг айи гъярин
ханкар (вакIра) машнак миццругъин гъарар ка. Миццругъин гакпул гъюд-
либси, лизибра шулу. Лизи гакIвлик гъибикпу накъиш уччвуди рябкъюру,
– мялумат туву Рамазан абайи учуз.

Седири саб-къюб бици швулар муччврин кпул убчру йишвлан гужназ
ктирчу, амма душваъ ичI ахъдар. Рамазан абайи рукъучна муччвур чан хи-
ларигъна гъидису ва бици геренди муччврин кпул убчу, душваъ лазим вуйи
къадар ичI ахю. Ляхнин тажруба айивал гъамциб заанвал ву.

– Гъамус уву бис рукъуч, – узухъна илтIикпу Рамазан аба.

Гурдан багахъ дипнайи гутайин деъза ва рукъуч гъибисза. Гагул хли рижв
дибисну, муччвур гурд`ин дивза ва, рукъуч йивури, муччврин къал`ан бици
швулар идирча. Бициди вушра швулар ктирчури, муччврин гъацаъ саб къа-
дарнан ичI ахъза ва, муччвур гъибицну, тмунуб гъацаъра гъадму саягъ ичI ахъ-
за. Му къайдайинди ичI ахъруган, вахт гизаф гъябгъюи. Рамазан абайин къ-
айда ужуб вуйи – ухди шлуб. Дугъусиди убчбан бадали ахю тажруба ади ккунду.

– Гъазира хай шул. Ужуди ву. Яваш-явашди жара къайдара дубгъиди-
ва, – гъапи Рамазан абайи, йиз ляхин къабул аппури, – гъи ляхин гъамдин
дебккурхъа.

Лавлан хъуз вахт багахъ дубхънайи. Узуна Седир чIатариз удучIвча.
Чвлин чиг ктубгъури имийи. Кючейиъ инсанар тек-бирра алахъурдайи.
Циб дилицну, гъарсар чан хулаз гъушча.

– Картфар алдаъну, дурар жвиллиди урк, – табшурмиш гъапу дадайи
узуз, хулаъ учIвубси, – хъасин, холодильникдиъ айи йикк мясорубкайихъан
хъадапI, гъубчвуду йиккук саб ахю гулира, дубкпу, капI, картфинна йиккун
цикбар апIдихъа ахълийиз. Адашра мектебдиан дуфнадар. Гъи дугъу гъаз-
вуду къан аппури, – мялумат туву дадайи узуз.

Узу, сифте картфар алдаъну, дурар чИллиди гъуркза, хъасин, дадайи гъа-
пибси, холодильникдиъ айи йикк, мясорубкайихъан хъадапІну, дидик гъубку
гулира капІза. Дада пичрахъ хамир ктІибшуз деу. Хамир китІибшну, дугъу карт-
фарна йикк саб ахю захаъ чиб-чпик ктикъу, къилра, хифран ганцарра кахъну,
хлихъди гъитІибшу. Гъамци гъязур гъапІу гъяриш дадайи къулиин дабкІнайи
хамирин галиин чИллиди алдабгъу ва дидин зиин жара гъациб гал илипу. Да-
дайи цІикбин гъирагъдихъ хаб хъахъу. Заълан саб карк шидра алдатну, думу
пичран духовкайиъ иву. Саб гагъдилан цІикаб убжуз хъюбгъю – хал убжурайи
цІикбин ицци ниъру абцІу. Узуз гаш дубхънайиб гъамус агъю гъабхъизуз. Йиз
фуни «цІуззар» апІуз хъюбгъю. Гъубжу цІикаб дадайи духовкайиан адабгъу,
чан багахъ дипнайи гутайиин лизи чарч гъатІабццу ва дид`ин гъубжу цІикаб
дипу. ЦІикбиин жара чарч, чарчнан зиин гутара илипу.

– Гъамци гъапІиш, цІикбигъ гъяйиб ужуди убжиди, – гъапи дугъу, узуз
лигури.

Адаш мектебдиан гъафи. «Педсовет ади къан гъабхъниз», – гъапи ду-
гъу, сарира чахъан гъедрерхишра. «Суфра гъатІабцц», – амур гъапІу узуз
адаши, чав хилар жикІури имиди. Дадайи цІикбин машналан ччим алдату
ва адашин улихъ гъатІабццнайи суфрайиинна цІикаб али къул ва чан ба-
гахъ дабхънайи гаркІал адашин багахъинди диву. Адаши цІикаб али къулиз
чахъинди гъизигу ва гаркІал хлиз гъадабгъну, цІикбин чІукІар гъапІу.

Гъаму вахтна икриан узуз шли-вуш дих гъапІу. УнчІв абццну, гъилигза.
Икриъ Седир дийигънайи. «Абайи увуз учухъна гъач кІура», – дупну, думу
гъягъюз хъюбгъю.

– Седир, яваш, гъач хулаз, сатІиди гъягъюрхъа, – гъапиза дугъаз. Седир
хулаз гъафи. Дадайира, адашира сатІиди учуз суфрайихъна теклиф гъапІу.
Рамазан абайи Агъмаддиз гъаз гъач кІура, жан? – гъерху адаши Седи-
рихъан.

– Абайи учуз гакІвликан муччврар ктауз улупура.

– Лап ужу шул. Думу мубарак ляхин ву. Узуз гакІвликан муччврар кта-
уз агъдарзуз. Узу думу гъякъикъатдиин рази дарза, – гъапи адаши, Седи-
рин машназ шадди лигури, – агъю апІинай думу ляхин – ихъ ата-бабйирин
пише.

– Ужуб ляхин кІваин гъабхъну Рамазан абайиз. Баркаллагъ чаз, – му лях-
никан учвра рази гъахъиб улупу дадайира.

Учу ипІбалан къяляхъ, дадайи сабсана цІикбин машналан ччим алдату.
Дидин юкъуб чІукІ гъапІу. Юкъби чІукІар чиб-чпиин иливу ва, марцци да-
стамалигъян гъидиржу. Учу, суфрайихъан гъудужвну, гъягъюз хъюбгъиган,
дадайи думу багълу узухъна туву.

– ГъатІима бабуна Рамазан абайи манишан камиди ипІри, – гъапи да-
дайи, шадди Седирин машназ лигури.

Учу Седиркъарин хулаз хъуркъруган, Рамазан абайина ГъатІима бабу,
уъл дипІну, чайра гъубхънийи. Рамазан абайин фун цІиб гъялакуб вуйи.

Чаз учухъ хъайи цІикбин ицци ниъ гъабхъиган, Рамазан абайи «Айна-
йин цІикбар ицидар шулу гъа, къари, маниди имиш лигурхъа дурариз», –
гъапи Рамазан абайи, ГъатІима бабахъна илтІикІну.

– МичІал гъабхъиган, цІикбин дад дубгуру, деъ суфрайихъ, – гъапи
ГъатІима бабу, муччврар ктаъру йишв`ин деуз гъязур духънайи Рамазан

абайиз. Думу суфрайиз багахъ гъахъи ва, ис духъну, саб члукI гъибису, дидиз къацI гъиву. Цикбин дад къабул гъабхъи Рамазан аба суфрайихъ дуркъну деу. Рамазан абайина ГъатIима бабу иштагъниинди къю-къюб члукI гъитIу, хъасин, «Фатигъя» дурхну, ахъю абйир-бабарра ккирсну, дюаъ гъапIу.

– Ари гъамус, баяр, ухъу хъюгънайи ляхин давам апIидихъа, – гъапи Рамазан абайи.

– АпIурхъа, аба, учу увуз ккилигурача, – гъапи дуркъаригъ гъяйи хала-чайихъ къял хъабхъну дийигънайи Седири.

– УдучIвай майдандиз! – зарафатниинди гъапи Рамазан абайи учуз, яркъуди гъатIабщнайи ирин чарч улупури, – гъязур апIурайи муччвариз ахъли ухъу жара ери тувуб лазим шула, – аълава гъапIу дугъу, – ахъли ухъу дурар гаркIлихъди кадаурхъа, алцахурхъа ва сакIли къярихъди дархну, бегъем сакIал апIурхъа, куцIран кюмекниинди муччврин ичI тартиб апIурхъа.

Ккипнайи чарчлин сяргъятниин дирчнайи гутIириин сарихъди сар деъ-ча. Абайи учухъна учIру дапIнайи гаркIлар туву. Гъвалахъ дивнайи сумка-йиан адагъну, учухъна са-саб муччвурра туву. Дугъу, арччул хлиъ гаркIал, гагул хлиъ муччвур дибисну, муччврин сагъунди дару йишвар гаркIлихъди ктауз хъюгъю ва чав апIруб чяхъди текрар апIуб учузра амур гъапIу. Рамазан абайи улупрубси ктаъган, ич хиларигъ гъяйи муччварин рябкъюб ужу гъабхъи.

– Гъамус гаркIлин мурзнахъди муччвур гъамци алцабхай, – гъапи дугъу учуз, чавра думу ляхин тамам апIури. Алцабхган, муччврин сакIалвал хъана ужу гъабхъи, амма саб жюре йишвар цIиб кушкуш алиси гъузнийи.

– Аба, гъаму йишв ужуди гъабхъундариз, – гъапи Седири.

– СакIли къяр алдатган, думу ужу хъибди, – гъапи Рамазан абайи. Дугъу ич ляхин ахтармиш гъапIу – пис къимат тувдар.

– Муччврин ичI тартиб апIбан бадали, ухъуз куцI лазим ву, баяр, – гъапи Рамазан абайи ва таврайиан дидиржнайи саб-швнуб гаркIларстар мутмуийр адагъу. Дурарин къяни дапIнайи кIакIарихъан ярхишин айи кIару илжван гъадату ва шубриддизра куцIар учIру гъапIу.

Гагул хлин гагъаъ муччврин кIан гъибису ва куцIран къяни мурзнахъди муччврин ичI ацабхуз хъюгъю. Арччул хлиъ дибиснайи куцIнан дибиржнайи кIакIназ гагул хлин тIубарира кюмек апIури, Рамазан абайи муччврин ичI рягъятди сагъун апIурайи, хъа учхъан дици шулдайи. Рамазан абайин гъяракатар текрар апIуз учура чалишмиш шуйча, хъа тажруба адрувалиан учу тамам апIурайи ляхнин ери исканубди гъибтрайи.

Узу куцIран дибиржнайи мурз муччврин кIулиъ ивну, тIубари гуж гъапIган, муччвур йиз хиларигъян гъючвюбхъюйи.

– Муччвур хиларигъян гъючврюбхбан бадали, дидин рижв яв мухриъ удубкъ. Увуз ищру дарапIуз, рижв удубкъру йишв`ин фу-вуш саб гъюдли мутму илив, – гъапи узухъинди лигурайи Рамазан абайи.

Дугъу кIурубси гъапIза. Дугъридан, му къайдайиинди муччврин ичI ацабхуз рягъятди вуйи. Гъамци, муччврин рижв вари терефарианди ацабхну, душв сакIал гъапIза. Рамазан абайи уч`ин гюзчивал гъабхурайи, читинвал гъабхъиш, узузра, Седиризра метлеблу насигъят тувуйи. Чав ухдитIан муччврин рижв ацабхну, думу учуз ккилигурайи. Учу ккудубкIиган, дугъу ич фикир чяхъна жалб гъапIу: «Гъамус муччврин кIулин гъирагъ рас

апІурхъа, баяр. Му читин ляхин дар. Муччврин кІул гагул хлин гагъаъ ивай, арччул хлиъ гаркІал бисай, сагъунди муччврин кІулин гъирагъ гаркІлихъди алдабтІай, душв сагъун хъибди. Сагъун дархъи йишварилан кьюбпи ражну-ра гаркІал алдатай».

Рамазан абайин насигъят тамам гъапІча. Сабпи ражну гаркІал алдат-биинди муччврин кІулин гъирагъ дюз гъабхъундаи. Кьюб-шубуб ражну гаркІал алдату дьошюшарра гъахънийи.

– Муччвур бегъем сакІал хъпан бадали, ухъу сабсана ляхин тамам апІуб лазим шула. Магъа учвуз сакІли къярар. СакІли къяр муччврин вари терефари-лан алдатай. Хъюгъяй ляхнихъ, – гъапи Рамазан абайи, муччврин рижв-налан чавра сакІли къяр алдатури.

Муччврин вари терефар шубриддира гъамци гъархча. Чав ухди му ляхин ккудубкІу Рамазан абайи ич ляхин ахтармиш гъапІу. «Писди дар, яваш-явашди хъана ужу хъибди», – гъапи дугъу. Рамазан абайин муччвур мармардашдикан кадапІнайибсиб, вари терефариан тамамуб, заан ери айиб гъабхънийи. Дугъан муччвур учуз чешне вуйи. Мушвахъ хъайи вари муччврар сакІли къярихъди дархну, ккудукІча.

– Му ляхинра гъабхъи, дустар. Гъамус, улихъ гъимбуб варитІан жа-вабдар ляхин ву – муччврик уччвудар накъишар кауб. Сарун бизар духъ-нахъа. Сяаътра йишвандин йицІуб ву, – гъапи Рамазан абайи, гъагъназ ушв тІапІри. Ахуз вахт ву, иншаллагъ, закур ляхин давам апІархъа.

Рамазан абайиз баркаллагъ дупну, узона Седир икриз удучІвча. БицІи вахтна Седирин багахъ икриъра дийигъну, узу ич хулаз гъушза.

– Закур элгъет йигъ ву, Агъмад, гизаф къан дарапІди гъач, – гъапи Се-дири раккнариан удучІвурайи узуз.

Хъайигъан, гъудужвубси, узу Седиркъарихъна гъушза. Рамазан абайи чай убхъурайи.

– Гъач, йиз бай, гъач. Седир гъеле гъудужвну адар. Узу гъамус дугъаз дих апІурза, – дупну, Рамазан аба Седир дахънайи хулазди учІву. БицІи герендилан думу удучІву. Абайин къяляхъди, улар тІиршури, Седирра гъафи. Йиз хил ди-бисну, думу икриз удучІву. Икриан гъафири машар-хилар гъижикІу.

– Суфраийиз багахъ йихъай, ляхнихъ хъюгъиш, хътакидарчва, – гъапи ГъатІима бабу, уъл, нис, кІаму ва сандиз гъурхъу гъадатІнайи картфар айи гъаб дивнайи суфра улупури. Дугъу суфраийин стакнар, песок-шекер, ши-сарна чайран муччврар диву.

Ахъю бабу ухъуз дюз кІура, баяр, ляхнихъ хъюгъяйиз, ушв гъибтуб ужуб ляхин ву. Жигъилди амиди швушв гъахирна, гъачІнин ухди ушв гъибтур швумал даршул кІури, ихъ абйирин мисал а. Думу мисал агъдарди арайиз гъафиб дар, – дупну, чавра учуз теклиф гъапІу Рамазан аба, сарпир вуди учв суфраийихъ деу. Дугъахъди учура деъча.

Ушв гъибтубси, Рамазан аба суфраийихъан гъудужву. Тахчайигъян ирин чарч гъядябгъю ва пичрахъан ярхла дарди, думу гъатІабцу. Гъуяригъна душну, сумка гъабхи ва дидиъ айи накъишар каъну адру муччврар «варх» дапІну, ккипнайи ирин чарчлийна адахъу. Хъасин ликІнакІар гъахи. ЛикІнакІар кьуб жорейиндар вуйи: сабдин кІакІ ритІишин жорейинуб вуйи, тмунубдин кІакІ мурз ацІуди гъибтнайи гаркІлинсиб. Пичраъ айи аржларигъ гъивну, дурарин кІакІар уъру хъайизкъан урцу гъапІу.

– Ари гьамус лигай, баяр, узухьинди, – гьапи дугъу пичраан саб гаркІал-сиб ликІнакІ адабгъу ва дидихъди муччвур бикІуз хъюгъю. Улариин аьйн-йирра иливну, дугъу гагул хлиъ муччвур, арччул хлиъ кІакІ уьру дапІнайи ликІнакІ гьибису. Муччврин ичІан гьирагъдихъди гургутум ликІнакІихъди саб цІар, цІиб ара ади, дидин багахъ сабсана гьациб цІар гьизигу. ЛикІнакІ хъана пичраъ айи аржларигъ гьиву, душв`ан жара (ритІишинсиб жюре-йин кІакІ хъайи) ликІнакІ адабгъу. Дидин уьру дубхънайи кІакІнахъди чав муччврин ичІан гьирагъдихъди гьизигу цІарарин арайиъ, пчІуди мин-ди-тинди хил либхури, уччув зигзагар кау. Убгрувал кам гьабхьиган, му ликІнакІ хъана аржларигъ гьивну, тмуну ликІнакІ пичраан адабгъу ва ди-дихъди муччврин ичІаъ жара жюрейин цІарар гьизигу. Хъасин, хъанара тму ликІнакІ пичраан адабгъу, дидихъди жара жюрейин накъиш капІу. Муччв-рин рижвнакра сабдин багахъ саб каъри, шубуб цІар гьизигу. «Магъа, баяр, муччвур гьамци бикІуру», – дупну, дугъу учухьинди муччвур дипу. Учу ди-диз гьилигча – уччвуб гьабхънийи. Саб-швнуб муччвур, учузра улупури, гьаци дикІбалан къяляхъ, ликІнакІарин кІакІар уьру апІури, дурар учухъна туври, учуз муччврар дикІуз гьиту. Ич хиларин гьяракатар абайинси пар-гарди дайи. ЛикІнакІ зигруган, цІарар дюзди гьюрдайи, накъишар чІур шуйи. Думу гьвалатІари ич гевюл пуч апІуйи. Рамазан абайи ликІнакІра, муччвурра саб-швнубан чахъна дисури, учуз улупуйи ва чан гюзчиваликкди муччврарик накъишар кауз гьитуйи. Гизаф йигъари тажрубйир гьахбалан къяляхъ, аьхир, учура муччврар дикІуз гьудубгъча.

Учуз муччврар ктауз улупуб, дурар ликІнакІарихъди уччвуди дикІуз аьгъю апІуб Рамазан абайи чан улихъ аьхю метлеб айи ляхинси дивнийи. Гьаддиз, дугъу чав муччврар ктаъруган, гьарган узуз дих апІуйи. Чахъди учузра лихуз гьитуйи. Учу тархъну, дурумлуди гьизигу зегъметнан нати-жайиъ муччврар ктауз ва дурарик накъишар кауз гьудубгъунча. Гьамци, Ра-мазан абайи чахъна ата-бабйирихъан гьафи пише (кесп) учухъна тувну, чан буржи тамам гьапІну.

Вахт гьафиган, учухъна туву аманат, думу хъана заан дережайиз адапІ-ну, насларихъна тувуб ич буржи вуйивалин гьавриъ ача.

Драматургия

Мажид ШАМХАЛОВ

СИЖАР

Иштирак шулайидар:

Женнет

Аяз

Ильяс

Абли

Севдет

Къяфат

Саяд

САБПИ ПАЙ

1-пи шикил

(Марци хал. Саб терефнаъ – тахта. Тахтайин зин Аяздин адашдин шикил кебхна. Женнет тахтайин деъна. Ракнарин зенг. Женнет гъудужвуру. Раккин тIапIру).

Ж е н н е т. *(Хъял кади).* Къюб минут уддубчIна, амма му ханум гъамусра дүфнадар. Яваш-яваш... Гъафунва, паччагъдин ханум? Вахтниинди уву йиз кIуллан уддучIвнийиш...

С е в д е т. *(Хулазди учIври).* Хайрар ишри дада! Фици вува, гъаIрава, дада?

Ж е н н е т. Яв узухъ фу хъаяв? Узу гъаIраш-гъаIрадарш увуз фтиз герек ву? Хиял апIин, му йиз гъайгъушнаъ а. Жарадарин швушвар гвачIиндиан лап хябяхъдизкъан, зимзарси, гагъ му ляхин апIури, гагъ тму ляхин апIури шулу. Вари – хал-хизан бадали. Хъа йиз швушв, гвачIинин хул'ан уддучIвур, хябяхъ-гантIан хулаз гъюрдар. Паччагъдин ханумдиз лигайчва! Йиз бали хпир духна кIурачва? Пеэр аьлхъру гафар мапIанай гъа!

С е в д е т. Уву фу кIурава, дада? Узу ляхниз гъягъюруза, аьхир...

Ж е н н е т. *(Гафар къатI апIури).* Гъаму вари йиз гучIбях баллантина ара-йиз гъюрайиб ву. Хпирихъан гучIрур, думу жилир вуйин? Йиз гардандихъ уву

дитрайир гьадму йиз бай ву. Эгер думу халис жилир вуйиш, дугъу уву вахтни-инди яв йишвахь дитдийи.

С е в д е т. Фу кѳурава, дада? Аллагъисан, йип ари, узу фу гъапѳнухъа? Узу ккебехъназа, чѳал дибиснайирси, хъа уву... Инсан гъамциб саягъ усал апѳуб ярамиш даршулки.

Ж е н н е т. Хъа увуз сарун фу дубхъну ккундувуз? Узу гаф гъапибси, уву дишлади йиз ушв бисурува. Узу саб гаф пайиз, уву йищѳуб гаф деетурува.

С е в д е т. Узу гъаци апѳурин, дада?

Ж е н н е т. Ав. Уву гъаци апѳури шулува.

С е в д е т. Гъаци вуш, сарун увуз кѳуру гаф адариз.

Ж е н н е т. Сарун фу пуз ккундавуз? Уву бадали узу вари тухмарин ара-йиъ биябур духъназа. Дурарихъна я шадвалариз, я пашманвалариз гъягъюри имдарза. Жарадарин швушвари чпин сижрариз апѳуру гъюрматар гъяркъиган, многъгал шулуза. Узу дурариз, фукъан бахтлу сижрар даринхъа, кѳури шулуза. Узу гъадартѳан фтин камир ву? Гъаз узуз швушвкан гъадраризсиб уж'вал рябкъюрадар? Гъаз?

С е в д е т. Дада, узу жара швушварихъди гъюжатназ удучѳвнадарза. Йиз апѳурайи ляхнар кѳваантѳан апѳурайидар вуйиз.

Ж е н н е т. Гъелбет. Рябкъюрадаринхъа уву апѳурайи гъюрмат... Гъаз уву гъюжатнаъ учѳурвахъа, уву ханум вува, аъхир! Сижар, сижар ву сарун. Гъит думу саб мурччваъ гъузри, йирси калушси. Хъа ваъ! Хъана ваъ! Узу дицисдар сижрарикан дарза. Узуз швушв мургул вузуз. Ав, мургул. Фунуб тереф ичѳиб-куруш, гъадинди мургул гъабхидиза.

С е в д е т. Дада, уву гъаз чѳигъар апѳурава? Гъаз гъюжатар апѳурава? Узуз увухъди элегуз вахт адарзуз.

Ж е н н е т. Гъеле гъацира кѳурава? Уву фицир вуш лигурхъа. Гъач, гъюжат апѳин. Гъач, элег узукди, кичѳих, йив, урччв узу.

С е в д е т. Йипа, дада, узу фила увухъди гъюжатар гъапѳнуш, увуз фила гаф хътабгънуш, фила узу увуз гъивнуш, гъурччвнуш. Гъаз уву узуз гъамци кѳурава?

Ж е н н е т. Гъаму хулаъ паччагъ узу вуза. Узу, ебхъуравуз, узу вуза. Узу фици гъапиш, гъаму хизандиъ гъаци хъибдира ву. Вари!

С е в д е т. Ибшри, дада, увуз фукъан ккундуш, гъадмукъан паччагъвал апѳин. Хъа эгер узу му хулаъ жарар вуш, узхъан удучѳвну гъягъюзра шулзухъан.

Ж е н н е т. Уву гъягъру рякъюъ узу халачира ккипарза. Мушваъ уву гъич сарира дерккрадар. Гъатмагъа раккин абщна! Яв кѳул ккун апѳруган, ичв хулаз думукъан ахъю вакилар гъаундайза.

С е в д е т. *(Телефондихъна дуфну, зенг апѳуру)*. Ккун апѳурза, Аяз, къан дарапѳди хулаз гъач... Увуз ихъ хизандиъ фу шулаш аъгъдарвуз? Узхъан сарун ахъ апѳуз шулдарзухъан. *(Трубка дивну, айвандихъинди гъягъюру)*.

Ж е н н е т. Зенг апѳин, яв гучѳбяхриз зенг апѳин. Узуз Женнет кѳурубдикан магъархан. Увуз архаинди гъаму хулаъ яшамиш хъуз гъйтиш, узуз йиз абайин риш макѳан. *(Ракнарин звонокин сес. Севдетди раккин абщру. Саяд гъюру)*.

С а я д. Ассалам алейкум! Хайрар ишри йиз риш!

С е в д е т. Ваалейкум салам. Гъач, Саяд хала. Гъапѳрава? Фици вува?

С а я д. Чухсагъул, йиз риш, ужу вуза. Анжагъ, гъаму слиб ищтури, ярхи йишв ахуз гъабхъундарзухъан. Къандин вахт ву кІури, увура инжик гъапІундайза.

С е в д е т. Гъаз гъафундайвахъа, Саяд хала? Гъач, лигухъа дидиз. (*Дилиг-ну*). Гъамсяаџ мидик кучидарза. Саб сџаџналанси уву поликлиникайизди гъач.

С а я д. Ибшри... Ма, йиз риш, гъаму увуз вуйиз (*Севдетдиз*). Хъа фици вува, Севдет? Фици яшамиш шулава? Деуб-гъудужвуб фици вуяв, жан риш? (*Фу-вуш кІури, Женнетди муррар апІуру, хъасин жара терефназди илтІикІуру*).

С е в д е т. Чухсагъул, Саяд хала, ужуди вуза. Уву деъ, узу чай дивурза. (*Гъягъюру*).

Ж е н н е т. Гъелбетда, дугъаз ужуди ву...

С а я д. Хъа уву фици вува, йиз варитІан ккуну чи? Фици вуяв уьмур?

Ж е н н е т. Гъамдиз уьмур кІурин? Яшамиш хъуз гъидритрайиган, уьмур шулин?

С а я д. Магъа, хъана уву яв дердарикан улхурава. Гъаддин аьхир фила шулу? Увуз ужур бай авуз, варидарин арайиъ гъюрматлу кас. Кюкюсир уччву швушв авуз. Аллагъдиз шюкюр ибшри йип. Сануб хил – йиччвуй, тмуну хил ччимдиъ аяв. Бахтлу дишагъли вува.

Ж е н н е т. Думу бахт саб кепккинра ккадар. АйтІ йишв убхъурайиган гъич фуқІара рябкъюрдар.

С а я д. Узу увуз швнубан гъапну, яв интІивалар, футнийир, гъюжатар гъит кІури, швнубан гъапну? Гъаз уву жигъиларин уьмригъ гъючІврава? Севдет хушлу ва ужуб тербия хъайи дишагъли ву. Дугъаз дерд мутуван, зигар мапІан.

Ж е н н е т. Гъай, Саяд, Саяд. Узу фициб цІин ялавнягъ гъяхънаш, увуз хабар адарвуз. Бахтсуз дишагъли, узу гъамраригъян гъюдучІвну, гъакІнийиш ужу хъибдийи.

С а я д. Гъей, бейнава, увуз гъеле швушвар дяркънадарвуз. Сижрар хуйир-си хул'ан утІурккру, хуйизси дурарихъинди уьлин къацІ гатІабхъру швушвар дяркънадарвуз, Женнет. Нач дарвуз яв швушваз гъаци пуз?

Ж е н н е т. Йиз швушвтІан фужкІа дару швушв адаршул. ГъачІнин хул'ан удучІвур, гъамусџаџ яв улихъди гъаци дуфну ими. Узузра швушв фицир духъ-ну ккундуш аьгъязуз. Ужур швушву вахтнийинди пичрак цІа капІру, икриъ-хя-наъ йишвар марцц апІуру, уьл убжуру, гакІвлар уркуру, атІнар ургъуру. Сижрарихъинди ул абццурдар, кІул ис дапІну гъягъюру. Гъацдар швушвар узуз гизаф гъяркъюнсуз. Узу гъацдарикан вуйза! Хъа йиз швушв фу ву? Гъамусдиз дюн'ййиз мицир иблис гъафундаршул. Духтир вуза кІури, аьзарлуйин ушвниъ сппарин шейтІан машин илбицуру.

С а я д. Духтрин ляхин гъациб ву сарун. Хъа дугъу увуз гакІвларра дуркку, бахчайиз шидра тувну ва жара ляхнарра дапІну ккудавуз? Уву фуну вахтари-кан улхурава, я Женнет? Яв хасият фициб вуяв? Варидариз даккун духънава ва датІнава.

Ж е н н е т. Магъа, рябкъюравуз, увура узуз къаршуди удучІвурава. Гъич саризра узу ккундар. Фуқбан бахтсуз дишагъли даринхъа узу...

С а я д. Гъит Аллагъди яв гунгъарин аьфа апІри. Ухъу гъаму жилиина, му дюн'ййиина шубуд йигъазди дуфнайидар вухъа. Му жилилан гъушиган, ихъ къяляхъди ужуб гаф кІуруси яшамиш духъну ккунду ухъу.

Ж е н н е т. ВаритІан узу хьюлу ургурайиб гьадму вуки, жарадарин баяри чпиз швушвар девлетлу хизанариан ктагъуру. Хъа йиз келлебазди фуж кадагъна? Адаш къалайчи, дада халачачи. Нянат ибшри чпиз. Гьамциб уъмрихъна гъйиз, узу гьакІнийиш ккундийзуз.

С а я д. Гьей, жан чи, уву саб кІваинди гьибт: яв швушв гьадму уву кІурайи девлетлуйирин шубартІан варж ражари ужур ву.

Ж е н н е т. Ваъ, ваъ, хъанара ваъ. Гьаму хулаъ я узу, ясана думу яшамиш хьиди. Кьуб швеъдиз саб мугъара цїбди ву.

С а я д. Увухъди улхуб мянасуз ву. Увуз гьич саб ляхнинра гъавриъ хъуз ккундадарвуз. Узу гъягъидиза, дарди гъабхьиш, ухъу хъана гъярхъуб мумкин ву. *(Чай хъади Севдет гьюру).*

С е в д е т. Уву наана гъягъюрава, Саяд хала? Таза чай гъязур дапІназа. *(Сифте Женнетдин улихъ чай дивру. Даккундисци Женнетди чай бисуру).*

С а я д. Чухсагъул, йиз риш. Узу гъягъидиза. Узуз Женнетди гъациб чай гьивунзузки!

(Аяз гьюру).

А я з. Ассалам алейкум! Йипари, дада, хъана фу гъабхъну?

Ж е н н е т. ФуқІара.

А я з. Хъа узуз увук хъял кайибси рябкъюразузки.

Ж е н н е т. Хъа гъапІну ккунду узу? Йиз уъмриин шадди, ялхъвнар дапІну ккундин, дарш?

А я з. Йипари, я жан дада, яв уьмур шадуб гъаз хьибдархъа?

Ж е н н е т. Яв алагъюзлийихъан гьерх.

А я з. Севдет, Севдет? Фу гъабхъну?

С е в д е т. Хил алдабгъ, Аяз, амма узхъан сарун аьх апІуз шулдарзухъан.

Ж е н н е т. *(рихшанд саягъ).* Егъ!.. Ухъкан шли аьх апІурайкІан? Узу, дарш уву? Гьелбет, яв жилири, гъарганси, яв тереф уьбхиди.

А я з. Уву фу кІурава, дада? Терефар уьрхюз, узу адвокат дарза. Анжагъ гьерхуз ккундузуз: ихъ арайиъ фу шула? Гъаз албагну яшамиш шуладар ухъу?

Ж е н н е т. Узу гъавриъ гъабхъунзу, йиз бай, вари ачухъ дубхъна. Увуна яв хпир гъякъ вучва. Учву инжик апІурайир узу вуза. Аьх апІуз ва мютІюгъ апІуз даршлур узу вуза. Мушваъ артухъ вуйир узу духъна.

А я з. Дада, миннат вуйиз, йип узуз – фу ккундавуз узкан? Гъамци хай даршулки. Магъа яв хал, яв ужагъ. Увуз шли машат апІура? Увуз фу гъубкІрадар? Узхъан яв гъавриъ хъуз шуладарзухъан.

Ж е н н е т. Узуз гьаму халра, гьаму девлетра лазим дарзуз. Узуз ккундайиб анжагъ яв хпирин лукІваликкан ккудучІвуб ву. Узу инсанарин раккнарихъна, хилар ккидирснугъилицнацвал апІуз гъягъюз рази вуза, анжагъ гьаму дустагъдиан удучІвнийиш...

А я з. Дада, гъавриъ шлуганси йип ари, шли увуз илзигура? ГъапІру дустагъ? ГъапІру лукІвал? Гъамци духъну ккундарки. Уву ичра язухъ апІин сарун! Учүра инсанар вуча, аьхир.

Ж е н н е т. Яв гъаз язухъ апІуруш, йип ари. Хулаз фицир-вуш сар къалайчийин риш духну, думу яв гардандихъ дитнава. Гьей, йиз бай, йиз бай, гъаз уву йиз язухъ апІурадарва? Багъри къаби дадайиз му инсафсузвал аьх апІуб читин

дарин? ГвачІнин бикаси хул'ан удучІвуру, хябяхъган эргназу кІури, гъюру. Я апІрубра, я шлубра адар. Духтир вуза кІури, гъадму чан шейтІан машин ушв-ниъ илбицури, бейнава аъзарлу гъаллаж дапІну гъитру.

А я з. Гъаддикан увуз шлу зарар айин?

Ж е н н е т. Фици зарар? Гъадму шейтІан бор-машиндин сесери йиз ибар биши дапІна, ебхъуравуз, биши дапІна, гъаркІ дапІназу.

А я з. Севдет, аллагъисан, гъадму яв бор-машин ихъ хул'ан адабгъ, ичв да-дайин хулаз гъайибх. Сарун фти увуз машат апІуруш йип, дада?

Ж е н н е т. Варибди машат апІуразуз, варибди. Наанди гъилигишра, рякъ-рудар кІурбар, силбар ву, ебхъуравуз? Хулкан накъв дапІна. Йишвну узуз нив-кІукди рякърударра гъадму кІурбар, силбар ву.

А я з. Севдет, ккун апІурзавукан, гъадрар вари ичв дадайихъна гъайих. Гъийихъантина хулаъ думу ляхин мапІан. Сарун фти увуз машат апІура, дада?

(КІуруб дибрихъу Женнет, гъудужвну, жара хулазди гъягъюру. Севдет Аяздин багахъ деъру).

С е в д е т. Уву кІуруси ибшри, Аяз, узу йиз гъадму вари шей'ар йиз дада-йихъна хътауруза. Хъа амма узухъ хъугъ, инсан, ляхин дурариъ дар. Узуз яв дада фицир вуш, ужуди аьгъязуз. Гъелбет, узу яв гъавриъ аза, думу яв дада ву. Хъа узу анжагъ хпир вуза. Гъач гъамци апІуза. Яв дада узу адарди рягъятди яшамиш хъпан бадали, зура йиз дадайин хулаз гъягъюза. Узуз гъубзрайиб ан-жагъ гъадму вуйиганси рябкъюразуз. Думуган мясляатниинди яшамиш шал-чва. Увура яв дадайин тягънийириккан азад шалва. *(Ишуру).*

А я з. Гъаз ахмакъ фикрар апІурава, Севдет?

С е в д е т. Увук тягъна кипрадарза, ясана уву тахсиркар апІурадарза, Аяз. Думу яв дада ву. Уву бадали вари аьх апІури гъахъунза. Хъа сарун шули имдарзухъан. *(Гъудужвну, гъягъюру).*

А я з. Дийигъ, Севдет! *(КІул'ин хилар иливну, дусру. Женнет гъюру).*

Ж е н н е т. Иш, иш. Хпир гъушну кІури ишурайи жилир. Гъамгъазра жи-лир кІуринхъа? Хпирин къяляхъди ишура. Йиз бай вушра, му шлихъна гъушур гъахънуш аьгъдарзуз.

А я з. Гъаз уву йиз гъавриъ шуладарва, дада?

Ж е н н е т. Мугъан мурмрариз лигайчва, инсанар. Уву жилир дарва, гучІ-бях вува, хпирин канчІар диссур вува... Гъит думу берк чаз ккунишваз гъа-рахри! Жарар, думутІан ужур агархъа! Агъзур ражари думутІан ужур. Шубар булди а.

(Музыка. Сягъна хъябкъру)

2-пи шикил

(Сягъна ачмиш гъапІиган, Аяз ва Ильяс деъна. Рябкъюрайиганси, дурари ухдитІан чпин сюгъбат гъабхура).

И л ь я с. (телефондихъан) Зарифа , салам! Хъебехъ, яв кюмек лазимди азуз. Узу ляхниз гъафиган, вари ктибтурзавуз. Ибшри!

Узу варибдин гъавриъ духъназа, Аяз. Женнет халайн хасият ургуд йисандин уксустан учѳвруб ву. Дугъак фти хъял капѳрашра узуз аьгъязуз. Дугъхъан аьх апѳуз даршулайибра фу вуш аьгъязуз. Уву швушв дугъу кѳурайир ваъ, хъа увуз ккунир гъахунва.

А я з. Гъаци ву, Ильяс.

И л ь я с. Амма, фукъан гъапишра, думу яв дада ву. Думу гатѳахъуз шлу ляхин дар.

А я з. Икибаштѳан. Узу аьхю аьшкъниинди наана-вушра гъягъидийза, ялгъузди яшамиш хъидийза. Хъа инсанари фу кѳур... Аязди, чан хпир бадали, дада гатѳахъну, пиди. Хъа думу гаѳ узуз йикѳувалик гъисаб ву.

И л ь я с. Аьх апѳин, Аяз, аьх апѳин. Сабур ужуб шейъ ву. Жюрбежюр ляхнар апѳбиинди вари гъарх. Яв опера ккудубкѳ.

А я з. Увура ляхнарикан улхурава. Гъапѳру ляхнар? Узу роялихъ деубра саб шулу, дадаи чан мукъам хъипру. Люкънар уълюрхюру.

И л ь я с. Хъа уву дугъан гаѳарихъ мехъебехъан. Аьхю сесниинди музикайин сес деебт. Ав, Женнет хала пешкеш дар, хасиятнан гъагъир ву.

А я з. Узу фици-вушра яшамиш шалза, жили жви вуза. Севдетдин язухъди вузуз.

И л ь я с. Дердар мапѳан, йиз дуст. Гъял апѳуз даршлу ляхнар шулдар. Уз'ин ихтибарвал апѳин. Узу саб чара абгарза. Вари ляхнар дюз гъюруганси апѳарза. (*Мяъли апѳуру*).

Дердер мапѳан, йиз ккуни дуст,
Уьмур гъацира жикъиб ву.
Багахъна гъач, йиз багахъ дус,
Къюрин фикир лап ужу ву.

Яв дада, йиз хала Женнет
Тахсир ву гъаму гъалмагълин.
Ву кѳури, гъапѳхъахъа? Гъелбет,
Дада ву гъа, дада багъри.

3-пи шикил

(Гъадму хал. Аязди фу-вуш бикѳура. Женнетди чан тахтайин чай убхъура. Думу чан бали бикѳурайибдихъинди лигуру).

Ж е н н е т. Фу бикѳурава? Яв такабур хпириз кагъаз бикѳурава, дарш?

А я з. Ваъ, дада. Му кагъаз йиз ляхнинуб ву.

Ж е н н е т. Эгер уву гъадмукъан дугъан дердар апѳураш, яв алагюзлийихъна гъягъюз шулвухъан, ихтияр тувразавуз.

А я з. Ваъ, дада, узу дугъахъна гъягъидарза. Амма аьгъю йибхъ, дада, амма узу хпир хътарди, ялгъуз уьмрихъдира рази хъидарза.

Ж е н н е т. Махъан. Ужудар, аькъюллу шубар цѳиб айинхъа? Йип, фунур ктагъуруш, закур гвачѳиндиз хулаз хурза.

А я з. Узу уву кІурисир аькьюллу, ужур риш ктагъунза, амма...

Ж е н н е т. Фу пуз ккундуш, йип, ашкар апІин...

А я з. Ачухъди кІуруш, уву кІурурсир гъахишра, гъадгъахъдира юла гъагъидарва. Гъаци шул кІури гучІуразуз, дада.

Ж е н н е т. Гъацдар гафариинди узу мурган, йиз бай. Узу ухдихъанмина йиз хизандиз лайикъ швушвкан фикрар апІураза.

А я з. Гъадму узу кІурайи риш уву ухдихъанмина фикрар апІурайи адлу тухмарикан вуйир ву.

Ж е н н е т. Гъацдар адлу тухмар фузар ву?

А я з. Гага ханарикан ву, хъа дада – бегларин тухмиан...

Ж е н н е т. Пагъ, аьлаамат, керемет! Саб терефнаан – ханар, тмуну терефнаан – бегар. Гъацир швушв бадали йикІуз гъязур вуза.

А я з. Учв ришра успагъир, хиял апІин, шикил ву. Думу саб рякьюб чІяаьн.

Ж е н н е т. Думу наънан аьгъюр вувуз?

А я з. Узухъди урхури гъахъир ву.

Ж е н н е т. Дугъан абйир-бавар наан яшамиш шула?

А я з. Гъулаъ. Хъа думу риш чпин халайихъ шагъриъ яшамиш шула.

Ж е н н е т. Хъа дугъан халайиз яв фикрарикан-къастарикан фукІа-мукІа аьгъайин?

А я з. Агъашра-аьгъдаршра, саб ву. ВаритІан асасуб гъаддиъ аки, думу му ляхниз рази дар.

Ж е н н е т. Гъаз рази дар?

А я з. Дугъу кІура: «Сифте Севдет гъидит кІура, хъасин лигархъа».

Ж е н н е т. Гъидит кІураш – гъидит! Сар увутІан адаринхъа хпир адаур? Магъа Рустам, шубур веледдин бабхъан жара духъну, жигъил риш гъадагъну, деъна. Ва успагъи уьмур хъапІри яшамиш шула. Бицірра гъахъну.

А я з. Саціб вахт арайиан дурубшди, судди жара апІурдар аьхир.

Ж е н н е т. Гъацина-гъаци апІуру. Узу гъайгъу зигарза дидин.

А я з. Аьгъдарзуз, гъапІрушра мюгътал духъназа, аьгъдарзуз. Гъадму шуразра халайихъди гъузуз ккундадар. Саб лик минди-тинди алдабгъуз гъитрадар касибрихъди. Вахтнинди хулаз гъач кІур. Къан мапІан кІур. Му апІин, тму апІин...

Ж е н н е т. Дици вуйиган, дишлади думу ухъухъна аькъин, йиз бай!

А я з. Узура гъаци фикир апІураза. Хъа амма сифте узу Москвайиз душну ккунду.

Ж е н н е т. Гъаз? Вахтра гъибихъундаринхъа? Москвайиз жара вахтна гъагъюз шулдарин?

А я з. Ваъ, ваъ, закур гъачІнин узу рякьюъ учІвну ккунду.

Ж е н н е т. Дици вуш, гъач гъамци мясляаьт апІурхъа. Сифте уву гъадму риш ихъ хулаз хъади гъач. Уву Москвайиъ айи вахтна гъит думу ихъ хулаъ яшамиш ишри. Гъадму вахтназ Севдетдиккан кІул ккадабгъузра хъибди. Ухъу яв гъациб сумчир апІархъаки, рякьюрувуз, вари дюн'я аьлаамат шлусиб!

А я з. Дюз кІурава, дада. Ужуб фикир вуяв.

Ж е н н е т. Хъа яв абдал Севдетди узура учвсир абдал ву кІури гъисаб апІурайи. Яраб, думу ихъ хулаз фици къисмат гъахънийкІан?

А я з. Увурa фтин фикрар апІурава, дада? Архаин йихь... Гъан, дада, йиз чемодан гъязур апІин. Узу рякъюъ учІвну ккунду.

(Женнет чемодан гъязур апІуз хъюгъру.)

А я з. *(Телефондихъан).* Алло, Ильяс, вари уву кІурайиси гъабхъну. Ав, думу рази ву! Алло, узу гъамсяаьт министерствойиз душну ккунду. Увурa гъа-дина къан дарапІди хъуркъ, дарш кагъзар гъязур апІуз хъуркъидар. Йигъра кку-дубкІура. Закур гвачІнин ухди рякъюъ учІвну ккунду.

Ж е н н е т. Аяз, жан бай. Думу шуран абйир-бабар ярхлаь яшамиш шу-лайиб фукъан ужу даринхъа. Саб жюрейинра футнийир-мутнийир хъидар. Швушву ихъ хулаь айиб, чан абйир-бабарихъна хъчІюбхидар. Дугъаз хизандин ляхнарра апІуз аьгъя кІурава? Аьгъяйин?

А я з. Ав, аьгъя, вари ляхнар кайир ву. Хуларра марцц апІуру, палтарра урччуру, хурагра гъязур апІуру, къуларра жикІуру. Варибдикан аьгъя. Дугъ'ин вари аьлаамат духъна.

Ж е н н е т. Дугъридан, гъацир вуйин? Ари гъацир швушв узуз лазимра ву. Лиг гъа, гъацир риш улариккан ккудургуз мигъитан. Йиз веледдин хпир вариб-дин гъадри кайир духъну ккунду. Дугъаз муртайилан хъа ултІубкъузра аьгъюди ккунду. Магъа Халилин швушв Айсабатди йикк рябгъру машин убцру штухъ-ди дижибкІну, думу штук хинкІар кахъри шулу, гъадмукъан экономная ву. Йиз швушвра гъацир духъну ккундууз.

А я з. Гъан, дада, узуз сарун вахт ву, узу душну ккунду.

Ж е н н е т. Гъарах, йиз бай. Шлубкъан ухди сагъ-саламатди къяляхъ хъа-дакнугъач... Яваш ари, хъа гъадму шураз фициб девлет-хазна а?

А я з. Дугъаз айи девлетар ктухуз шлубкъан дар. Миллионариинди удубчІвурa.

Ж е н н е т. Ав, йиз бай, ав, йиз бай. Эгер думу риш гъацдар тухмариан вуш... Дицисдарин сундкъариь абцІну гъизилна арс ади шулу. Вари кюгъне, ужударсдар шей'ар... я Аяз йипа, думу шураз чйир-чвйириккан фужкІа-мужкІа айин?

А я з. Ваь дада, думу чан абйир-бабарин хъайи-хъадру сар велед ву.

Ж е н н е т. Лиг гъа, Абйир-бабарин айи-адру сар риш. Дурари уч гъапІу вари девлет гъадму шураз гъубзиди. Аяз, лиг гъа, йиз бай, гъадму ляхин хил'ан миидипан.

А я з. Ибшри, дада, узу гъягъюраза, гъан, гъажаргъза. Узуз Ильяс ккилигу-ра. Уву кІуруганси апІурча.

Ж е н н е т. Дийигъ ари, Ильясдиз гъадму риш аьгъяйин?

А я з. Аьгъя, дада, лап ужуди аьгъя. Дугъу гъадму ришра увухъна хъади гъиди.

Ж е н н е т. Амма лиг гъа, думу шуран халайин мушвазди шил дарибшри.

А я з. Хъа эгер дугъу ухъухъна хъялишди гъюруза гъапиш, дугъаз фу пуза?

Ж е н н е т. Уву думу ляхнигъ мюгъючІван. Гъит гъюри. Узу дугъаз гъациб гъурд улупарзаки, думу дишла гъергну гъягъруси.

(Чемоданра хъади, Аяз хул'ан удучІвурa. Дугъан къяляхъди Женнетди шид гатІабхъуру, ва гъюрайи Аьлдик шид кубкІру).

А ь л и. Ааа, хала? Узу бегъемди къяши гъапІунваки!

Ж е н н е т. ФукIа даршул. Гъабхъиб фу ахъа? Шид ужувлаз ву, кIуру ихъ абйири.

А ъ л и. Женнет хала! Гъи уву гъич дархъиганси шадди аваки. ФукIа дубхъ-найин дарш? Гъит ужувлаз ибшири яв аьлхъюб.

Ж е н н е т. Иншаллагъ! Узура гъаци фикир апIураза.

А ъ л и. Узу, хала, увухъна саб ахъю тIалаб ади дуфназа. Аллагъисан, узуз хъуцIур манатсана буржди тува. Лап гереки азуз. Валлагъи лязим, вазлин аьхирариз яв пул къяляхъ апIидиза. Вари бурж ктипидиза.

Ж е н н е т. Жил'ина зав абхърушра, увуз сарун саб кепекра тувидарза. Узу увуз гъатмуган туву пул аьбкъин.

А ъ л и. Хала, йиз ху апIуразавуз, саб вазлилан узук кайи вари яв бурж кти-пурза. Стипендия адабгъубси.

Ж е н н е т. ГъапIру стипендия? Къюбац! Гъамушваъ уву тикйир гъахъишра, саб кепеккъан тувидарза. Узу уву заваригъра кмиди агури гъахъунза, къаназ арайиз удучIвуратайваки. Гъаму ражнукъан уву йиз бацаригъ гъахъюб ужу гъабхъну. Гъан, къан дарапIди йиз пул къяляхъ апIин. Саб хайир кайи ляхин апIуз ккундазуз.

А ъ л и. Яв хайир кайи ужуб ляхин фу вуйкIана, хала?

Ж е н н е т. Аязди швушв хура.

А ъ л и. Аязди швушв хураин? Фуж хура?

Ж е н н е т. Успагъи, алагъюзлисир. Гъеебхъунвуз, алагъюзлисир риш! Ля-хин швушв хувалиъ адар гъа, хъа девлетнаъ а. Гъацир швушвкан хиялар апIури гъахъунза.

А ъ л и. Женнет хала. Хъа Аязди Севдетдихъди вуйи нюкягъ гъючIюбгъ-нинхъа?

Ж е н н е т. Севдет, С е в д е т. Думу читин ляхин дар. Чазра даккунди адаур. *(Раккнарин звонокдин сес. Женнетди раккин абциру. Хиларикк къюб ахъю чемоданра ккади, Ильяс гъюру).*

И л ъ я с. Женнет хала, гъамрар наанди дивруш йип. Мурар швушван шей'ар ву.

Ж е н н е т. *(Шадди).* Гъамушвахъинди, йиз бай, гъамушвахъинди. Ваъ, ваъ, тмуну хулазди гъайих. Аьли, Ильясдиз кюмек апIин, тмуну хулазди гъайихай.

И л ъ я с. *(Чемоданар дивну, Ильяс къяляхъ гъюру).* Бейгъушар. Му чемод-нариъ мурари фукъан шей'ар ивнайкIан. Хилар ктахънизки. Хиял апIин, гъад-му цIигъру дурар гъургъушмихъди ацIна.

Ж е н н е т. Астафируллагъ, астафируллагъ йип! Дугъаз гъаци пуз хай шу-лин? Думу хандин риш ву. Сарун дици макIан.

И л ъ я с. Уву фу кIурава, Женнет хала? Дурар шей'ар вуйинхъа? Гъаци, сакъюдар шей'ар ву сарун. Эгер йицIуб КАМАЗ-диъди дугъан шей'шюъ йи-цIуд йигъан хъиркIри гъахъишра, вари шей'ар духну удукъуз шлубси дар.

А ъ л и. Узура гъацир швушв гъидихънийиш, шад хъидийза.

Ж е н н е т. Уву дюзди кIурава, Ильяс?

И л ъ я с. Девлет, пул, хала, мурар гъюрудар-гъягърудар ву. Гъи аш, закур шулдар. ВаритIан ахъю девлет учв риш ву. Гъациб хазна ккабхъунвуз, Женнет хала.

Ж е н н е т. Узу думу, хил'ин илитну, кюкюси уърхидиза.

И л ь я с. (Мяъли апІуру.)

Шад йихъ увуз ккунибкъан, Женнет хала,

Завариан абхъунвуз гъациб девлет.

Яв швушв девлетлурра ву, Женнет хала,

Вазси аку, утканурра ву, гьелбет.

Ж е н н е т. Гъит Аллагъди увура учуси рази кадаъри. Уъмриъ девлет аса-
суб ву. Девлет айириз дюн'я багъ ву. Хъа пул адрур бахтсуз ву.

Девлет ву варибдин кІул,

Ягъ-намусра ву думу.

Эгер вуш ву касибур,

Шлиз гъаспикк, йип, шул уву?

И л ь я с. Узу ахю аьшкъниинди гъамциб ягъурлу ляхнихъди уву мубарак
апІураза, Женнет хала. Узуз ичв швушв ичв гъайгъушнаъ айир, учву «ав» гъа-
пиган, «ав» кІурур духъну ккундузуз. Ичв «ваъ» кІуру гафназ «ваъра» йипри.
Хъа эгер уву фукІа дарубдин кІуллаан дугъахъди гъярхъри, элегури гъахъиш,
Аллагъра рази даршул. Вари халкъдигъна биябур шалва.

Ж е н н е т. Узу, Ильяс, йиз бализ душман дарза. Севдетди йиз кІул'ина гъа-
хи дарвалар, читинвалар увуз агъю гъахънийиш, узкан дици фикир апІадайва.
Баладар кас, гъаддикан улхуб гъибтдихъа. Швушв учв гъафиган, лигархъа.

И л ь я с. Гъялак махъан, я кас. Гъялаки нир гъюлиз хъубкъундар, кІури
шулу ихъ абйири.

Ж е н н е т. Аллагъди уърхрива. Гъамусяаьт гъюлхъан дуфну имиза. Севдет-
дикан кІул ккадабгъну.

И л ь я с. Женнет хала, узу сифте Аяз Москвайиз гъаддиза. Хъасин швушв-
ра хъади гъидиза.

Ж е н н е т. Ильяс, фици фикир апІурава? Гъи хябяхъган ухъхъан малла
Мягъяммеддиз теклиф апІуз шуйкІан? Дишлади нюкягъра апІуйхъа. Фици кІу-
рава?

И л ь я с. Уву дюз кІурава, Женнет хала. Хъа анжагъ Аязди, гъелелиг, Сев-
детдихъди вуйи нюкягъ дючІюбгънадар, аьхир. Къюр хпир хъайиган, дугъаз фу
кІуруш аьгъяйвуз? Хъа яв бай адлу композитор ву. Халкъдин умуд.

Ж е н н е т. Фицдар вахтар дуфнаш. Дегъзаманйири фукъан ужуди дайин-
хъа? Гъарсарихъан чаз ккунибкъан хпар гъадагъуз шуйи.

И л ь я с. Аллагъдиз шюкюр ибшри, гъелелиг узуз саркъана адарзуз. Гъан,
баладар, Женнет хала. Узу Аяз рякъюъ тІауз гъягъидиза. Хъасин ккилиг. Увухъ-
на яв швушвра хидиза, риш хидиза.

Ж е н н е т. Швушв, риш, хпир... Яраб дугъ'ин чан ччвур алдайкІан?

И л ь я с. Фици ччвур алдар? Ал. Дугъаз Къяфат кІуру, мармарат. Къя-
фат!

Ж е н н е т. Ильяс, думу дугъан аьдати ччвур вуйин, дарш лакІам?

И л ь я с. Ччвур ву, женнет хала, уву фу кІурава! Гъациб лакІам шуйкІан?

Ж е н н е т. Хъа гъаз шулдархъа! Магъа, мисалназ, ич гъуншдиз Ферудин
кІуру, варидади дугъаз Федя кІура, дугъан хпириз Ференгиз кІуру, варидади
дугъаз Фира кІура!

И л ь я с. Ваъ, Женнет хала, Къяфат дугъан ччвур ву, ччвур! Гъааа, Женнет хала, Дурариз успагъи дача а – женнет багъдин мурччв. Хъадну дина душну, рягъятвал гъадабгъидива.

Ж е н н е т. Ахъю разивалиинди гъягъидийза. Севдетдихъди вари нервйир чІур гъахънийиз. Узу рягъятвал гъадабгъну ккунду.

И л ь я с. Баладар, баладар, Женнет хала. Эгер Севдетди яв нервйир чІур гъапІнуш, Къяфатди дурар бегъемди сагъ апІиди. Гъан, ибшри, Женнет хала, баркаллагъ. Шадвалариз, ужувлариз гъюруганси ибшри!

(Ильяс гъягъюру. Женнет чемоднарикани клигура, дурар за апІуз чарйир зигура).

Ж е н н е т. Ай Магъяммадказим, я залумдин кас, гъаз мукъан ухди му дюн'яйилан гъушунва. Ихъ хулаз бахт гъюра, бахт!

Яраби я Аллагъ, гъит йиз цІийи швушвра гъаму чемоднариъ айи девлетаркъан кІван девлетлурра ишри!

А ь л и. Гъит, я Аллагъ, думу швушв гъаму чемоднарси гъагъир ва багъалур ишри!

Ж е н н е т. *(Жилирин шиклиз лигури, Женнетди мяъли апІуру)*

Девлетарра узуб хъиди ккунибкъан,

Хушбахтвалра, гъюрматра хъибди булди.

Гъудужв, жилир, гъудужв сацІиб вахтназкъан,

Лиг, фициб шадвал дуфнаш ихъ хулазди.

(Аъли гъягъюру.)

КЪЮБПИ ПАЙ

4-пи шикил

(Гъадму хал. Къяфат гюзгюдин улихъ деъна, маш кпалгури. Женнетди фу-вуш абгура).

Ж е н н е т. Вари кІан'ан-кІул'ина ккибиргъна, гъярмягъяриш дапІна. Наан фу дивнаш, бихъуб читин ву. Йиз сюбгънар наан а?

К ь я ф а т. ГъапІру сюбгънар? Гъа, кІару гъибар? Хъа узу дурарихъди гатдихъди тамшир гъапІунзаки!

Ж е н н е т. Лап нягъякъ ляхин гъапІунва. Аллагъдин гирами сюбгънарикани мугъу фу гъапІнуш, гъеобхъунчвуз, инсанар? Гатдихъди тамшир апІбиинди би-ябур гъапІну сарун.

К ь я ф а т. Эй, дишагъли! Мурмрар гъапІуб чІааън! Узу яв сюбгънар гъитІундарзаки. *(Сюбгънар ракнарнихъ дихъуру. Дурар Женнетдин машинагъинди гатІахъуру).* Гъан, ма, гъадагъ, аллагъисан мишан. *(Календариз лигури).* Вайгъарай! Гъамгъан мурмрарихъди ич дадайин бабкан гъахъи йигъра кІваълан гъубшнийиз.

Ж е н н е т. *(Чав чакди).* Уву гъичра гъаму жилиина халкъ гъапІундайиш, лапра ужу хъибдийи.

К ъ я ф а т. (*Телефондихъан*). Ильяс, уву вува? Гъи дада бабкан гъахъи йигъ ву. Къан дарапди къюб ахъю ишклар аг, гъулаз посылкйир хъадаъну ккунду. Дарш, узу бегъем биябур хъиди.

Ж е н н е т. Хъана посылкйириккан улхура! Я риш, уву накъ ваъ, хъа швур-гъан посылка хъадапну имдайва?

К ъ я ф а т. Ав, хътапунза. Ужуб гъапунза. Сарун узуз клуруб аяв? Эгер увуз аьгъю дубхъну ккундуш, кларза: думу гага бабкан гъахъи йигъ вуйи. Хъа гъи дадайин бабкан гъахъи йигъ ву. Хъа яв гъадрар аьгъю дапну гъаз вуяв?

Ж е н н е т. Фици гъаз? Гъадрар вари йиз гъисабнаан масу гъадагъурайидар дарин?

К ъ я ф а т. Лигайчва мугъаз! Хъана чан мурмрар аплура. (*Деъру, мукъам йивуру, мяъли аплура. Женнетди инчийр аплура*). Эй дишагъли, уву инчийр гъапуб чяаън! Рябкъюрадариwуз, узу репетиция гъабхураза.

Ж е н н е т. Яв репетицийрра, увура жегъеннемдиз гъарахричву. Уву репетицийр аплура клури, узу инчийр апидарин? Йиз хал – узу.

К ъ я ф а т. Фу гъапшира, мугъу узуз мяълийир аплуз гъитрубси дар. Гъи узу универмагдиз душну ккунду. Хъасин салондиз, кпалгуз. Хъа хябяхъган ресторандиз гъягъюрза. Магъа яв хал увуз ибшри, увуз ккунибкъан мурмрар апин, увуз ккунибкъан инчийр апин...

Ж е н н е т. Гъит уву гъичра къяляхъ дарифриву!

К ъ я ф а т. (*Дийигъну, гъерхру*). Фу гъапнийва?

Ж е н н е т. Ужуб рякъ ибшривуз, гъапнийза.

К ъ я ф а т. Дюз клурава. Ари гъаци дупну ккунду, яв ккуни швушв хул'ан удучивруган.

(*Къяфат гъягъюру. Женнет хъял кади хулаъ лицура.*)

Ж е н н е т. Гъапру? Гъамус узу гъапру, я агълар! Сарун аьх аплуз шулдарзухъан. Гъаз, фу бадали? Узу – Женнет – бикасир дишагъли – члапплиз, бирклиз илтликлура. Гъараваш дапна узкан.

А ъ л и. Хала! Уву яв швушваз лап ухди люкънар аплуз хъюгънайибси рябкъюразузки. Сифте дугъан тярифар аплуз хъюгънийва. Завуз думу за гъапнийва.

Ж е н н е т. Гъит дугъан вари тухум завариина гъарахри, таркисалатдин. Узуз гъаз аьгъяйихъа, му мицир вуйиб. Варидари дугъан тяриф аплуи: Аяздира, Ильясдира. Ай Аьли, яв ккуни халайин уьмур швякъярихъ хъабхъну.

А ъ л и. Думу наана душна?

Ж е н н е т. Жегъеннемдиз! Универмагдиз, чан ккуни дадайиз (*накъвдиз гъабхру*) кафан гъадабгъуз. Узуз гъаз аьгъяхъа? Гъяфтайиъ ургуд йигъ шулу. Хъа дугъу гъяфтайиъ урчлвуб посылка хътауз чарйир зигуру. Гагъ адаш бабкан гъахъи йигъ ву клури, гагъ дада бабкан гъахъи йигъ ву клури. Гъай дугъан думу дада жанаври гъячларгънийиш, пидийза...

А ъ л и. Хъа фу чара а? Фици му балайиккан ккудучивухъа?

Ж е н н е т. Узуз гъапрушра аьгъдарзуз. Эгер узхъан гъаму зулмиккан ккудучивуз шуйиш, вари дюн'яйиз садакъа тувдийза.

А ъ л и. Месэла, гъелбет, читинуб ву. Варидариз аьгъа, Севдет яв тахсир вуди удучивну гъушну. Гъамус уву гъамуну швушвканра разиди адарва...

Ж е н н е т. Ушв хъябкъ! Увусана имийи узуз аькъвлар тувуз, умник! Гъан, гъарах, гъадгъан шей'ар ухди йиз хул'ан ч'атинди адагъ. Гат'ахъ. Узу думу хулаь гъитдарза. Ракнариин жюлег алахъурза, хъябкъюрза.

А ь л и. Вуйибси к'арза, хала: узуз дугъхъан гуч'урзуз. Эгер шей'ар узу гат'ахъуб дугъаз аьгъю гъабхъиш, дугъу узлан гъидикъ алдабхъиди.

Ж е н н е т. Фук'а даршул увкан. Яв гъидикъ думукъан багъайин дар.

А ь л и. *(Чемоднар адагъури)*. Анжагъ, хала, аллагъисан, му чемоднар узу адагъну к'ури, дугъакна мак'ан. Му ляхнин тахсиркар хъуз ккундарзуз.

Ж е н н е т. Гуч'а мап'ан, дугъхъан увуз гъич фук'ара ап'уз хъибдар. Жарадин мярхяриь эъну, чав буйругъарра тувуз, фуж ву думу?..

А ь л и. Йипа, хала, Аязди дугъахъди загсра дап'анайин дарш?

Ж е н н е т. Аллагъди ярхла ап'ри. Гъелелиг загскъан ап'уз хъуркъну адруб ужу гъабхъну. Хъа узу жиниди маллайихъ дурарин нюкягъ дап'наза. Хъа дугъаз дидкан хабар адар. Увура яв ушв бис.

А ь л и. Накъвдиь айирси ккебехъну гъуздиза. Фук'а гъябкъюндарзуз. Фук'а гъеебхъундарзуз.

(Сумк'ирра хъади, Къяфат гъюру. Ракнарик кучру).

К ь я ф а т. Эй, дишагъли! Ебхъурадарвуз дарш? Увуз к'ураза: ухди раккин т'ап'! Ебхъуравуз? Раккин т'ап'! *(Зарбди раккнариз йивуру)*.

Ж е н н е т. Ебхъуразуз, ебхъуразуз к'ураза! Раккин мюбгъян. Абцидарза. Увуз наана ккунш гъарах!

К ь я ф а т. Эй, дишагъли! Абдал духънава дарш?

Ж е н н е т. Йиз хал, йиз раккнар. Узуз ккунш хъяркъюрза, ккунш т'аурза. Узухъ яв фу хъаяв?

К ь я ф а т. Ц'ихъди тамшир мап'ан, дишагъли!

Ж е н н е т. Гъит уву ц'игъ кабаб ишриву, алчагъ! Йиз къяляхъ хъайи шей-т'ан!

К ь я ф а т. Дишагъли, гъач, йиз кеф'ир ч'ур мап'ан. Узу йиз гъялнаь гъит. *(Хъана раккин убччуру)*. Гъан, баладар. Увуз раккин абщуз ккундадарвуз, дарин? Баладар, баладар, я кас. Узу т'апарза. Амма ек'вун кюмекнинди. *(Ек'вухъди раккин убччуру)*.

А ь л и. Гъюрматлу Къяфат! Архаин йихъ! Аллагъисан, раккин мюбгъян. Хала, ккун ап'урза, раккин абщ, дархъиш, дугъу якъин думу уьбгъюру.

К ь я ф а т. Узу учвуз ап'руб ап'арза. *(Раккниз йивуру)*. Узу учвуз якъинди улупарза.

Ж е н н е т. *(Аьлдихъна жюлег тувру)*. Ма, абщ. Я Аллагъ, уву шагъид вува! Увуз вари рябкъюравуз!

(Аьлди раккин абщчуру. Къяфат, чан хулазди душну, къяляхъ хътакуру).

К ь я ф а т. Йиз чемоднар наан а? Гъерхразавухъан – йиз чемоднар наан а? Эй, дишагъли, уву кар духънава дарш? Аьли, увукъана йип, гъаму дишагълийи йиз чемоднар наанди дивну?

А ь л и. Фу пузавузхъа, К ь я ф а т. Яв чемоднар наан-вуш гъамушварихъ хъашул. Агархъа сарун...

К ь я ф а т. Эй дишагъли! Узу увхъан аьхиримжи ражари гъерхрза: йиз чемоднар наан дивунва? Эгер уву чемоднар наан аш дарпиш, узу... Гъан, баладар.

Дици вуш, узу йиз аПруб гьамус аПарза.... Бисмиллагьы рягьмани рягьим. *(Хал вуйибси жаргьури, хиларикк каабхьуб вари гатIабхьуру, уьбгьюру)*. Ари гьамци шулу, узу кIуруб дараПиган, гьамци шулу гьа. *(Къяфат амрихъан гьагьюру. Аьлди думу дивандиин дитру)*.

А б л и. Къяфат! Къяфат! Женнет хала! Му амрихъан душна, шид ча, ухди шид аьбкъин!

Ж е н н е т. ГьакIнийин? Эээ, наан а дициб бахт?! Дахаргну, думу гьамушвахь йикIурашра, штун литIанкъан тутруварза!

А б л и. Уву фу кIурава, Женнет хала! Инсан йикIура. Лиг ари, мугъан машнан рангар ккадатIна. ДаричIри гьа му. Бегьемди гьялнаан адахъна, бейнава.

Ж е н н е т. Думу шубуд йигъ мидиз улихъна гьакIнийиш, хъана ужуйи хьибдийи.

Яс уьбхру вахтра гьубшну хьидийи.

А б л и. *(Къяфатдиз шид тувру)*. Ма, ма, Къяфат, уьхъ шид.

К ъ я ф а т. *(Шид дубхъну, гьудужвуру)*. Агъ, йиз юкIв. ЮкIв тIубкIура-йизки!

Ж е н н е т. Саб азар увузра, яв кIвазра! Увусдар хуйир думукъан ухди йи-хурдар!

К ъ я ф а т. *(Столихъ деъну, телефондихъан)* Ху кIуйва? Хъа яваш, йиз аПруб айиз! Алло! Узуз милицияйин начальник лазим вузуз. Юлдаш Алхазов! Ляхин гьамци ву. Йиз квартирайиъ тIафал учIвну. Адрес? Бульварин кюче, 75, квартира 5.

Ж е н н е т. Лигайчва, пагъ аьламат! Сарун му дугъан квартира дубхъна.

К ъ я ф а т. Фила думу ляхин гьабхьну кIурава? Гъи, сьаьт йицIикьюбди. Хулаъ сижар айи, сарун фужкIа! Мина ху гьаПдиза кIурава? Ав, гьелбет, хуйи думу тIафал дишла агиди. ГьаП.

Ж е н н е т. Узухъна марцци, гирами дишагълийихъна ху гьаПрайин? Уву увкан фицдар гафар кадагънава, шейтIан?

К ъ я ф а т. Хура, гатура гьаПарза. Хъа эгер лазим гьабхьиш, жанаврарра гьаарза. Йиз чемоднарик кучуз увуз шли ихтияр тувну?

А б л и. Узу увуз гьапундайин, Женнет хала? Магъа ху хибди, думу дишлади уз'ин алабхьиди. Йиз гьаци даПIну гьаз вуйихъа?

Ж е н н е т. Гъан гьабхьи, улар нивгъарихъди жикIуб чIяаьн. ГатIахъ гьадму чемоднар чан машназди. Гъит йиз хул'ан терг ишри!

А б л и. Къяфат, ккуни чи, гъизил! Магъа, магъа яв чемоднар. Ккун аПурза увкан, гьадрариз зенг аПин ва ху магъаПанай йип. Дарди гьабхьиш, вари гьуншйирин улихъ биябур хьидихъа.

К ъ я ф а т. *(Телефондихъна гьюру)*. Юлдаш Алхазов! Увуз зенг аПурайир Шеклиханова ву. Ав, ав, хал тIараш гьаПур. Ккун аПурза, сарун инжик махъанай. ГъитIикIу шей'ар гьидихъну. Шли тIараш гьаПIну кIурава? Жвуван хулан тIафли. Ав, ав, уву кIурайиганси, сижар ву.

Ж е н н е т. Фу? Фу гьапну? Узу тIафал ву кIурайин? Яваш, узу увуз аПруб аПарза!

К ъ я ф а т. Увуз йиз чемоднар жин аПуз ккун гьабхьнийвуз? Ва Севдетси узура хул'ан утIурккуз ккундавуз дарш? Дицир кас алахъундарвуз, дишагъли!

Узу жара инсан вуза! Хул'ан узу уву утІурккидиза. Яваш, яваш, гъит Аяз гъюри, хъасин апІруб апІарзавуз.

Ж е н н е т. *(Чан хлурчч улупуру)*. Ма увуз! Эгер увхъан шулуш, яв хлурччин къацІ алахъ. Хал йизуб ву, хъа яв Аяз – курцІил.

К т ъ я ф а т. Дюз кІурава, дишагъли. Эгер Аяз курцІил вуш, уву кач вува. Гъаци шулу сарун. Хал гъюкуматди тувнайиб ву. Суддиз тувдихъа. Мушваъ шубуб хал а. Гъадрарикан къюб хал бицІир хъайи Севдетдиз. Саб хал – узузна Аяздиз. Хъа яв йишв кухня ву. Думура – учу разивал тувиш. Ари гъашваъ гъуздива.

А ъ л и. Хала, кухня йизуб ву!

Ж е н н е т. Фу ккун дубхънаш, ебхъурачвуз, я эллер? Сабпиб – узуз Женнет кІурубдикан магъархан. Гъелелиг узу бегъемди аьгъю духънадарвуз. Эгер узуз ккун гъабхъиш, гъаму хулар айтІлан-заълан апІурза.

К т ъ я ф а т. АйтІлан-заълан апІин, хъа кІланакк ккахъну гъузрурра уву хъидива. Гъайиф, увуз гъациб ччвур тувубра. Эгер гъатмуну дюн'яйиь женнет яв ччвурсиб вуш, узу жегъеннемдиз гъаъри. Гъадушваъ ужуди хъибди.

Ж е н н е т. Яв ушв хъябкъ, аьйнийр алахънайи гуганай!

А ъ л и. Гъюрматлу Къяфат, гъизил Къяфат! Ккун апІурза, явашди улхай. Гъуншйириз вари ебхъура. Дурари чпин ибар ухъухъинди илтІикІна.

К т ъ я ф а т. Гъит чпиз ккундуш, чпин хъюхъярра илтІикІри. Гъуншйир чпира, яв халайихъан наана гъерну гъягъюруш, аьжуз духъна.

Ж е н н е т. Йиз улариккан дург, шейІан!

К т ъ я ф а т. Эй, дишагъли! Узуз Къяфат кІуру гъа. Узу увусдари хул'ан утІурккрударикан дарза. Узу жарадар утІурккрударикан вуза. Йиз дадаи гъарган кІуйи: «Яв сижариз маш михъибтан».

Ж е н н е т. Уву яв дадаин риш вуйиб рябкъюру. Намуссуз!

(Телефондин зенг. Къяфатди трубка гъадабгъуру.)

К т ъ я ф а т. Ало! Меричка, уву вува? Йиз сижар вушул кІури, фикир гъапІнийва? Ха-ха...Гъелбет, ваъ. Дугъаз ухшар вуйир къисмат дарапІри Аллагъди!

А ъ л и. Ебхъуравуз, хала, фу кІураш ебхъуравуз? Телефондихъанра узкан кІура.

Ж е н н е т. Я Аллагъ, гъамцир эдебсуз велед дюн'яйиз хуз ккайи дишагълийин фун тІубкІри чан!

К т ъ я ф а т. Уву яваш, дишагъли. Узу уву бабкан гъахирихънара рукъидиза. Гъаци рукъидизаки, рябкъидивуз. Ваъ, ваъ, Меричка, увуз кІурадарза. Узу сижарикди улхураза. Ваъ, ваъ, ширин гафар гъапунза. Фу кІурава? Дугъхъан шлиз гучІурухъа? Артухъди улхуруш, утІурккидиза хул'ан. Узу йиз сарпи сижар фици бугъмиш гъапІнуш, гъархунвуз? Гъаци бугъмиш гъапІнийзаки, саб гъяфтайи аьжузрихъан шурш хътюбкъюз шуладайи.

А ъ л и. Ебхъуравуз, хала, фу кІураш? Дугъу чан сарпи сижар бугъмиш гъапІну.

Ж е н н е т. Узу думу йиз хулаз гъиту йигъ нянатлу ибшри!

К т ъ я ф а т. Эй, дишагъли! Бес ву яв люкънар! *(Телефондихъан)*. Кима, уву вува? Ав, узу Къяфат вуза. Гъаму элгъет йигъан узухъна хяларди Хадижат, Патя, Зюгъре, Зюма ва Зульгъия гъюру. Гъелбет, душваъ Вягъид, Сяид, Загъид,

Тофик, Фяргяд ва Фаридара хьиди. Увузра яв Ромсойихъди теклиф вуйиз. Узу бабкан гъахьи йигъ къайд апИдихъа.

Ж е н н е т. Лигайчва, лигайчва, хъана думу бабкан гъахьи йигъ улубкъура. Йипа, Аьли, саб вазлин арайиъ инсан швнубан бабкан хъуб мумкин ву?

А ь л и. Чан абйир-бавариз фукъан бабкан духъну ккундуш, гъадмукъан шулу. Яв гъадихъ фу хъаяв?

Ж е н н е т. Йиз фу хъа кІурава? Дурар узухъ уч шула гъа. Ярквраъ ваъ, йиз хулаъ. Гъадму гашу жанаврарин лиж тухъра дапІну ккунду. Дурарин къаляхъди марщ апІубра алабхъуру.

А ь л и. Хала, узу душну ккунду. Аллагъисан, миннат вуйиз учвуз, гъюжатар мапІанай. Деллу хъуб мумкин ву му хулаъ.

К ь я ф а т. *(Гюзгдин улихъ учв кпалгури, мяъли саягъ)*. Гъит чІуру сижрар тІанкъ ишри! Гъит дурарин мелзназ битІру къацІ апІри!

Ж е н н е т. Узкан мяълира ктабгъунва, маймун?

К ь я ф а т. Метлебсузди хъана гъаз мурмрар апІурава?

Ж е н н е т. Хъа йиз бахчайизди гъванар магатІахъан.

К ь я ф а т. Яв алчагъ мелз яв ушвниъ гъибт.

Ж е н н е т. Уву магъархан: узу яв сижар вуза, уву йиз швушв вува.

К ь я ф а т. Узкан мургул духъну ккундавуз дарш? Хъа узуз увкан чІюрхяр ахъруб духъну ккундузуз.

Ж е н н е т. Я Аллагъ! Мугъу фу кІураш, ебхъуравуз! Мугъаз жаза гъадабтІ, я Аллагъ!

К ь я ф а т. Кюмек апІинай! Ааааа...

5-пи шикил

(Гюзгюдин улихъ дийигъну, Къяфатди Шекспирин Гамлетдиан саб сягъ-найин репетиция гъабхура.)

К ь я ф а т.

Узу аьшкълу духънайи бай

Учвур, дирбаш, адлур вуйи.

ГудручІрур, гъунарвалин пай,

Ватан уьбхру эскер вуйи.

(Хилиъ ягълачира ади, Женнет гъюру. Къяфат гъяркъиган, дугъан хилиъ айи ягълачи тадабхъуру).

Ж е н н е т. *(ишура)* ...вай Магъяммадказим, я залумдин кас, гъаз узу сарди гъитну, му дюн'яйилан гъушунва? Аьли! Вай Аьли! Мина гъач, ухди мина гъач! Яраб гъамгъаз фу гъабхънийкІан? Абдал духънайин дарш?

(Хулазди гъафи Аьли фукІа нуз даришули дийигъна. Къяфатди репетиция давам апІура).

К ь я ф а т.

Ярхла, ярхла, ухъхъан ярхла

Ялгъуз островдиин гъакІну.

Думу жилик кивну, дубхна
КІулихъ хъубсуз ахю гъванра.

Уву лизи кафнигъ гъивну,
Дерин ичІра гъаІну накъвдин.
Яв жандак-майитра кивну
Яваш-яважди душвазди.

Ж е н н е т. Аъли, шилкан, фиткан улхура гъаму абдал? Фуж накъвдик кивну?

А ь л и. Къяфат, фу дубхънавуз? Уву шилкан улхурава?

К ь я ф а т. Йисар гъягъбахъ, вари кІваълан гъархиди. Амма думу фици накъвдиз ис апІури гъахънуш, ламун жилигъ ивнуш, гъавригъ аза. Дидин учІврушин ахюб ву. Йиз уларила гъярайи нивгъар нирин шидси рузура.

Ж е н н е т. Гъит яв уларила гъич нивгъар кам даришрияв, алчагъ.

А ь л и. Лига, лига хала, мугъу гъаІраш!

Ж е н н е т. Дугъахъинди лигбан мяна адар, имбубсан ахмакъ духъна! Йиз люкънар куркІганси ву!

К ь я ф а т. Ицци нивкІар рякъричвуз! Гъя-гъя-гъя! *(Аълхъюб давам апІури, думу чан хулазди гъягъюру).*

Ж е н н е т. Гъамусдиз мугъаз сацІиб вушра акъюл-фикир айи. Хъа гъамус гъадмура гъудубгну. Аъли, ухди деллуханайиз зенг апІин. Дарди гъабхъиш, мугъу ихъ кІул'ина саб бала хуб мумкин ву.

А ь л и. Ваъ, хала. Думу чан фикригъ айир ву.

Ж е н н е т. Думу бабкан шлуган, ахмакъди гъахъир ву.

А ь л и. Гъа-а-а... Ари гъамус дугъан гафар наънан ва шлиндар вуш агъю гъабхъунзуз. Гъациб саб спектакль а. «Гамлет» кІуруб. Гъадму спектаклик Офелия кІуру риш амриан гъягъюру. Дугъу гъадму роль уйнамиш апІура.

Ж е н н е т. Хъа чІана зегъримандиз апІура сарун. Йиз хал дугъаз театрин сягъна вуйинхъа?

А ь л и. Гъаддикан фу зарар ахъа хала?

Ж е н н е т. Я жан халайин, гъаму бейгъуш дишагъли мина гъафихъанмина йиз бисмиллагъина аългъямдулиллагъ гъархназуз. Дидланра гъайри, думу цІиб ву кІури, дугъу абдал ляхнарра апІура.

А ь л и. Bravo! Bravo, Къяфат!

Ж е н н е т. Мубарак ишри! Гъидихъундарвузхъа артист! ГъямпІ!

К ь я ф а т. Фу ужуди искусствойин гъавригъ айи кас гъидихъундарин! Лигай критикдиз! Эй, дишагъли! Узу репетицийир гъахруган, гъаз машат апІурва? Яв ляхнариз узу машат апІурин?

Ж е н н е т. Уву йиз ляхнар яв абдал тамширихъди теврава дарш?

К ь я ф а т. КІуразавуз: эгер сабанкъан узуз репетицийир гъахуз машат гъапІиш, валлагъ, узу яв...

Ж е н н е т. Аъли, вай Аъли! Гъебхъунвуз, гъамгъу узуз фу гъапнуш?

К ь я ф а т. Яв Аълдиин умудлу хъуз гъялак махъан. Эгер узу Алхазовдиз

зeнг гъaпшeш, увурa яв Aьлeрa нaан шулуш aьгъявуз? Гъaци вуйбдикaн aьгъю йибхъай! Узу гъушзa... (гъягъюру)

Ж e н н e т. Эй инсанар! Ебхъурачвуз, гъамгъу фу кІураш? Мугъу узкан гъа-пІраш, рябкъюрaчвуз? (Телефондин зeнг. Женнетди тубка гъадабгъуру). Зe-гъриман увуз Къяфат! Гъит думу дюн'яйиз адагъу дишагълийиз нянат ибшри! Мушваъ къяфтар-мяфтар адар! Сарун учухъинди зeнг мапІан!

(Хулазди Ильяс гъюру)

И л ь я с. Фу гъабхъну, Женнет хала? Яв кефйир дюргънайиганси гъибгъ-разузки.

Ж e н н e т. Гъаму кобра битІ йиз гъючІаккна духну, хъана гъерхрира а гъа: «Фу гъабхъну, Женнет хала?»

И л ь я с. Уву гъаци шилкан кІурава, Женнет хала?

Ж e н н e т. Яраб, увуз аьгъдайкІан? БитІракан улхураза. Уву узухъна гъахи битІракан.

И л ь я с. Гъа... Къяфатдикан? Думу яв тахсир ву. Гуж балайинди вушра, думу ухди гъамина хъади гъач, гъапнийва.

Ж e н н e т. Ваъ, ваъ, сарун узхъан думу аьх апІуз шулдарзухъан. Дугъу вари квартира чахъна бисура. Узу кухнийиъ уржуз ккунда. Ваъ, ваъ, думу шлуб дар! Узуз Женнет кІуру!

И л ь я с. Вушра, Женнет хала, Аяз гъяйиз ккилигидихъа.

Ж e н н e т. Ваъ, ваъ, саб дакъикъайикъан аьх апІбанди дарза.

И л ь я с. Мушваъ саб рякъ а.

Ж e н н e т. Йип ари, йип, ухди йип, фициб рякъ а?

(Къяфат гъюру)

К ь я ф а т. Уву гъювал фукъан ужу гъабхъундаринхъа, Ильяс. Ухди гъязур йихъ, ресторандиз гъягъюрухъа.

И л ь я с. ГъапІру ресторан? Багарихъди ухъу экзаменар тувну ккунибдикан гъархнавуз дарш?

К ь я ф а т. ГъапІру экзаменар? Гъамциб аьгъвалатнаъ гъапІру экзаменар шулу? «Пианинойихъ медеан, репетицийир мапІан». Фукъан аьх апІурухъа мугъан аьрвалар?

И л ь я с. ГъапІхъа сарун! СацІибса аьх апІин! Албагуз чарйир зиг.

К ь я ф а т. Дугъахъди фици албагуру? Раккнар хъяркъру. Раккнарин тинди йиз чемоднар дирчру... Бахтсуз дишагъли дайвахъа, Севдет! Уву фициб зулмикк гъахънуш, гъамус аьгъю гъабхъунзуз. Му лукІран уьмур вуки!

И л ь я с. Мишан, К ь я ф а т. Архаин йихъ.

Ж e н н e т. Къурумсагъ! Яв вари уьмур ишури гъубшнийиш, лапра шад хъидийза, шейтІан...

К ь я ф а т. Магъа лиг, гъеебхъунвуз, фу гъапнуш?

И л ь я с. Женнет хала, гъацдар гафар пуз хай даршул.

Ж e н н e т. Гафар-мафар аьгъдарзуз. Дугъан нивгъар рузура кІури, узуз фикир ктарзуз. Гъарах, гъадму берклиз, йиз бализ къан дарапІди гъач йип. Гъит думу ухди хулаз гъюри!

И л ь я с. Думу фици агуза, Женнет хала? Узуз гъаз аьгъа, думу наан аш?

К ъ я ф а т. Узуз яв Аяздиинди гучІар маккаан. Эгер думу гъафиш, яв ляхнар хяшил хьиди. Узу, Островскийин «Гроза» кІуру китаб гъурхиган, жилиин гъадму жюрейин Кабаниха алдаршул кІурайза. ВуйиштІан, шулу. Йиз сижарихъди ттевиган, думу Кабаниха гъюри-пери ву.

А ъ л и. Ха-ха... Женнет хала, мугъу увуз сил гъапну. Вааа ...

Ж е н н е т. Егъ...фу? Узуз сил гъапнийин? Рябкъюравуз, Ильяс? Узу фициб уьмур хъапІраш, рябкъюравуз? Дугъу узуз фицдар люкьнар апІураш, ебхъуравуз? Гъаз уву дугъан силбарихъан туврадарва? Узу, мусурман дишагъли, сил кІури, уву биябур апІурава. *(Къяфатдиин алархъуру, дугъан кушарихъан хъчІихуру).*

К ъ я ф а т. Йиз кушар деет! Деет кІуразавуз! Ильяс, кюмек апІин! Вай дада! Вай дада! Деет йиз кушар!

И ъ л ъ с. Уву гъапІрава, Женнет хала? Гъамцдар ляхнар шулин? Инсанариз ебхъур, фу кІур? Аьйиб апІур. Деет дугъан кушар, деет.

К ъ я ф а т. *(Женнетдин тІубаз къацІ апІуру).* Ма увуз! Ма увуз, гъадабгъ яв пай!

(Ильясди дурар жара апІуру. Къяфат чан хулазди гъягъюру. Женнет дивандиин дахъру. Ильясди дугъан унтІ'ин ламун дасмал илипуру).

И ъ л ъ с. Женнет хала, яшлу дишагъли вува, Аллагъ кІваин али. Гъамци апІуз хай шулин?

Ж е н н е т. Баладар, баладар я кас. Явашихъри думу. Узу дугъаз улупарза. Рябкъидивуз, узу гъапІруш.

К ъ я ф а т. Узу гъамсеаьт милицияйиз аьрз апІуз гъягъюруза. Гъамци апІбаз лигну, искан кІул хъуд йисан дустагъдиъ деъдива. Итдизаву хъуд йисазди дустагъдиъ. Гъадушваь утІуз, ницц алабхъуз гъитдизавуин. Рябкъидивуз!

Ж е н н е т. Узу увуз сил фуж вуш, улупарза, яваш!

И ъ л ъ с. Женнет хала!

(Саяд гъюру)

С а я д. Фу гъарйир ву? Фу дубхънавуз, эй дишагъли? Мугъаз фу дубхъна, я Ильяс? Къяфат, увукъан йип ари, мугъаз фу дубхъна?

К ъ я ф а т. Дугъан юкІв хараб дубхъна.

Ж е н н е т. ЮкІв хараб дубхъна. Уву тІанкъ гъахънийиш, хуйин риш ху, йиз юкІв шад шуйи.

С а я д. Гъич сабдинра гъавриь шуладарза. Йип ари, дишагъли, увуз фу дубхъна?

Ж е н н е т. Фу дубхънавуз? Фу дубхънавуз? Эгер уву сад йигъанкъан гъаму шейтІнихъди гъахънийиш... Гъадмуган узуз фу гъабхънуш, аьгъю хъибдийвуз. Думу йиз хулаз гъюз узу ихтияр туву йигъ гъит бейгъуш ибшри!

С а я д. Астафируллагъ! Уву фицдар люкьнар апІурава?

К ъ я ф а т. Думу гъаму дюн'яйиз люкьнар апІури гъафир ву.

С а я д. Уву фукъан искан духънаш рябкъюравуз, дишагъли? Дугъан увухъна аьдати гъюрматкъан имдар.

Ж е н н е т. Я гъюрмат, ясана думу аьх апІувал имдрур узу вуза. ФукІара имдарзуз. Дугъу йиз ччвурра ликарикк ккипну. Хал чиркин гъапІну, вари бар-

батІ гьапІну. Хил алдабгъ узлан, я Аллагъ! Дугъахъ тевиған, Севдет гьюри-пери вуйи.

С а я д. Ари гьамускъан увуз дугъан гьадри гьабхънуш, баладар. Увуз узу фукъан кІуйи: «Севдет инжик мапІан, жигьилариз яшамиш хьуз манигъвал мапІан. Дурарин хизан ккадабхъуз мигъитан, кІури». Хъа уву уву кІурубдилан улдучІвурдайва. Наши гьамус уву кІурайи гьюри-пери Севдет?

Ж е н н е т. Сарун узузра гьапІруш аьгъдарзуз. Фу кІурушра мюгътал духъназа. Саяд, аллагъисан, узуз кюмек апІин, фикир апІин, фици гьапІиш ужу шул?

Саид. Фици увуз кюмек апІурушра, мюгътал вуза. КІури шулу: «Сижарна швушв хуна гатусдар шулу».

Ж е н н е т. ГьапІрушра мюгътал вуза. Улар наанди лигураш, дюн'яйин тмуну кІулиз гьягъярза, анжагъ гьадму иблис сарун дяряркъбан бадали. (*Чан шей'ар уч апІури*).

И л ь я с. (*Гьюру*). Уву наана гьягъюрава, Женнет хала?

Ж е н н е т. Улар наанди лигураш, гьадина. Сарун узу рякъидарчвуз.

И л ь я с. Уву фу кІурава, Женнет хала? Ахмакъ духънава, дарш? Хал-йишв гьадгъаз гьибтну, гьягъюрава? Дици гьапІиш, дугъу сакъюдар йигъари вари яв хал-мутму хътипІур. Вари чан абйир-бабарихъинди ккадапІур.

Ж е н н е т. Дюз кІурава, Ильяс. Гьацира думу йиз дюднигъ дийигъна. Хъа узу гьапІну ккундухъа, Ильяс? Йип, гьякълу рякъ улуп узуз.

И л ь я с. Эгер увуз архаин уьмур хъапІну ккундуш, уву думу къан дарапІди хул'ан утІурккну ккунду.

Ж е н н е т. Ав, ав, думу йиз кІван метлеб вуйиз, амма думу метлеб кІулиз фици адабгъуза?

И л ь я с. Яв кІван метлеб чарасуз тамам хьибди. Амма уву саб метлеблу шартІ тамам дапІну ккунду.

Ж е н н е т. ШартІ? Фициб? Йип ари!

И л ь я с. Сабпи шартІ гьамциб ву. Уву къан дарапІди Севдетдихъди мяс-ляабтар дапІну ккунду. Ва думу хулаз къяляхъ духну ккунду. Му сабпиб.

Ж е н н е т. Хъа узу Севдетдихъди элегундарза. Аллагъ шагьид ву. Дугъу чав фтикан-вуш хъюлар гьапІну. Чан шей'ар гьадагъну, удучІвну гьушну.

И л ь я с. Яваш-яваш, думу къяляхъ гьювализ уву рази вува?

Ж е н н е т. Гьелбет, рази вуза. Гъаз рази шулдархъа.

С а я д. УхдитІан гьаци дупну ккундайинхъа? Гьаци гьапІнийиш, яв кІул ищру хьибдайи.

И л ь я с. Хъа къюбпи шартІ гьамциб ву. Гъийихъантина ичв хизандиъ гьич саб жюрейин гьюжатар, гьярхъувалар даришри.

Ж е н н е т. Фу гьярхъувалар? ГьапІру гьюжатар? Гьамгъу фу кІура, Саяд? Яраб узу гьацдар ляхнар апІури гьахънийкІан? Фиткан улхурава, Ильяс?

И л ь я с. Артухъдира кади кІарза. Гьамусдихъантина Аяздинна Севдетдин уьмригъ гьючІвидарва. Му шубубпи шартІ.

Ж е н н е т. Йиз дурарихъ фу хъа? Чпиз ккуниганси яшамиш ишри. Саяд, Ильяс, гъарахай Севдетдиз йипай: гьит къан дарапІди къяляхъ гьюри ва гьаму хулан гьайгъу зигри.

И л ь я с. Гъягъюраза, жаргъураза. Гъациб фикир апІурайивализ лигну, ча саб мак апІурзавуз. (*Гъягъюру*).

С а я д. Вари гъархъуваларин аьхир гъафну. Шюкюр Аллагъдиз

А ь л и. Женнет хала! Женнет хала! Цийи хабар гъеебхъунвуз?

Ж е н н е т. Хабар? Фу хабар?

А ь л и. Шад хабар казук. Ихъ Севдетдикан медицинаин илмарин кандидат гъахъну!

Ж е н н е т. Думу фу кІуру гаф ву?

А ь л и. Му гъадму кІуру гаф вуки, думу духтиртІан зиина ву кІуру гаф ву, гъеле духтрин мялимра ву.

Ж е н н е т. Лап ужу ву. Гъит думу хъана зиина гъарахри! Ужур кас ву думу, гъюри-пери!

(*Къяфат гъюру. ШвутІ йивуру*)

Ж е н н е т. Кқун апІурза, Аьли, йиз багхъан мугъудучІван. Дугъахъди узу ялгъузди мигъитан!

А ь л и. ГучІ мапІан, хала. Думу адмийир итІрур, аждагъа дарки.

Ж е н н е т. Дидлан артухъдира кади ву. Йиз кІвак куч, фици гъялакди думу либхураш.

К ь я ф а т. (*Хъял кади ва тІалаб апІури*). Дийигъ, дийигъ! Ильясдиз йип, фици гъаму хулаз, жегъеннемдиз, йиз чемоднар гъахнуш, гъаци дураар къяляхъра гъайихри йиз халайихъна.

А ь л и. Ибшри К ь я ф а т. КІарза.

К ь я ф а т. Хъа уву, Женнет, дустагъдиз гъягъюз гъазур йихъ! Яв алчагъ ляхнарикан, учхъан жиниди уву ич нюкягъ дапІнайиваликан, лазим вуйи йишваз аьрз дапІназа. Эгер узу уву хямирси хътІитІишиш, узкан йиз абайин риш даришри! Рябкъидивуз! (*Зарбди раккнариз йивну, гъягъюру*).

Ж е н н е т. Лигархъа!

И л ь я с. Женнет хала! Женнет хала! Ужуб хабар! Шад хабар!

Ж е н н е т. Пагъ, узуз бегъем гучІ ккапІунваки! Къяфат къяляхъ гъафибси гъибгънийзуз. Рябкъюравуз, фу гъялнаъ узу итнаш, гукІнишин кабхъназук. Къан дарапІди, йиз гардандиъ гъякал ибхну ккунду.

И л ь я с. Женнет хала, яв гъяклар гъит сарун! Узу увуз шад хабар хъади дуфназа.

Ж е н н е т. Фу хабар?

И л ь я с. Аяздихъан телеграмма дуфна. Багарихъди думу гъюра!

Ж е н н е т. Аллагъди увуз сагъ'вал туври, Ильяс! Чухсагъул! Узукра увуз шад хабар казук.

И л ь я с. ГъапІру шад хабар?

Ж е н н е т. Аллагъдиз шюкюр ибшри! Гъадму битІ йиз хул'ан удучІвну гъягъюра. Дугъу увуз чан чемоднар чпин халайихъна гъайих гъапну. Йиз кІван метлеб тамам шула!

И л ь я с. Му аьхю шадвал ву, ужуб хабар ву!

Ж е н н е т. Ильяс, къан дарапІди гъадгъан шей'ар гъайих. (*Женнетди Къяфатдин шей'ар уч апІура*). Магъа дугъан памада, магъа пудра, магъа тушь.

Бейгъуш ишриву, гъяйванат! Наанди гъилигишра, дугъан пудрийир-мудрийир, дугъан кушар ву.

(Телефондин зенг. Женнетди трубка за апІуру)

Ж е н н е т. Увуз фуж лазим ву? Ваъ, мушваъ Къяфат-мяфат адар. Гъйи-хъантина мина зенг мапІан. Хъа наана зенг апІуза, кІуйва? Жегъеннемдиз зенг апІин. Гъадму кафтар себеб вуди, йиз телефондизра архаинвал адар.

Ухди гъадрар гъайих, жан Ильяс. Ухди гъайих, аьхирки архаин хъуз ккундузуз.

И л ь я с. Шей'ар гъа шей'арди гъузри, Женнет хала. Хъа дугъан прописка-йикан гъапІхъа?

Ж е н н е т. Гъай узу абдал! Гъаз узу гъялак гъахънийкІан? Гъаз думу йиз квартирайиъ прописка гъапІнийкІан?

И л ь я с. Фикрар мапІан, Женнет хала! Йиз сар таниш кас паспортдин столий лихура. Хъуд агъзур манат тувиш, думу гъамушв'анси, ихъ шагърианра кмиди утІурккиди.

Ж е н н е т. Хъа Алхазов?

И л ь я с. Алхазов? Гъит Аллагъди дугъан гунгъарин аьфа апІри. Накъ хъабхъдихъна дугъу аьхиримжи вуди нефес хътабгъну. Пейлин кІураб гъябснугъакІну кІур, касиб.

Ж е н н е т. Я Аллагъ! Пагъ, пагъ, фукъан ужуб гъабхъундаринхъа! Астафируллагъ! Эгер пеэринди зегъерламиш апІуз шлуб аьгъяйиш, гъаму Къяфат кІуру кафтарра ухдитІан гъядаъну хъидийза. Саб ишкІиъ айи пеэр гъадагъидийза.

И л ь я с. Женнет хала, дурар дугъан чан гъайгъушнар ву. Чаз ккунш пеэринди, ккуншсана даттариинди зегъерламиш ишри. Хъа увухъ хъуд агъзур манат бихъуринхъа, Женнет хала?

Ж е н н е т. Жан йиз Ильяс! Гъациб ляхниз хъуд агъзур ваъ, хъа йицІуд агъзур манатра абгарза ва туварза!

И л ь я с. Дици вуш, думу ихъ шагърианра адауз шулки!

Ж е н н е т. Валлагъ, вари Дагъустандианра адаъ!

6-пи шикил

(Севдетдин хал. Музыка. Чан хал балгура.)

Тяриф дариз, гъюрай гаф вуйиз гъарган,
Аьзиз вузуз йиз жанси Табасаран.
Увуз хялижв гъаши яд касдин кІваан
Хиял гъюру, рябкъюз ккунди сабансан.

Салам тувну, увухъна яр-дуст гъиган,
Ккунш хал вува, ккундушсана – ресторан.
Уъру жил ккай халачий'ин деиган,
Гъайран апІурва гъарсар, Табасаран.

(Хулазди Ильяс, Аяз, Зарифа гъюру).

З а р и ф а. Я Аллагъ, гъит, Севдет, яв маш гъарган гъамци ачухъди гъубзри!
Хъа амма узуз яв къямш хъуб алабхъну.

С е в д е т. Чухсагъул, Зарифа ! Гъит вари къямшар гъам увусдар ужудар ишри!

З а р и ф а. Амма узуз яв къямш'вал лап гъагъиди алабхъну. Вай-вай-вай, учу Женнетсдарихъан уърх, я Аллагъ! Лиг гъа, гъаму жикъи вахтна йиз кІулик фукъан лизи чІарар гъахънуш.

И л ь я с. Хъа дугъу яв кІул'ан фукъан кІару чІарар уьчІюгънийи! Валлагъ, узу адайиш, Женнет халайи уву жанаври чарваси чІяргъюйи.

Къяфат, сарун уву Къяфат дарва, уву Зарифа вува! Архаинди деъ.

А я з. Женнет халана Саяд хала гъюра!

И л ь я с. Деъ ари. Ма бис гъаму журнал, урх.

А я з. Хъа узу гъапІну ккунду? Узу Москвайиан гъафнин, дарш дуфнадарин?

И л ь я с. Ваъ, уву сацІиб къандиси гъафнийиш, ужу хъибдийи, гъарах, ккухънийиъ жин йихъ. Ма яв чемодан. Йиз ишарайиз ккилиг. Гъавриъ гъахъунва?

З а р и ф а. Ильяс, узук гукІнишин кабхъназук, узу алдакураза!

И л ь я с. Деъ ва урх журнал.

(Хулазди Женнет ва Саяд гъюру. Хиларигъ кюкйир а.)

Ж е н н е т. Ильяс, хъа Аяз нашди? Узуна Саяд, думу агури, вари вокзал ву-йибси гъилицунча, илдицунча. Хъасин поезддихъна учу къан гъапІуншул кІури, фикир гъапІунча. Гъафунча хулаз, думу хъуркънашул кІури, фикир дапІну.

И л ь я с. Фикрар мапІанай. Эгер телеграмма хътапІнуш, гъиди. Белки, самолетдиъди тІирхурашул.

С а я д. (Севдетдилан хаб алдабгъуру). Йиз риш, гъит уву гъаргандиз гъаму хулаъ мудам ишри!

С е в д е т. Ахъю чухсагъул, Саяд хала. Уву рякъюз ккунди, тІагъру дубхънайзуз. (Женнет Севдетдихъинди лигуру, гъагъиди ухът алдабхъну, ишуру).

И л ь я с. Мугъаз лигайчва. ВуйиштІан, гъамцира шулу. Женнет хала, ишуб лазим дар. Гъамциб шад йигъан ишурин?

Ж е н н е т. Баладар, я кас, баладар, сарун ишурдарза. Йиз Севдет наан аш йипай.

Саяд. Наан, наан? Магъа думу, хабар алдагъ! Гъярхъувалар адру хизан шулдар. Чиб-чпиз бахишламиш апІинай, мясляаът апІинай!

(Севдетди ва Женнетди хабар алдабгъуру.)

И л ь я с.

Гъит шадвал адру уьмур хъуз тутруври,

Гъит гъаммишан аьлхъри ухъуз хъадукар!

Гъарган ужуб шадвал ва хушбахтвал туври,

Уьмур хъапІуз ишри ухъу яракар!

(Ильясди унчIвариан Аяздиз ишара апIуру. Аяз гъюру).

А я з. Ассалам алейкум, йиз багъри ксар, дада. *(Хаб алдабгъуру).*

Ж е н н е т. Йиз бай, Аяз! Увуз хушгелди! *(Женнет чан тахтайшин деъру. Аяз дугъахьинди гъюру).* Ваъ, ваъ, сарун мушв'ин деидарза. *(Вари аьлхъюру. Женнет Зарифайихьинди лигуру).* Астафируллагъ, астафируллагъ! Я Первердигар! Гъаму Къяфат вуйин?

И л ь я с. Яваш йихъ, я Женнет хала! ГъапIру Къяфат? Яраб гъаму риш гъадму шейтIнихъди тевуз шулин? Му Зарифа ву, духтир Зарифа Севдетдин дуст риш.

Ж е н н е т. *(Зарифайихьанди лигуб давам апIури, Ильяс гъирагъдиз гъадауру).* Белки, му Аллагъдин уьмарат вушул. Белки, му Зарифа ра вушул, Севдетдин дустра вушул. Амма ху апIуразавуз, му риш гъадму битIраз бегъемди ухшарур ву.

И л ь я с. Яваш йихъ. Явашди йип. Севдетдиз ебхъур, гиран апIиди. Чибчпиз ухшар инсанар цIиб айинхъа?

А я з. Гъан, дада, узу адру вахтна фици гъахъунва?

Ж е н н е т. Чухсагъул, йиз бай, ужуди гъахъунза. Амма, Аяз, йиз гъючIакк гъацир кIару битI ккауз фици гъабхъунвухъан? Гъадгъаз фици дишагъли ву гъапунва? *(Хъана чан фикир Зарифа йишина жалб апIуру).* Астафируллагъ!

И л ь я с. Дустар! Аязди Севдет швушвди гъадагъган, Женнет халайи гъадмукъан ужуб сумчир гъапIнийики, вари Табасаран ялхъвниз удучIвну. Ва гъаму бицIи сумчирра дугъаз лапра шадуб дубхъну ккунду. Гъаддиз дугъу узухъна хъуд агъзур манат пул тувну. Гъадму пул, саб манаткъан гъидрибтди, харж апIидихъа. Гъаци дарин, Женнет хала?

Ж е н н е т. Вагъ, мугъу фу кIура? ГъапIру хъуд агъзур манат?

И л ь я с. Фици гъапIру хъуд агъзур манат? Уву Алхазовдиз кIури тувуб... Яваш йихъ, ккебехъ!

Ж е н н е т. Ккебехъза, ккебехъза. Баладар, я кас, харж апIинай! Саб манаткъан гъидрибтди!

И л ь я с. Ухъу сабсан ахъю шадвал къайд апIурахъа. Аязди чан къаназ давам гъабхъи опера ккудубкIну. Дугъан опера лапра заан кымат тувбиинди къабул гъапIну. *(Варидари Аяздиз мубарак апIуру).*

А ь л и. Дустар! Сабсана ужуб хабар а! Гъаму улихънаси Севдетди чан кандидатвалин диссертация ккудубкIну. Ва думу медицинайин илмарин кандидат гъахъну. *(Варидари Севдетдиз мубарак апIуру).*

Ж е н н е т. Мубарак ишри, йиз гъизил-варакъ, йиз къюгълир! *(Хаб алдабгъну, мак апIуру).*

А ь л и. Женнет хала! Фукъан шад гъадисйир духънадарин! Белки, гъамускъан, йиз стипендия тувайиз, узус буржди хъуцIур манат туварва!

Ж е н н е т. Туварза, туварза. ХъуцIур манат ваъ, варж манат туварза. Бурждира ваъ, гъаци, гъалал дапIну. *(Вари аьлхъюру).*

С е в д е т. Чухсагъул, дада! Чухсагъул, Аьли! Дустар, ухъуз сабсана ахъю шадвал а. Багарихъди, лап багарихъди Ильясдинна Зарифа йин сумчир хъпанди ву.

Ж е н н е т. Фици? Сумчир хъибди кIурава?

К ъ я ф а т. Привет сижарушка!

Ж е н н е т. Аааа... му гьадму ву!

И л ь я с. Бахишламиш апІин, Женнет хала. Гьамусдиз увукна дидкан дуп-надайза, жиниди гьибтнайза. Ав, Зарифа йиз ккуни риш ву. Думу узуз ухдитІан хьирсна. Багарихьди сумчирра апІидича. Зарифа , духтирси, ужур артисткара ву.

Ж е н н е т. *(Лапра дикъат Зарифа йихъинди лигуру)*. Артистка! Артистка!.. Гьа-а... ари гьамус гьавриъ шулаза. Къяфат Шеклиханова! Эй учву, жинжалар! Гьамци узухьди ахмакъ дишагълийин роль уйнамиш апІуз гьитунчва. Юкьуб КАМАЗ-диъди девлет! Дача, бассейн! Москва, опера!

З а р и ф а. Женнет, Женнет! Эгер гьатмуну дюн'йийъ женнет увусиб вуш, узу рягьятвал кади жегьеннемдиз гьягьярза. *(Вари авлхъюру)*.

Ж е н н е т. Баладар. Гьабхьиб – гьабхьну. Узу учвлан хил алдабгъураза ва, аллагьисан, учвуря узлан хил алдабгъай. Мубарак апІураза, Ильяс. Йиз бай, яв язухьди вузуз. Къяфат!..

И л ь я с. Язухъ мапІан, Женнет хала. Думу увухьди хъайиган, Къяфат вуйи. УчвтІан гьюдли юкІв айи инсан адаршул... Хъа гьамус Севдетдинна Аяздин цІийи сумчир ккебгъурхъа!

(Музыка. Варидари мяъли ккебгъуру, ялхъван апІуру)

Намуслу зегьмет зигуз
Аьшкъ ва гьунар ибшричвуз!
Ичв машнахьинди лигуз
Хушлу кефйир ишричвуз!

Вариди гьи кІурача,
Албагну, саб гаф дапІну:
Уъмри туврай ачар, жан аман,
Ибшри ичв гьавриъ шлуб.

К ъ я ф а т.
Бахт ва гьюрмат, многьуббат
Гьарсариз даягъ ишри!
Учвухьди гьабхру сюгьбат
Гьарган хайирлуб ибшри!

Таржума гьанІур Пирмягьямат Къасумов

Амеранураїте
Круніка

Марух
Улаи

Шаирин 80 йисаз тьялукъ вуди

ТАБАСАРАН ХАЛКЪДИН АШУКЪ

Гъаму йисан Дагъустан Республикайин жямаябтлугъди табасаран шаир Пирмягъямат Къасумовдин 80 йис къайд апура.

Гъеле жигъил йисари, ахью классариъ урхурайиган, дугъу багъри ужагъ-дикан, багъри дагъларин гюрчегваликан биклуз хьюгъну. Думуган, 1956-пи йисан, табасаран чалниинди удубчIвурайи ялгъуз саб «Колхоздин уьмур» райондин газетдиъ «Жигъил сесер» рубрикайиккди Табасаран райондин Кюргъярин ургудийсандин мектебдиъ урхурайи йицIюкьуд йисаъ айи Пирмягъямат Къасумовдин сабпи шиир чап гъапIнийи. Хъасин дугъан шиърар жара газатар-журналариъра кми-кмиди чап апуз хьюгънийи. П. Къасумовдин сифте шиърар гъамрар вуйи: «Исрафил ими колхоздиъ», «Ихъ душмнариз», «Дадайин васият», «ЦIийи йис», «Табасарандиъ гвачIин». Гум'арин мектебдиъ урхури гъахъи 1960-1961-пи йисари Пирмягъяматди «Табасарандиин ригъ» поэма гъибикIнийи, диди дугъан яратмиш'валин къисматра тьяйин гъапIнийи. П. Къасумовди диклури гъахъи шиърарикан ва ихтилатарикан гизафдар XX аьсрин 70-пи йисари «Колхоздин уьмур» газатдиъ чап апури гъахъну (гъамус думу «Табасарандиин нурад» газат ву), хъасин дугъан эсерар литературайин альманахдиъ ва «Дагъустан дишагъли» журналдиъ чапдиан удубчIвур гъахъну.

«Колхоздин уьмур» газатдин редакцияйиъ лихури, Пирмягъямат Къасумов заочно Дагъгосуниверситетдин журналистикайин факультетдик урхуз кучIвру. Хъасин, къюд йисна гъацIаъ газатдиъ дилихну, думу армияйиз гъуллугъ апуз гъагъюру. Дугъу Москвайин ва Бакуйин ПВО-йин военный округариъ (1963-1966-пи йисар) гъуллугъ гъабхури, армияйин «Дявдин постниин» цалин газатра адабгъури гъахъну. П. Къасумовди адабгъури гъабхъи газатди Москвайин ПВО-йин округдин армияйин газатарин арайиъ сабпи йишв гъадабгъну. Ракетйирин школа ккудубкIу сержант П. Къасумов Бакуйин ПВО-йин округдиз гъаъру, душваъ думу къушмарин частнаъ сиясатдин отделин инструкторди лихуру. Дугъу гъацира Бакуйин ПВО-йин округдин Политехнический управленийиъ офицерарин курсариъра урхури гъахъну. Гъадму саб вахтна округдин газатдиз армияйин уьмикан макъалйир диклури гъахъну.

1966-пи йисан Пирмягъямат Къасумов СССР-ин журналистарин Союздиз къабул апуру. Гъадму йисан армияйиан думу багъри гъулаз лейтенант ччвур ади къяляхъ гъюру. Запасдин капитан П. Къасумовди чан солдатвалин йисариз «Бахтлу хияларин вахт» автобиографияйин повесть бахш дапIна. Думу повесть 1975-пи ва 2005-пи йисари багъри табасаран ва урус чIалариинди чапдиан удубчIвна.

Армияйин къяляхъ П. Къасумов СертIларин миржид йисандин мектебдиъ мялимди гъилихну, хъасин хъанара Хючназ удубчIвну гъафну ва «Колхоздин уьмур» газатдин культурайин ва яшайишдин отделин заведишди, хъасин редакторин заместительди гъилихну. Гъадму саб вахтна заочно вуди дугъу КПСС – дин ЦК-йин Заан партшколайин журналистикайин отделение ккудубкIну.

1971-пи йисан Москвайиь Дагъустандин искусствойин ва литературайин Йигъарин сяргъятариь П.И. Чайковскийин ччвурнахъ хъайи Ахью Георгиевский Залин сягънайиин Гьюкуматдин мяълийирин ва ялхъвнарин ансамблин солист Жалал Къурбановди П. Къасумовдин гафариз «Йиз Табасаран» кIуру мяъли гъаIну. Думу мяълийиз, тамашачийриз гизаф къабул гъабхъивалиан, приз тувну. П. Къасумовдин машгъур артистари аIурайи къанна хъубIан ар-тухъ мяъли республикайин радиойин ва телевидениейин фонднаъ а.

Поэзияйиьси, прозайиьгра Пирмягъямад Къасумовди яратмиш'валихъна вуйи чан аку шил гъибтна. Дугъу журналистикайизра, поэзияйизра, прозайизра чан хусуси жилгъа чав гъабгнугъапиш, узу ягъалмиш даршул. Ав, дугъаз чан уьмрин мяна яратмиш'валиь, цIийибдихъна гъяракат аIувалиь рябкъюри гъабхъну. Машгъур француз писатель, философ ва публицист Вольтери гъапиганси, «Вари жанрар ужу ву, Iагъруб ктарди».

Табасаран партияйин райкомдин пропагандайин ва агитацияйин отделин заведишди лихури, Пирмягъямед Къасумовди «Ургур чвуччвунна сар чуччун гъалайиин» варихалкъарин фольклорин фестиваль гъабхбан тешкиллувалин месэлийирра гъял аIбак чан ахью пай кивну. Табасаран халкъдин тарихдиь гъабхъи саб кIуру ахью фестиваль заан дережайиьди кIули гъубшну. Гъаддин къяляхъ дугъаз Дагъустандин партияйин обкомдиз ляхниз теклиф гъаIну, ва душваъ П. Къасумов печатдин ва идеологияйин секториь жавабдар гъуллугъчиди йицIуд йисан гъилихну. Хъасин думу «Дагъустан» гьюкуматдин радиойин ва телевидениейин компанияйин табасаран чIалнан редакцияйин редакторди тIийин гъаIну. Ляхниь хъуркъувалар айивализ лигнугъу, П. Къасумов Урусатдин Гостелерадиокомпанияйин грамотайиинди лишанлу гъаIну. Саб вахтна Пирмягъямед Къасумов Дагъгосуниверситетдин культурайин факультетдиь мялимдира гъилихну.

Пирмягъямед Къасумов Урусатдин писателарин Союздин член, Урусатдин журналистарин Союздин член, Дагъустан Республикайин лайикълу гъуллугъчи, зегъметнан ветеран, республикайин журналиствалин «Гъизилин люкь» премияйин сагъиб вуди гъахъну. Дугъу урус чIалнииндира шиьрар, очеркар, ихтилатар дикIури гъахъну. 2015-пи йисан дугъан йицIухъубпи китаб «Уж'вал багъиш аIинай» урус чIалниинди удубчIвну. Чан китабар адагъувалихъди сабси, думу таржума аIбниинра лихури гъахъну: дугъу табасаран чIалназ Дагъустандин Конституция, Ж. Катичдин «КучIлях Петр», азербажан прозаик Межид Шамхаловдин «Сижар», А. Грачдин «Сейфутдин абайи фу кIуйи?», Ислам Къазиевдин «Аци-баци», къюб сяабтнан видеофильм «Иса» ва жара эсерар таржума гъаIну.

Гъацира Пирмягъямед Къасумовди СтIал Сулеймандин, Гъямзат ЦIадасайин, Расул Гъямзатовдин, Аткай Ажаматовдин, Фазу Аьлиевайин, Мягъямед Гъямидовдин ва жара машгъур шаирарин эсерарра табасаран чIалназ илтIикIну.

Мидланна савайи, думу гъюрматлу инсанарикан вуйи китабарин, Табасаран райондин юбилейиз вуйи альбом-китабдин редактор, «Циркнугъу цIийир кархъра» китабдин жавабдар редактор, Р.С. Гъясановдикан вуйи «Насигъятчи» китабдин автор, «Ассалам» газатдин табасаран выпускдин редактор вуди гъахъну. Аххиримжи йисари Пирмягъямед Къасумовди чапдиан удубчIвуримдру «Литературайин Табасаран» альманах цIийикIултIан гъяракатнаъ ипуз чалишмиш'валар зигури гъахъну. 2007-пи йисан дугъу «Мягъячгъалайин

табасаранар» кІуру Мягячгъала шагъриъ яшамиш шулайи ихъ ватанагълийи-рин адресар ва телефонрин нумрийир кайи справочникра чапдиан адабгъну.

Пирмягъямед Къасумовди саб жерге китабар аргъаж шулайи наслиз бахш дапІна: «Жибдиъ махъв айиз», «Художник кьюрд» ва хайлин жарадар. Думу китабари ватан ккун апІуз, ужуди урхуз ва гъякълуди яшамиш хъуз дих апІура.

П. Къасумовдин лирикаийъ кІван вари гъяракатар – шадвал, пашманвал, аьлхъюб ва ишуб а. Дугъан шиърарин бинайиин яратмиш дапІнайи «Иншаллагъ», «Мюгъюббатнакан царар», «Йиз Табасаран» мяълийир халкъдиндар духъна.

Шаир, журналист, таржумачи П. Къасумовди чан уьмрин 50 йистІан ар-тухъ яратмиш'вализ бахш дапІна.

2008-пи йисхъанмина 2013-пи йисазкъан думу республикаийн «Дагъустан» журналин отделин редакторди дилихна. Думу журналиъ дугъан машгъур инсанарихъди вуйи хайлин сюгъбатар, макъалйир, очеркар чап дапІна.

Пирмягъямед Къасумов жямьяагълугъ ляхниъра бизарвал аьгъдарди ишти-рак шули гъахъну – думу табасаран халкъдин яшлударин Советдин член вуйи, дугъахъ гизаф дустарра хъайи.

П. Къасумовдихъди узу 60-пи йисарихъанмина дуствал гъапІунза. Думу умун ва ачухъ инсан вуйи. Думу гъацира хизандин ужур эйси, гъайгъудар жи-лир, адаш ва фагъумлу аба вуйи.

Йиз макъала Дагъустандин халкъдин шаир МутІалиб Митаровдин 2001-пи йисан «Дагъправда» газатдиъ чап дапІну гъабхъи «Кадабгънайи рякъюз вафалуди гъузуб» макъалаийъ Пирмягъямед Къасумовдин адресназ дупнайи гафариинди ккудубкІуз ккундузуз: «...Чан вафалувалиинди ва уьмрин тажрубайиинди Пирмягъямед Къасумовди – пишекар журналистди, бажаругълу шаири, таржумачийи – шаксуз, чан халкъдиз ва кадабгънайи рякъюз вафалуди гъуллугъ гъапІну...»

2015-пи йисан Пирмягъямед Къасумов уьмриан гъушну.

*Гъягъюра инсанар... Дяргъюзди къяляхъ:
Шулдар абгуз дурарин аьлам ва рякъ.
Ккун шулузуз гъар ражари апІуз чІигъ,
Къяляхъ апІуз даршулайган гъубишу йигъ...*

(Евгений Евтушенко)

Пирмягъямед Къасумовдин уьмур ва ляхин – жвуван халкъдиз ва Ватандиз гъуллугъ апІбан уликк ккайи чешне ву.

**Мягъямед ГЪЯСАНОВ,
тарихдин илмарин доктор, профессор.**

Табасаран чІалназ таржума гъапІур С. Кюребегова

ТАБАСАРАН АБГРАЙ ШАВГЪАР

Пирмягъямат Пирмягъяматович Къасумов ихъ Ватандин Ахью дяви ккебгъу йигъан ва йисан Табасаран райондин СертИл гъулаъ бабкан гъахъну. Багъри гъулаъ 4-пи класдин мектебТан адруган, гъунши гъулариз – Кюрягъна ва Гумиз гъягъюри, 7-пи ва 10-пи классар ккудукІну. Мектебдиъ урхури имидитІан газетдиз макъалир дикІуз хъюгъну. Чан ччвурназ хас вуйи, гъюдли ва рягъимлу фикрарин авторин макъалир инсанарин яшайиш албагбакан, Табасарандиз айи утканваларикан вуди шуйи.

Ухъуз агъюганси, живандикан шаир апІурайиб мюгъюббат ву. Гъелбетда, Пирмягъямат жигъилвализ хас вуйи мюгъюббатдиканра бендар албагуз хъюгъну:

*Ширин гафар духназа риш
Мелзница, ву кІваинди.
Къан даранІди хъухъа таниш,
Мигъитана зу кІвахъниди.*

*Улари тувра ишара,
Мюгъюббатар а дурариъ.
Ккарцура узу: – Иншаллагъ,
Иншаллагъ! – кІура дурари.*

Амма, армияйиз жалб гъапІу живандин мюгъюббат кІваъ абснун, хайлин вахтар гъахъну. Армияйин вахт ккудубкІну, 1966-пи йисан Пирмягъяматди чаз сифте къабул гъахъи шурахъди хизан ккебгъну. Мурарин мюгъкам ва сабурлу хизанди хъур велед (сар бай ва юкъур риш) тербияламиш гъапІуну, варидари заан образование гъадабгъну.

Пирмягъямат Къасумовдин хайлин шиърар бицІидарихъинди илтІикІнайидар ву. Мидин себебра – гизаф веледар айи табасаранарин хизанариз тербия тувбаз кюмек апІуб ву. «Иншаллагъ» китабдиъ «Эгер узу вуш гату...» кІуру шиърин авторин бикІура:

*Гатдин гизаф вахт шулу,
Хъубкъуз даршули къюлахъ.
Къюрindra амкІун шулу,
Хъивну сар сарин къяляхъ.*

*Гъябхъру гатдин бацаригъ
ГукІни дубхънай аьжуз къюл.
– Деебт узу! – ипру чІигъ,
КІури, – набшияв аькъюл.*

*– Эгер узу вуш гату,
Кьюлаз гъаз ибири хатур?
Гъарсари чан вазифа
Гъайибхри зигну жафа.*

Узуз таниш гъахъихъанмина Пирмягъяматдин ушвниан гъюдли гафтІан гъеибхъундарзуз. Мукъан инсанар ккуни, инсанарихъна гъюрмат айи савадлу кас кьюрпир алахъундарзуз. Мугъан вари дикІбарира инсанарин гъюдли маш улупура. Багъри Табасарандиин ашкълу вуди, «Йиз Табасаран» шиъриъ бикІура:

*Салам тувну, увухъна яр-дуст гъиган,
Ккуни хал вува, ккунисан ресторан.
Уъру жил ккайи халачийшин деъган,
Гъайран апІурава гъарсар, Табасаран.*

Халачи убхурайи гюрчег табасаран шуран тяриф апІури, автори бикІура:

*Яраб, дустар, шуран кІваълан гъягъюйкІан,
Чюнгринсиб сес туври, алахъу гугар?
Яраб узуз дарпиди къарай гъюйкІан,
Ялхъвниз удучІв, ккунири кахъра гугар!*

«Дагъустан дишагъли» журналиъ (№5, 1990) чап дапІнайи П. Къасумов-дин «Мюгъюббатнан гъиссвал» кІуру поэмайин пайнаъ Сейрандин ва Абукран гъиссар улупури, автори бикІура:

*Яраб аллагъ гъич аьгъяйкІан
Абукраз йиз гъисснан къадар?!
Чалназ хъана гафар айкІан,
Ккун хъувалин апІуз адрар?!*

*Мюгъюббатнан лукІ духънайир,
Шаирарихъ гъи хъугъунза.
Ча гъатиш хяд завук кайи,
Ккунириз дишла туварза.*

Шаирин эсерари намуслуваликан, инсанвалин заан шартІарикан аьянвал улупура. «Бабан васият» кІуру шиъриъ бикІура:

*Къариз зарар, ялгъуз сариз мянфяаьт
Тувуз ккунир гизаф усал адми ву.
Уьмриъ герек шул, гъадабгъ саб сяняаьт,
Жигъил йисар илим гъадабгъру вахт ву.*

«Инсанариз гъарай кІуру» шиъриъ шаири гъийин уъмриъ жюрбежюр нягъякъвалин дюшошар арайиз гъюрайивал пашманвалиинди къайд апІури, инсанарин улихъ теклиф дивра:

*Гъачай талитнаъ учІвхъа сар сарихъди,
Ягъ, намус кІваъ ади алдагъуз ликар.
Гъадмуган ттархъди гафар ляхнарихъди,
Жилра арбаб хъибди, бикар гъузидар.*

*Агъ апІуз даршлу гъялназ гъюра мулкар,
Футнийири, гъалмагълари дапІна буш.
Гъаз гъаърухъа гюллийриккна жигъилар,
Йипай, фунур бабаз чан бай артухъ вуш.*

Пирмягъмад Къасумов заан савадлувал айи агъали вуйи. Табасаранарикан сарпир вуди 1966-пи йисан СССР-ин журналистарин Союздин член гъахъну. Дугъу заочно вуди Ростовдиъ айи ЦК КПСС-дин «Заан партийная школара» ккудубкІну.

СССР-ин коммунистарин гужал вахтари П. Къасумов Табасаран райондин РК КПСС-дин пропандайинна агитацияйин отделин регъберди гъилихну. Хъасин йицІуд йисанкъан Дагъустандин Обком КПСС-дин идеологияйин отделиъ ляхин гъапІну.

Хъасин думу Дагърадиоийин табасаран чІалниинди вуйи редакцияйин кІулин редакторди лихурайи йисари, радиовещаниейин тешкилатдихъна вуйи йиз разивал ва ксунивал улупури, вари журналистариз (5 касдиз) бендар албагунза. Магъа Пирмягъмаддиз албагу бенд:

*Лап хас вува му яв ччвурназ,
Гуннагъ кадру кас – бахтавар.
Лайикъ вува ич тярифназ,
Табасаран абграй шавгъар.*

1996-пи йисан чапдиан удубчІву «Гъамусдин табасаран поэзия» китабдик П. Къасумовдин эсерари хайлин йишв дибисна. Жигъил вахтарин многъюббат кІваин апІури, лирикди бикІура:

*Хъадукран сабти мархълин чІатху литІнар,
Лиг, са-сабди ахъра ихъ кІул 'инади.
Хил ккив, риш, узу ис дапІну йиз кІвантІар,
Шид убхъурза гъюдли хил 'ан иштагъди.*

1999-пи йисан хъадну ГъуштІил гъулан 300 йис къайд апІурайи мяракаийи П. Къасумовра иштирак гъахънийи. Му мяракайиз чІатарий айи хайлин

гъуштілар дуфнайи. Мягъячгъалайиан гъуштіларин агъсакъал, Хив райондин РК КПСС-дин сарпи секретарди (1954-1960) гъилиху Ватандин Ахью дявдин иштиракчи, капитан Сейдуллагъ Шахсиновра дуфнайи. Гъюрматлу Пирмягъяматди чан вазифа гъапнийи – микрофондиз Сейдуллагъдихъди вуйи сюгъбат гъадабгънийи. Къюд йигълан думу сюгъбат варидиз радиоийхъан гъеебхънийи.

2011-пи йисан чапдиан удубчІву П. Къасумовдин «Наан ава бахт» китабдин сифте гафнаъ автори дибикІна: «Йиз уьмриъ тасдикъ дапІнайи далил гъаму ву: гъялал зегъметнахъ ва аьдати уьмур хъапІбахъ хъубкъруб гъич фукІара адар. Девлетар гъиди ва гъягъиди, хъа намус, гъир'ят масу гъадабгъуз шлуб дар». Дугъриданна, му гафар Пирмягъяматдин уьмрин аку шикил ву.

Китабдиъ айи «Шаирвалин гъачІинди» авторин гъевеслувал улупура:

*Жакъварси, шаирра гъачІин ахурдар,
ГъачІин дугъаз зегъметнан яркъу чюл ву.
Лисундихъан хъяхъдихъна уч шулдар,
ГъачІининганкъан сагъу фикрар баркаллу.*

*Йигъаз таза къувват хурайи гъачІин,
КутІубцинайи фири никкдиз ву ухшар.
Гъит гъадмуган дикІру цІарар шаирин,
Даришири ихъ уьмрин гъачІиндиз гъаншар.*

Дупну ккундуки, сугъакк мягъялин табасаранлу вуди, Пирмягъямат Къасумов, гъам адлу шаир Шамил Къазиевси, гъарган литературайиз къабул дапІнайи нитІрихъ мягъялин чІалниинди улхури шуйи. Гъяйифки, гъийин интеллигенцияйикан мици пуз шулдар – гъарсар касди чан гъулан нугъатниинди улхура.

КІваин апІурхъа, лап яркъуди кІули гъубшнийи Пирмягъямат Къасумовдин 60-йисандин юбилей. Табасаран ва Хив районарин вакиларра дуфну, Мягъячгъалайиъ айи ихъ лайикълу интеллигенцияра иштирак духъну, Пирмягъяматдин уьмрин рякъюн сакІалваликан хайлин улхбар гъахънийи.

Къандиси П.Къасумовди чан эсерар урус чІалниинди чап апІуз хъюгъну. 2005-пи йисан «Дарите добро» ччвур али китаб чапдиан удубчІвну. Китабдин машарик учвси дугъри зегъметнахъ хъайи агъалйириккан, уьмриъ чаз алахъу гъядисйириккан мялуматар тувна.

КІваин алдру уьзур себеб дубхъну, Табасаран абграй шавгъар 2015-пи йисан уьмриан гъушну. Хъа дугъан уьмрин лишнар, дюзмиш дапІнайи дерин эсерар инсанари кІваълан гъархидар.

**Шихмягъямат ГЪЯМИДОВ,
физикайинна математикайин илмарин кандидат, шаир.**

ЧІАЛ АДАР – ХАЛКЪ АДАР

Урусатдиъ 180-лан зиина ерли халкъар дуланмиш шула. Культура жигъатнаан мициб девлетлувал дюн'яйин саб уълкейиъра адар. Му халкъарикан саспидар – лап бици халкъар, тмундар – зат имдарди дургбан къурху айидар ву. Гъарсаб халкъдиз чан хусуси культура, аьдатар, дуланажагъ а. Дурар гележегдиъ дюрхну, шлубкъан артмиш дапІну, гъюзимбу наслиз милли чІалнан ва литературайин ккудудубкІру кьиматлувал гьисс апІуз гьитну, дурарихъна гирами аманатарси тувувал гьи важиблуду вазифйирикан вуди гьисаб апІуз шулу.

Ухъуз рябкъюрайиси, аьхиримжи йисари интернетдин тьасирнаккди жигьил наслин бабан чІалнахъна, литературайихъна, вари милли культурайихъна маракълувал лап зяиф дубхъна. Гьаму гьакьикъатдиъ ихъ республикайин милли чІаларинра кьисмат фициб шулуш, пуб читин шула.

XI-пи аьсриъ Кавказдиъ чІалнан ва тарихдин ахтармишар гьахури гьахьби аьраб аьлим Аль-Масудийи – «Сар АллагъдизтІан аьгъдар, Дагъустандиъ фукъан чІалар аш», – кІури, мялум гьапІну. Гьи, гьелбетда, чІалниин зегьмет зигурайи аьлимари му месэла гьял дапІна: ихъ республикайиъ 32 жюрбежюр чІалар а, дурарикан 14 урхуб-бикІуб айи литературайин чІалар, 18 – урхуб-бикІуб адрудар ву. Мурарикан 18 чІал, гьайифки, зат имдарди дургбан гучІ'вал айивализ лигну, Уъру китабдин (Красная книга) сиягънак каъна.

Ав, республикайин асас милли чІалариинди газатар, журналар удучІвур, теле– ва радиопередачйир гьахура, драмайин театрар гьаракатнаъ а. Аммаки, гьийин аьгьвалатну субут апІурайиси, мурарихъан варидихъан ухъу зиихъ дупнайи учІру месэла дибдиан терг апІуз гьелелиг удукъурадар.

Ккудубшу йисан Дагъустандин госуниверситетдин филологияйин факультетдиъ табасаран чІалнан группайиз студентар адрувализ лигну, тарихдиъ сабпи ражну вуди думу яратмиш апІуз гьабхъундар. Дагъустандин филологияйин отделение табасаран чІалнан группа адарди гьубзну.

Мициб аьгьвалат, рябкъру гьяларинан, ихъ республикайиъси, вари урусатдиъра арайиз дуфна. Думу фицикІа ужувлахъинди дигиш апІбан метлеб ади, аьхиримжи йисари хъади-хъади ихъ уълкейин меркез вуйи Москва шагъриъ РФ-йин мялуматарин дакъатарин, аьлакъайин ва цифрайин артмиш'валин министрствойин жягьтлувалиндинди, «Государствойин милли политика уьмриз кючюрмиш апІбан» госпрограммайин дахилнаъди милли литературайин фестивалар кІули гьахуз хъюгъна.

17-20-пи июнди Москвайиъ гьациб VI-пи фестиваль кІули гьубшну. Душваъ иштирак хъувал узузра кьисмат гьабхъну. Юкъуд йигъандин арайиъ Уъру майдандин кІули гьубшу му серенжемдиз ихъ уълкейин жюрбежюр пІипІариан чпин милли литературайин кьисматнахъан юкІв убгурайи варжариинди инсанар уч духънайи. Заан гьязурлугвал ади тешкил дапІнайи аьхю программийиъ китабарин выставкйир, жюрбежюр темйириан дискуссийир, лекцийир, милли чІалариан мастер-классар, китабарин презентацийир, яратмиш'валин гюрюшар, бицидариз вуйи тамашнан серенжемар, концертар айи.

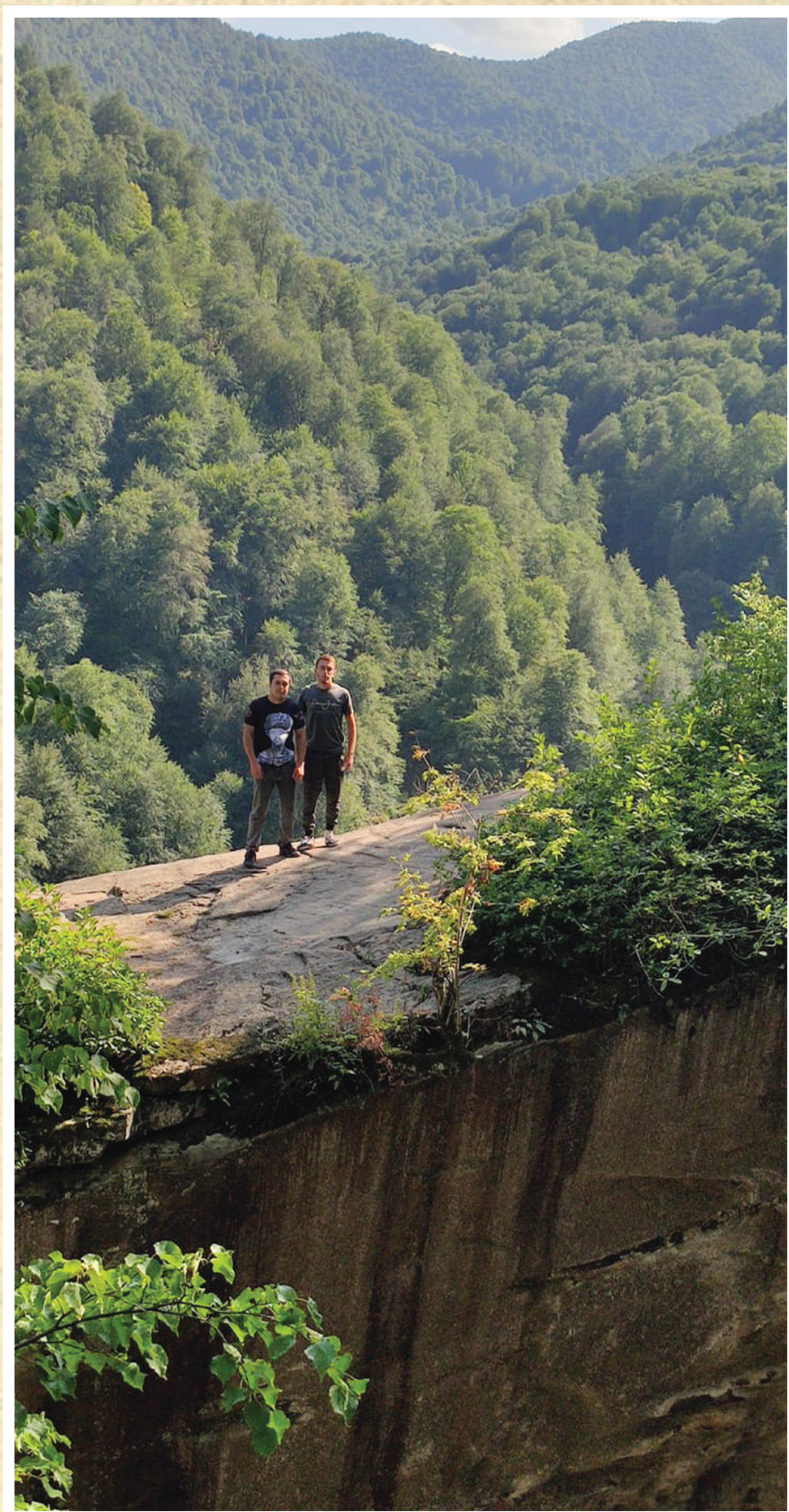

«Вари хабрарин дакъатар – милли литературайин авторариз майднар» – темайиан дискуссия уълкейин милли чӀалар уърхбан ва гележегдиъ артмиш апӀбан месэлайиз бахш дапӀнайи. РАН-дин языкознаниеийин институтдин илмин гьуллугъчи, лингвист Карина Шейферди къайд гьапӀганси, гьи милли чӀалар дургуз гьидритбан бадали юкъуб мумкинвал активно вуди ишлетмиш дапӀну ккунду: хизан, мектебаридь бабан чӀалниинди дарсар кивувал, милли чӀалариинди вари хабрарин дакъатар ва, гьелбетда, китабар адагъувал. Гьамрарин къувват гележегдиъ зяиф хьуз гьидритиш, милли чӀалари чпин уьмур давам апӀиди кӀури, умуд кивуз шулу.

Сефижат КЪАСУМОВА

ПОДПИСНОЙ ИНДЕКС:
на год – 63335

Литературайин Табасаран

На табасаранском языке

